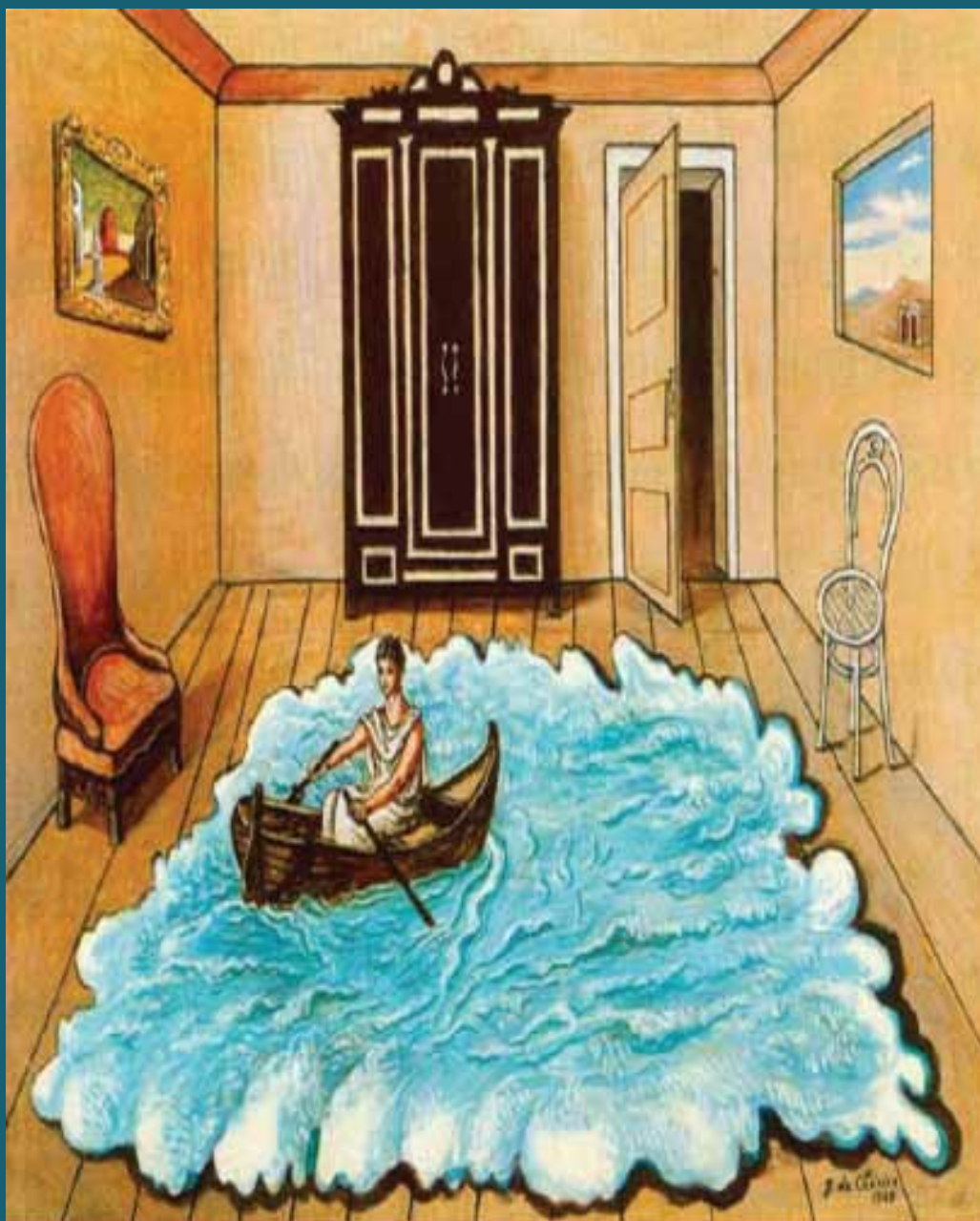


Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

# ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ



# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

για την Α΄ Τάξη του Γυμνασίου

## Ομήρου Οδύσσεια (αποσπάσματα)



# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

για την Α΄ Τάξη του Γυμνασίου

## Ομήρου Οδύσσεια (αποσπάσματα)

### Μετάφραση

**Δ.Ν. Μαρωνίτης**

Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ 2006

### Εισαγωγή

**Αντώνης Πετρίδης**

Επίκουρος Καθηγητής Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου

### Οργάνωση υλικού - Εισαγωγικά σημειώματα - Περιλήψεις

**Πόπη Χριστοφόρου - Πούγιουρου**

Φιλολόγος, Λειτουργός Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων (ραψωδίες α-κ)

**Σταύρος Σταύρου**

Φιλολόγος, Λειτουργός Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων (ραψωδίες λ-ω)

### Αναθεώρηση Α΄ Έκδοσης 2013

**Πόπη Χριστοφόρου - Πούγιουρου**

Φιλολόγος, Λειτουργός Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων

### Εποπτεία

**Αντώνης Πετρίδης**

Επίκουρος Καθηγητής Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου

**Λουκία Χατζημιχαήλ**

Επιθεωρήτρια Φιλολογικών Μαθημάτων, Σύνδεσμος Επιθεωρήτρια για τα Αρχαία Ελληνικά

### Σχεδιασμός και Ηλεκτρονική Σελίδωση

**Μιχάλης Θεοχαρίδης**, Λειτουργός Υ.Α.Π.

### Γενικός συντονισμός

**Χρίστος Παρπούνας**, Συντονιστής Υ.Α.Π.

Έκδοση 2012 (Προκαταρκτική)

Α΄ Έκδοση 2013 (Αναθεωρημένη)

ISBN: 978-9963-0-4679-9

Εκτύπωση: SS Educational Services Ltd

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ



Στο εξώφυλλο χρησιμοποιήθηκε ανακυκλωμένο χαρτί σε ποσοστό τουλάχιστον 50%, προερχόμενο από διαχείριση απορριμμάτων χαρτιού. Το υπόλοιπο ποσοστό προέρχεται από υπεύθυνη διαχείριση δασών.

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με ιδιαίτερη χαρά προλογίζω την έκδοση του βιβλίου-τευχιδίου Ομήρου Οδύσσεια (αποσπάσματα) για το μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας από Μετάφραση της Α' τάξης Γυμνασίου.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τους στίχους των ραψωδιών της Οδύσσειας που διδάσκονται οι μαθητές/μαθήτριες της Α' τάξης Γυμνασίου, εισαγωγή, εισαγωγικά σημειώματα, περιλήψεις των ενδιάμεσων ραψωδιών και εικόνες.

Το βιβλίο γράφτηκε στα πλαίσια της εφαρμογής των Νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων και της προσπάθειας που γίνεται για ανανέωση του περιεχομένου και της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών.

Επιθυμώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους φιλόλογους καθηγητές Σταύρο Σταύρου και Πόπη Πούγιουρου που οργάνωσαν το υλικό και συνέγραψαν τις περιλήψεις των ραψωδιών.

Ευχαριστώ επίσης τον κ. Αντώνη Πετρίδη, Επίκουρο Καθηγητή του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου και την Επιθεωρήτρια Φιλολογικών Μαθημάτων κ. Λουκία Χατζημιχαήλ, που είχαν την εποπτεία του βιβλίου, καθώς επίσης και την Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων που είχε την ευθύνη για την έκδοση του βιβλίου αυτού.

Δρ Ζήνα Πουλλή  
Διευθύντρια Μέσης Εκπαίδευσης

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή .....	7
<b>Τηλεμάχεια (α—δ)</b>	
Ραψωδία α (1—426).....	13
Περίληπτική απόδοση ραψωδιών β—δ.....	23
<b>Νόστος (ε—ν 209)</b>	
Ραψωδία ε (167—288) .....	24
Ραψωδία ζ (139—291) .....	28
Περίληπτική απόδοση ραψωδιών η—κ .....	32
Ραψωδία λ (99—249, 434—549) .....	34
Περίληπτική απόδοση ραψωδιών μ—φ .....	40
<b>Μνηστηροφονία (ν 210—ω)</b>	
Ραψωδία χ (1—93).....	43
Ραψωδία ψ(1—270) .....	46
Ραψωδία ω (225—370) .....	51
Ευρετήριο κύριων ονομάτων .....	55
Κατάλογος εικόνων.....	57



*Ομήρου Οδύσσεια*

## Μικρή εισαγωγή σε ένα μεγάλο έπος

Αντώνης Κ. Πετρίδης



W.A. Bouguereau, «Ο Όμηρος και ο οδηγός του»,  
Milwaukee Art Museum

Η *Οδύσσεια* ανήκει στο είδος εκείνο της ποίησης που ονομάζεται «έπος»: έπη ονομάζονται εκτενή, αφηγηματικά ποιήματα, γραμμένα σε μέτρο (δηλαδή σε σταθερό ποιητικό ρυθμό) και σε υψηλή ποιητική γλώσσα, τα οποία κατά κανόνα αφηγούνται τα κατορθώματα και τις περιπέτειες μεγάλων ηρώων του μυθικού ή και του ιστορικού παρελθόντος (*κλέα ἀνδρῶν*).

Η *Οδύσσεια*, συγκεκριμένα, αφηγείται τις περιπέτειες και τα βάσανα που υπέστη ο Οδυσσεύς, ο γιος του Λαέρτη, κατά την επιστροφή του από την Τροία στην πατρίδα του, την Ιθάκη (η επιστροφή αυτή δηλώνεται με την αρχαία λέξη *νόστος*). Πάνω από όλα η *Οδύσσεια* παρουσιάζει έναν τύπο ήρωα, ο οποίος ξεπέρασε τα κάθε λογής εμπόδια που θεοί και άνθρωποι έβαλαν στο διάβα του όχι τόσο με τη ρώμη των χεριών του όσο με τη δύναμη του μυαλού του, την ευστροφία του πνεύματός του και την αντοχή της καρδιάς του.

Η *Οδύσσεια* διαβάζεται σαν παραμύθι — και μάλιστα σαν παραμύθι που κάπου το ξανακούσαμε: πράγματι ενσωματώνει πάμπολλα στοιχεία του παραδοσιακού λαϊκού παραμυθιού. Ο ξενιτεμένος που επιστρέφει και η φρόνιμη γυναίκα που τον καρτερά· ο θαλασσοδαρμένος ναυτικός που περιφέρεται από τα κύματα και στο διάβα του συναντά τέρατα και σημεία· η κακιά μάγισσα που μεταμορφώνει σε ζώα τα ασύνετα θύματά της· ο ανθρωποφάγος δράκος· η ουτοπική, παραδείσια πολιτεία με τον αγαθό βασιλιά που έχει την εύνοια των θεών· ο άβγαλτος γιος που μεγαλώνει και γίνεται άξιος του πατέρα του: όλες αυτές οι ιστορίες αποτελούν τον πυρήνα εκατοντάδων παραμυθικών παραλλαγών από όλα τα μέρη του κόσμου.

Κι όμως η *Οδύσσεια* είναι μοναδική, διότι ξεπερνά το παραμύθι τόσο ποσοτικά (είναι ένα μεγαλεπήβολο έπος μνημειώδους έκτασης) όσο και ποιοτικά: μαζί με το κατά τι παλαιότερο «αδελφό» έπος της, την *Ιλιάδα*, η *Οδύσσεια* συνιστά κολοσιαίο λογοτεχνικό επίτευγμα. Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* είναι ταυτόχρονα, αφενός η κορυφή μιας μακραίωνης, προφορικής ποιητικής παράδοσης, αφετέρου η απαρχή, η ιδρυτική πράξη, θα έλεγε κανείς, μιας ολόκληρης Λογοτεχνίας, της αρχαίας ελληνικής, και ενός Πολιτισμού, του δυτικού.

Στα έπη του Ομήρου και γενικά στην επική παράδοση (που συμπεριλαμβάνει τα λεγόμενα έπη του Κύκλου, αλλά και τον Ησίοδο), οι Έλληνες βρήκαν τα σπέρματα όλων των κατοπινών τους αφηγήσεων και τα προπλάσματα όλων των μεταγενέστερων λογοτεχνικών τους μορφών: της λυρικής ποίησης με τις ποικίλες εκφάνσεις της, του θεάτρου (τόσο της τραγωδίας όσο και της κωμωδίας), του μυθιστορήματος, της ιστοριογραφίας, ακόμη και της φιλοσοφίας μ' έναν τρόπο. Τα λογοτεχνικά επιτεύγματα των Ελλήνων, «ψίχουλα από τα μεγάλα δείπνα του Ομήρου», όπως φέρεται να αποκάλεσε ο Αισχύλος τις δικές του τραγωδίες, κατέστησαν η βάση του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, ο οποίος σε συνάρτηση με την ιουδαιοχριστιανική παράδοση έκτισε τον δυτικό κόσμο όπως σήμερα τον γνωρίζουμε.

**Τι είδους ποίημα είναι όμως η *Οδύσσεια*;**



## Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΕΠΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η *Οδύσσεια* θεωρείται έπος του ύστερου 8<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ. ή των αρχών του 7<sup>ου</sup>. Τα χρόνια αυτά, κατά πάσα πιθανότητα, ένας επικός ποιητής και όχι περισσότεροι — ο άνθρωπος που η παράδοση αποκάλεσε Όμηρο και ο οποίος μπορεί να είναι ο ίδιος με τον ποιητή της *Ιλιάδας* (αλλά μπορεί και όχι) — έδωσε στο ποίημα τη μορφή που λίγο πολύ έχουμε εμείς σήμερα στη διάθεσή μας.

**Στην πραγματικότητα, βέβαια, η *Οδύσσεια* δεν είναι παιδί ούτε ενός μόνο ανθρώπου (κι ως την αποκρυστάλλωσε ένας ποιητής) ούτε ενός μόνο καιρού (κι ως πήρε το τελικό της σχήμα σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή).**

Η *Οδύσσεια*, όπως και η *Ιλιάδα*, είναι το αποκύημα μιας πολύ μακράς παράδοσης προφορικής επικής ποίησης, οι απαρχές της οποίας χάνονται στα βάθη των αιώνων: στον ελληνικό χώρο οι πρώτοι σπόροι της προφορικής επικής ποίησης πρέπει να έπεσαν κατά τη μυκηναϊκή περίοδο των ηρώων, των βασιλέων και των βασιλείων και να ρίζωσαν κατά τους Σκοτεινούς λεγόμενους Αιώνες, που ακολούθησαν την πώση των μυκηναϊκών κέντρων. Στους αιώνες μάλιστα αυτούς ο πολιτισμός καθίσταται αποκλειστικά προφορικός, αφού η γραφή, συγκεκριμένα το μυκηναϊκό σύστημα, η λεγόμενη Γραμμική Β, εκλείπει.

**Τι σημαίνει όμως «προφορική επική ποίηση»; Με ποια έννοια τα έπη του Ομήρου μπορούν να θεωρούνται προφορικά ποιητικά δημιουργήματα;**

Πρέπει να φανταστούμε μια ποιητική διαδικασία που δε διαφέρει πολύ από ό,τι ξέρουμε για τα δημοτικά τραγούδια και τις λαϊκές ριμάδες. Ο επικός ποιητής συνθέτει το ποίημα στο μυαλό του και μάλιστα την ώρα που το εκτελεί ενώπιον ενός ακροατηρίου: η στιγμή δηλαδή της σύνθεσης και της επιτέλεσης ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό. Όχι όμως απόλυτα: διότι πριν εκτεθεί ενώπιον του κοινού του, για να τραγουδήσει (ο επικός ποιητής δεν απαγγέλλει, τραγουδά, εξ ου και αποκαλείται *αοιδός*, από το *αείδω*, *ᾄδω*) σε δακτυλικό εξάμετρο και με τη συνοδεία ενός έγχορδου οργάνου (φόρμιγγας ή λύρας), ο επικός ποιητής έχει μελετήσει και αφομοιώσει μια ποιητική πρώτη ύλη που του κληροδότησαν οι ομότεχνοί του.

Την εποχή βέβαια στην οποία αναδύονται τα «ομηρικά» έπη εισάγεται στον ελληνικό χώρο ένα καινούριο σύστημα γραφής, το φοινικικό αλφάβητο, αν και η γραφή συνεχίζει να παραμένει προνόμιο των ολίγων. **Είναι πολύ πιθανό πάντως η γραφή να έπαιξε κάποιο ρόλο στην τελική διαμόρφωση των ομηρικών επών:** σύμφωνα με μια θεωρία, ο «Όμηρος» συνθέτει μεν προφορικά, αλλά υπαγορεύει την ποίησή του σε έναν επαγγελματία γραφέα, ο οποίος την καταγράφει.

## ΑΟΙΔΟΙ ΚΑΙ ΡΑΨΩΔΟΙ: ΠΛΑΙΣΙΑ ΕΠΙΤΕΛΕΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΩΝ



Αοιδός

Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν συντίθεται με τη μερική βοήθεια της γραφής, η ποίηση του Ομήρου παραμένει προφορική τόσο στον τρόπο με τον οποίο εκτελείται και «καταναλώνεται» όσο και, κατά πάσα πιθανότητα, στον τρόπο με τον οποίο διαδίδεται από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά, τουλάχιστον μέχρι τον 6<sup>ο</sup> αιώνα.

Για το πρώτο, ότι δηλαδή τα ομηρικά έπη την αρχαϊκή και την κλασική περίοδο προορίζονται αποκλειστικά και μόνο για επιτέλεση ενώπιον ζωντανού ακροατηρίου, είμαστε απολύτως βέβαιοι: αυτό άλλωστε ισχύει μέχρι και το τέλος σχεδόν του 5<sup>ου</sup> αιώνα για όλα τα λογοτεχνικά είδη, τα ποιητικά και τα πεζά (το εμπόριο του βιβλίου ξεκινά να ανθίζει πάνω κάτω από το τελευταίο τέταρτο του 5<sup>ου</sup> αιώνα



και εξής). *Δε γνωρίζουμε όμως ποιο ακριβώς ήταν το πλαίσιο της επιτέλεσης των επών κατά την αρχαϊκή περίοδο.* Ότι και να συνέβαινε, το σίγουρο είναι ότι τις εκτελέσεις των ομηρικών επών στα διάφορα μέρη του ελληνικού κόσμου και στα διάφορα περιβάλλοντα αναλαμβάνουν από τον 7<sup>ο</sup> αιώνα και εξής οι λεγόμενοι **ραψωδοί**, επαγγελματίες δηλαδή εκτελεστές-ποιητές.



Ραψωδός

*Οι ραψωδοί, σε αντίθεση με τους αοιδούς, απαγγέλλουν Όμηρο από μνήμης, δε συνθέτουν προφορικά. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν είχαν περιθώριο για παρεμβάσεις στο «κείμενο», δραματικές ενίοτε. Ούτε καν η διαβόητη «Πεισιστράτειος διόρθωσις», η πιθανολογούμενη έκδοση του Ομήρου στην Αθήνα του Πεισιστράτου, ούτε καν γενικώς η δημιουργία γραπτών εκδόσεων, δε σταμάτησε την παραφθορά του ομηρικού κειμένου.* Από ένα σημείο και έπειτα, σίγουρα από τον 5<sup>ο</sup> αιώνα και εξής, οι ραψωδοί αυτοί δουλεύουν από τέτοιες γραπτές εκδόσεις των επών, οι οποίες πρέπει να διέφεραν αρκετά η μία από την άλλη.

*Τάξη σε όλο αυτό το χάος προσπάθησαν να βάλουν με διάφορους τρόπους από τον 3<sup>ο</sup> π.Χ. αιώνα και εξής οι φιλόλογοι ή/και ποιητές που κατοικοέδρευαν στο Μουσείο της Αλεξάνδρειας* (π.χ. ο Καλλίμαχος, ο Απολλώνιος ο Ρόδιος, ο Ερατοσθένης, ο Ζηνόδοτος, ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, ο Αρίσταρχος) και λίγο αργότερα οι συνάδελφοί τους της Περγάμου (π.χ. ο Κράτης από τη Μαλλό). Οι δραστηριότητες αυτών των πνευματικών ανθρώπων γέννησαν ουσιαστικά την επιστήμη της κλασικής φιλολογίας, η οποία εγκαινιάζει και εγκαινιάζεται με το διαβόητο *Ομηρικό Πρόβλημα*: ποιο είναι το «γνήσιο» κείμενο του Ομήρου, ποιος ή ποιοι το έγραψαν (οι χωρίζοντες, για παράδειγμα, πίστευαν ότι άλλος είναι ο ποιητής της *Ιλιάδας* και άλλος της *Οδύσσειας*) και ποια είναι η ορθή ερμηνεία του;



Jean Auguste Dominique (1780-1867)

«Η αποθέωση του Ομήρου», Μουσείο του Λούβρου

(Οι δύο κοπέλες στα πόδια του Ομήρου είναι η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*)

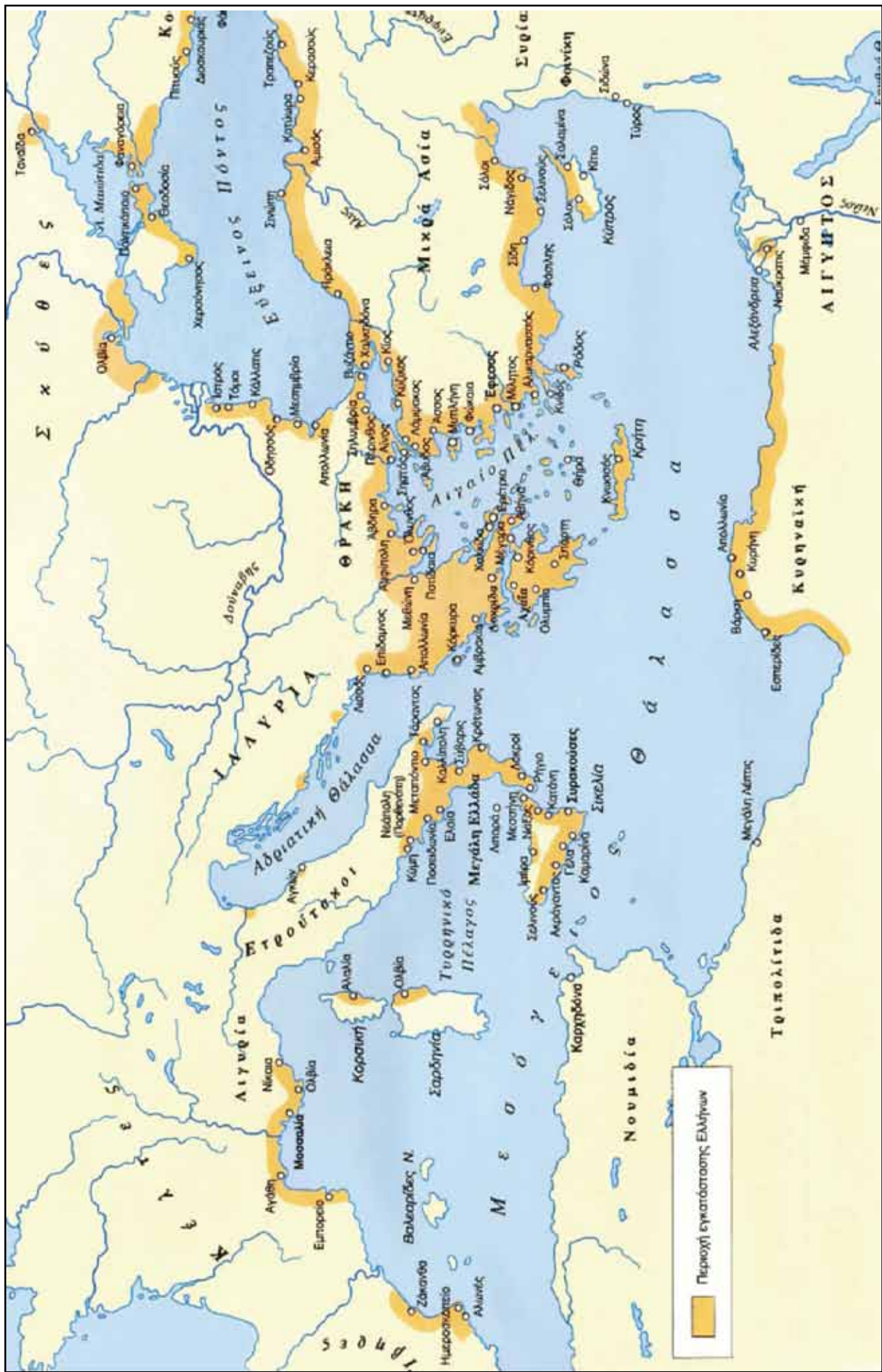
### Τα κύρια σημεία της εισαγωγής

- Τα έπη (<έπω=λέγω, έπος=λόγος, διήγηση) είναι αφηγηματικά ποιήματα που αναφέρονται στα κατορθώματα και τις περιπέτειες ηρώων. Η Οδύσσεια και η Ιλιάδα είναι έπη που αποδίδονται στον Όμηρο.
- Η Οδύσσεια εξιστορεί τον δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστον, την επιστροφή δηλαδή του ήρωα στην πατρίδα του Ιθάκη μετά τον Τρωικό Πόλεμο.
- Τα ομηρικά έπη γράφτηκαν στα τέλη του 8<sup>ου</sup> ή στις αρχές του 7<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ., αλλά απηχούν γεγονότα της μυκηναϊκής εποχής (1600-1100 π.Χ.).
- Τα δύο έπη είναι προϊόντα της προφορικής επικής ποίησης. Προήλθαν δηλαδή από ποιήματα που παλαιότερα κάποιοι ποιητές συνέθεταν και διέδιδαν προφορικά (πρβλ. σημερινοί ποιητάρηδες). Με το πέρασμα του χρόνου όμως τα ποιήματα αυτά αποκρυσταλλώθηκαν και απέκτησαν συγκεκριμένη μορφή και περιεχόμενο. Η εμφάνιση των ομηρικών επών συμπίπτει με τη χρήση της γραφής στον ελληνικό χώρο.
- Η επική ποίηση διαδόθηκε προφορικά από τους **αιδούς** και τους **ραψωδούς**. Οι αιδοί (<ᾄδω =τραγουδώ) ήταν οι ποιητές της προομηρικής εποχής. Αυτοσχεδίαζαν προφορικά με τη βοήθεια της Μούσας και τραγουδούσαν με τη συνοδεία κιθάρας. Οι **ραψωδοί** (<ράπτω+ὠδή) διαδέχτηκαν τους αιδούς τον 7<sup>ο</sup> αι. π.Χ. Δεν αυτοσχεδίαζαν, αλλά συνέραπταν, συνέδεαν δηλαδή ποιήματα, τα οποία απομνημόνευαν και απάγγελλαν ρυθμικά, κρατώντας στο χέρι ραβδί.
- Τα ομηρικά έπη όπως τα γνωρίζουμε σήμερα καταγράφηκαν στην Αθήνα κατά τον 6<sup>ο</sup> αι. π.Χ. (μάλλον από τον τύραννο Πεισίστρατο ή τον γιο του Ίππαρχο).
- Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια χωρίζονται σε 24 ραψωδίες, όσα και τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου: α-ω η Οδύσσεια, Α-Ω η Ιλιάδα.



Το φανταστικό ταξίδι του Οδυσσέα





Χάρτης της αρχαίας Ελλάδας με τις κυριότερες ελληνικές πόλεις και αποικίες

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ  
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν·  
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,  
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄν κατὰ θυμόν,  
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.  
Ἄλλ' οὐδ' ὥς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ·  
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,  
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥελιοιο  
ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.  
τῶν ἀμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπέ καὶ ἡμῖν.

Ομήρου Οδύσσεια α 1-10

## ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

## Τηλεμάχεια (α–δ)

## Ραψωδία α

## Ἄθηνάς παραίνεις πρὸς Τηλέμαχον

Ἡ ραψωδία α μας φέρνει σε επαφή με τα βασικά πρόσωπα του έπους (την Ἀθηνά, τον Τηλέμαχο, την Πηνελόπη και τους Μνηστήρες, όχι όμως τον Οδυσσεά), καθώς επίσης και με την κατάσταση που επικρατεί στην Ἰθάκη κατά την πολύχρονη απουσία του Οδυσσεά. Στη ραψωδία α θα παρακολουθήσουμε πώς οι θεοί θέτουν σε ενέργεια το σχέδιο επιστροφής (νόστος) του Οδυσσεά με πρωτοβουλία της προστάτιδός του θεάς Ἀθηνάς.



Εικ. 1

Ρωμαϊκό αντίγραφο μαρμάρινης κεφαλής του Οδυσσεά (1ος αι. μ.Χ.)  
Sperlonga, Museo Archeologico Nazionale

## α 1–426

Τον άντρα, Μούσα\*, τον πολύτροπο να μου ανιστορήσεις\*, που βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό.

Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,

5 κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν, σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε, να σώσει τους συντρόφους.

Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα,

10 νήπιοι και μωροί, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια του υπέρλαμπρου Ἡλίου· κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.

[10] Από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτή την ιστορία, κόρη του Δία, και πες την και σ' εμάς.

Τότε λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιον όλεθρο, όλοι τους ήσαν

15 σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ' του πολέμου κι απ' της θάλασσας τη μάχη. Μόνο εκείνον, που τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού

και της γυναίκας του, τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα, η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική, στις θολωτές σπηλιές της, γιατί τον ήθελε δικό της.

20 Κι όταν, με του καιρού τ' αλλάγματα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ἰθάκη,

ούτε κι εκεί δεν έλειψαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του.

Ωστόσο οι θεοί τώρα τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός του Ποσειδώνα·

[20] αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεικό Οδυσσεά,

25 προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα.

Προοίμιο\*





Εικ. 2

Giulio Romano (1499-1546), «Οι θεοί του Ολύμπου» (1528)  
Οροφή από τη Sala dei Giganti, Palazzo Te, Mantova

Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδώνας είχε ταξιδέψει στους μακρινούς Αιθίοπες—οι Αιθίοπες στις δύο άκρες του κόσμου μοιρασμένοι· μισοί όπου ο ήλιος βασιλεύει, μισοί απ' όπου ο ήλιος ανατέλλει.

30 Πήγε να πάρει μέρος στη θυσία, μιαν εκατόμβη\* με ταύρους και κριάρια, και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένοι.

Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί στον ολύμπιου Δία το παλάτι, όπου εκείνος πρώτος πήρε τον λόγο, πατέρας ανθρώπων και θεών.

35 Στον νου του φέρνοντας, θυμήθηκε τον φημισμένο Αίγισθο, [30] που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης, γιος του Αγαμέμνονα· αυτόν θυμήθηκε μιλώντας ο θεός στους αθανάτους:

«Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από μας— και όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται, και πάνω απ' το γραφτό τους.

40 Έτσι και τώρα ο Αίγισθος, την ορισμένη μοίρα παραβαίνοντας, πήγε να σμίξει με τη νόμιμη γυναίκα ενός Ατρείδη, κι αυτόν τον σκότωσε στον γυρισμού την ώρα, γνωρίζοντας τι τιμωρία σκληρή τον περιμένει·

45 αφού εμείς του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφρονιά\* Ερμή με μήνυμα, μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε και τη γυναίκα του να μπλέξει [40] σε παράνομο κρεβάτι· αλλιώς θα πέσει στο κεφάλι του η εκδίκηση του γιου για τον πατέρα, όταν ο Ορέστης, παλληκάρι πια, θελήσει να γυρίσει στην πατρίδα.

Αυτά, με τόση φρόνηση ο Ερμής μιλώντας, του μηνούσε, κι όμως τον νου του Αιγίσθου δεν κατόρθωσε ν' αλλάξει. Τώρα, ακέραιο και μεμάς, το άνομο κρίμα του ξεπλήρωσε.»

Αμέσως ανταπάντησε, τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά:

«Πατέρα μας των αθανάτων, Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος, καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει— 55 την ίδια μοίρα να 'χει κι όποιος ανάλογα κριματιστεί.

Εμένα όμως για τον Οδυσσέα φλέγεται η καρδιά μου· γενναίος αλλά δύσμοιρος, να βασανίζεται με τόσα πάθη, απ' τους δικούς του χωρισμένος, σ' ένα περιβρεχτο νησί,

[50] στον ομφαλό, όπως λένε, της θαλάσσης.

## Πρώτο συμβούλιο των θεών



Εικ. 3

Δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του Δία σε χρυσό στατήρα. Λάμπιακος, 360-340 π.Χ. Cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale de France, Παρίσι

**εκατόμβη:** θυσία εκατό βοδιών ή γενικότερα μεγαλοπρεπής και πλούσια θυσία **αργοφρονιά:** επίθετο του Ερμή ο οποίος σκότωσε τον Άργο



- 60 Νησί κατάφυτο με δέντρα, και μια θεά το κατοικεί στα δώματά της·  
η θυγατέρα του Άτλαντα, που η γνώμη του γυρίζει μόνο στο κακό—  
ξέρει καλά αυτός των θαλασσών τα βάθη, και πάνω του σηκώνει  
ψηλές κολόνες, να κρατούν τον ουρανό χώρια απ' τη γη.  
Η θυγατέρα του λοιπόν τον Οδυσσέα κατακρατεί, δύστυχο κι οδυρόμενο·
- 65 λόγια γλυκά προφέροντας και μαλακά σαν χάρδια,  
τον θέλγει ακατάπαυστα, για να ξεχάσει την Ιθάκη. Εκείνος όμως,  
βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό της πατρικής του γης ψηλά  
να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται τον θάνατο. Εσένα ωστόσο,
- [60] Δία ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα μείνει η βουλή σου; Ο Οδυσσέας  
70 δεν ήταν που θυσίες σου πρόσφερε στην ευρύχωρη Τροία,  
πλάι στ' αργίτικα καράβια;  
Πώς και γιατί τόσος θυμός γι' αυτόν, ω Δία;»
- Της αντιμίλησε ευθύς ο Δίας που τα σύννεφα συνάζει:  
«Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιτος!
- 75 Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεικό Οδυσσέα,  
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς,  
και στις θυσίες όλους τους άλλους τους ξεπέρασε, όσες προσφέρονται  
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;  
Όχι εγώ, ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος, αυτός οργίστηκε εναντίον του
- 80 και στον θυμό του επιμένει για τον Κύκλωπα, γιατί του τύφλωσε  
εκείνος το μοναδικό του μάτι.
- [70] Για τον ισόθεο μιλώ Πολύφημο, που η δύναμή του επιβάλλεται μεγάλη  
σ' όλους τους Κύκλωπες· τον γέννησε η Θόωσα, του Φόρκη η νεραϊδένια  
κόρη, δαίμονα της ατρύγητης θαλάσσης, που την κοιμήθηκε
- 85 ο Ποσειδών σε θολωτές σπηλιές.  
Γι' αυτόν λοιπόν ο κοσμοσείστης Ποσειδών, τον Οδυσσέα,  
αν δεν τον εξαφάνισε, περιπλανώμενο τον θέλει  
από την πατρική του γη μακριά.  
Τώρα ωστόσο όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε,  
90 το πώς θα επιστρέψει. Τότε κι ο Ποσειδών θα σταματήσει την οργή του·  
δεν γίνεται να αντιπαχθεί στους άλλους αθανάτους,  
παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να αντιμάχεται.»
- [80] Τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά:  
«Πατέρα μας Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,  
95 αν, όπως λες, συγκλίνει πράγματι των μακαρίων η γνώμη, να επιστρέψει  
στο δικό του σπίτι ο Οδυσσεύς, με τόση γνώση που κατέχει,  
ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, ψυχοπομπό κι αργοφονιά,  
στης Ωγυγίας το νησί με δίχως καθυστέρηση να βρει την καλλιπλόκαμη  
νεραίδα και να της πει την απαράβατη εντολή μας,
- 100 τον νόστο\* του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να επιστρέψει.  
Όσο για μένα, κατεβαίνω τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του  
να ερεθίσω, τόλμη θα βάλω στην καρδιά του, να συγκαλέσει σε συνέλευση
- [90] τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη·  
να απαγορεύσει τους μνηστήρες\* όλους, όσοι κοπαδιαστά του σφάζουν  
105 πρόβατα και βόδια, με κέρατα στριφτά, πόδια λοξά στο βάδισμα.  
Κι ακόμη στη Σπάρτη θα τον στείλω και στις μεγάλες αμμουδιές  
της Πύλου, να μάθει, αν κάπου ακούσει, τον νόστο του πατέρα του —  
έτσι θα κατακτήσει φήμη στους ανθρώπους, που λαμπρή θα μείνει.»
- Είπε και ευθύς δένει στα πόδια της τα ωραία σαντάλια,  
110 θεσπέσια και χρυσά, εκείνα που την ταξιδεύουν στη θάλασσα  
και στην απέραντη στεριά ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου.  
Ύστερα στο χέρι κράτησε άλκιμο\* κοντάρι, ακονισμένο με χαλκό,
- [100] βαρύ, θεόρατο και στιβαρό· μ' αυτό η κόρη του πανίσχυρου Διός  
δαμάζει των γενναίων πολεμιστών τις τάξεις που της ξανάψαν τον θυμό.
- 115 Χύθηκε τότε, ακροπατώντας τις κορφές του Ολύμπου,



Εικ. 4  
Αναπαράσταση του χρυσελεφάντινου  
αγάλματος του Δία, που φιλοτέχνησε  
ο Φειδίας στον ναό του Δία στην Ολυμπία



Εικ. 5  
Αθηνά, 520 π.Χ.

Η Αθηνά στην Ιθάκη.  
Αθηνά—Μέντης  
και Τηλέμαχος

- και βρέθηκε μεμάς στον δήμο της Ιθάκης, να στέκει  
στην εξώθυρα του Οδυσσέα, πατώντας το κατώφλι της αυλής του.  
Με το χαλκό κοντάρι της στο χέρι, επήρε τη μορφή ενός ξένου·  
120 κι ολόδια με τον Μέντη, άρχοντα των Ταφίων, έπεσε πάνω στους αγέρωχους  
μνηστήρες· που εκεί, μπροστά στις πύλες του σπιτιού, έβρισκαν  
ευχαρίστηση παίζοντας τους πεσσούς\*, σε τομάρια βοδιών καθισμένοι,  
που τα σφάξαν οι ίδιοι.  
Κήρυκες και παιδόπουλα πρόθυμα τους υπηρετούσαν:  
[110] άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι να πλένουν  
125 τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να τα στήνουν,  
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.  
Πρώτος απ' όλους ο Τηλέμαχος την είδε, ωραίος σαν θεός·  
ήταν με τους μνηστήρες καθισμένος, κι όμως ταξίδευε ο νους του πικραμένος.  
Έβλεπε με τα μάτια της ψυχής του τον πατέρα του ένδοξο:  
130 αν ξαφνικά γύριζε πίσω· αν τους μνηστήρες πετούσε έξω απ' το παλάτι·  
αν έπαιρνε ο ίδιος πάλι την αρχή\* στα χέρια του, και μέσα στα αγαθά του  
βασίλευε σαν πρώτα...  
Το όραμα αυτό ανέβαινε στον νου του, πλάι στους μνηστήρες—  
κι είδε την Αθηνά. Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε, γιατί  
[120] 135 τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα στην πόρτα του ένας ξένος.  
Κοντά της στάθηκε, της έσφιξε το χέρι το δεξί, με τ' άλλο  
πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε μιλώντας,  
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:  
140 «Ξένε μου, καλωσόρισες, έλα να σε φιλέψουμε κι αφού το δείπνο μας  
χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο της επίσκεψής σου.»



Εικ. 6

Η Αθηνά με τη μορφή του Μέντη και ο Τηλέμαχος

- Είπε και τράβηξε μπροστά· η Αθηνά Παλλάδα, λάμποντας τα μάτια,  
ακολουθούσε, κι οι δυο τους μπήκαν στο μεγάλο δώμα.  
Το δόρυ της μετέφερε, για να το στήσει σε ψηλή κολόνα,  
το 'βαλε μέσα στην καλοξυσμένη θήκη, όπου και τ' άλλα δόρατα  
145 περίμεναν, άνεργα και πολλά, του καρτερόψυχου Οδυσσέα.  
[130] Ύστερα την οδήγησε σε θρόνο να καθήσει, λεπτουργημένο κι όμορφο,  
πάνω του απλώνοντας ύφασμα μαλακό, και στήριγμα στα πόδια της  
έσυρε το σκαμνί.  
Έφερε πλάι της και το δικό του σκαλισμένο κάθισμα,

- 150 παράμερα από τους μνηστήρες, μήπως κι ο ξένος, με τους ξιπασμένους,  
χάσει το κέφι του και δεν χαρεί το φαγητό·  
ήθελε εξάλλου να ρωτήσει και για τον πατέρα του,  
που χρόνια τώρα έλειπε στα ξένα.  
Τότε μια παρακώρη έφερε νερό, με τ' όμορφο χρυσό λαγήνι\*,
- 155 τα χέρια τους να πλύνουν, κι έχυνε το νερό από ψηλά  
σ' ένα αργυρό λεβέτι\* μετά τους έσυρε μπροστά γυαλιστερό τραπέζι,
- [140] ενώ η σεβαστή κελάρισα είχε την έγνοια να τους φέρει ψωμί  
κι άφθονο φαγητό, ό,τι καλό τής βρέθηκε, να τους ευχαριστήσει.  
Στα χέρια του σηκώνοντας ο τραπεζάρχης δίσκους με κρέατα
- 160 κάθε λογής, τους τα παρέθεσε, στο πλάι ακούμπησε κούπες χρυσές,  
και κάθε τόσο ο κήρυκας περνούσε, γεμίζοντας κρασί τα κύπελλά τους.



Εικ. 7

John William Waterhouse, «Η Πηνελόπη και οι μνηστήρες» (1912)

Σε λίγο αγέρωχοι οι μνηστήρες μπήκαν κι αυτοί στην αίθουσα,  
πήραν με τη σειρά τους θέση σε θρόνους κι αναπαυτικά καθίσματα.

Τότε τους έχυναν νερό στα χέρια τους οι κήρυκες,

- 165 δούλες γεμίζαν με ψωμί πλεχτά πανέρια,  
έφηβοι τους κρατήρες\* με ποτό ξεχειλίζουν,  
κι αυτοί τα χέρια τους απλώνουν στο έτοιμο τραπέζι.

[150] Και μόνον όταν κόρρασαν\* τον πόθο τους με το φαί και το ποτό,  
τραβούσε άλλα πια η ψυχή τους: τραγούδι, μουσική, χορό—

- 170 συμπλήρωμα απαραίτητο σ' ένα καλό τραπέζι.

Τότε κι ο κήρυκας φέρνει και δίνει την πανέμορφη κιθάρα  
στου Φήμιου τα χέρια, που τραγουδούσε στους μνηστήρες από ανάγκη·  
έκρουσε ωστόσο τις χορδές, ψάχνοντας τον σκοπό για ωραίο τραγούδι.

Την ίδια ώρα ο Τηλέμαχος γύρισε να μιλήσει στη γλαυκόματη\* Αθηνά,

- 175 γέρνοντας το κεφάλι προς το μέρος της, να μην τον πάρουν είδηση οι άλλοι:

«Καλέ μου ξένε, θα με παρεξηγήσεις αν γυμνή τη σκέψη μου σου πω;

Το μέλημά τους, ξένε, είναι αυτά που βλέπεις: κιθάρα και τραγούδι,

- [160] εύκολο μέλημα, αφού ατιμώρητοι ρημάζουν ξένα αγαθά·  
ενός που τα λευκά του οστά, κάπου αφημένα στη στεριά,

- 180 τα σάπισε η νεροποντή, ή και το κύμα τα παρασύρει του πελάγου·  
αν όμως στην Ιθάκη γύριζε εκείνος, αν μπρος στα μάτια τους τον έβλεπαν·  
όλοι τους λέω πως θα ύψωναν ευχή, πόδια να είχαν ελαφρότερα,

λαγήνι: πήλινο δοχείο για υγρά, κυρίως νερό, στάμνα  
κόρρασαν: χόρτασαν

λεβέτι: μεγάλος λέβητας, καζάνι

κρατήρας: αγγείο στο οποίο έσμιγαν κρασί με νερό

γλαυκόματη: γαλιανομάτα

Είσοδος των  
μνηστήρων



παρά να τους βαραίνει ο πλούτος με μαλάματα και ρούχα.

185 Μα τώρα αυτός αφανισμένος, όπως αφανίστηκε, με θάνατο άσχημο,  
δεν άφησε σ' εμάς καμιά παρηγοριά κι ελπίδα, αν κάποιος από τους  
θνητούς στη γη που κατοικούμε ισχυριστεί πως θα γυρίσει·  
του γυρισμού του η μέρα χάθηκε και πάει.

Όμως εσύ αποκρίσου σ' ό,τι κι αν σε ρωτήσω, καθαρά και ξάστερα:

[170] ποιος είσαι κι από πού; πού βρίσκονται ο τόπος κι οι γονείς σου;

190 με ποιο καράβι εδώ μας ήλθες; γιατί οι θαλασσινοί σ' οδήγησαν  
ως την Ιθάκη; ποιες ήταν οι συστάσεις τους; Λέω πως δεν έφτασες  
εδώ πεζός. Απάντησε όμως και σ' αυτό το ερώτημα, δίχως περιστροφές  
παρακαλώ· θέλω να μάθω αν έρχεσαι πρώτη φορά στα μέρη μας,  
ή μήπως είσαι φίλος πατριός.

195 Γιατί κι άλλους πολλούς αυτό το σπίτι καλωσόρισε,  
αφού κι εκείνος ήταν κοσμογυρισμένος».

Ανταποκρίθηκε, τα μάτια λάμποντας, αμέσως η θεά Αθηνά:

«Πρόθυμα κι ακριβώς, όσα ζητάς να μάθεις, θα σου πω:

[180] Μέντης το όνομά μου, γιος του εμπειροπόλεμου Αγκιάλου

200 ο ίδιος τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνώ·  
εδώ μ' ένα καράβι και συντρόφους έφτασα, έτοιμος  
να ανοιχτώ στο μπλάβο\* πέλαγος, πηγαίνοντας σ' αλλόγλωσσους  
ανθρώπους, στην Τεμέσα\*· γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο γυαλιστερό  
που φέρνω, με χαλκό· κι όσο για το καράβι μου, με περιμένει  
205 κάπου εκεί στα χτήματα, έξω απ' την πόλη, στο λιμάνι Ρείθρο,  
κάτω απ' το δασωμένο Νήιο.

Ναι, καμαρώνουμε πως είμαστε αμοιβαίοι φίλοι, γονικοί κι ανέκαθεν—  
πήγαινε, αν θέλεις, να ρωτήσεις τον αντρείο Λαέρτη, γέροντα πια,  
που τώρα ακούω δεν κυκλοφορεί σαν άλλοτε στην πόλη·

[190] 210 αποτραβήχτηκε στα κτήματα, βαρύν από τα βάσανα  
και μόνος, με μια γερόντισσα που τον υπηρετεί· αυτή στο πλάι του  
αφήνει φαγητό και το κρασί, όταν ο κάματος του παραλύει τα μέλη—  
όλη τη μέρα, λένε, σέρνεται σ' εκείνην την πλαγιά με τα πολλά τ' αμπέλια.  
Και να 'με τώρα· η φήμη μ' έφερε

215 πως βρίσκεται ο πατέρας σου κιόλας στην πόλη—  
φαίνεται όμως οι θεοί του φράζουνε τον δρόμο ακόμη.  
Ωστόσο ο θεός Οδυσσέας δεν πέθανε, και δεν τον σκέπασε  
της γης το χώμα· είναι, πιστεύω, ζωντανός, κι ας εμποδίζεται  
στη μέση του ανοιχτού πελάγους, όπου και τον κρατούν,  
220 σ' ένα νησί περίβρεχτο, άνθρωποι απολίτιστοι και βάνανσοι·  
αυτοί, χωρίς τη θέλησή του, τον δεσμεύουν.

[200] Άκουσε όμως τώρα τη μαντεία μου, όπως μέσα στον νου μου  
την ξυπνούν οι αθάνατοι κι όπως νομίζω πως θα γίνει—  
δεν ισχυρίζομαι πως είμαι μάντης, μήτε και καλοξέρω να εξηγήσω  
225 τα σημάδια των πουλιών, κι όμως:  
πολύν καιρό ακόμη δεν θα μείνει εκείνος μακριά από την πατρίδα του·  
έστω κι αν τον κρατούν στα σίδερα,

θα βρει τον τρόπο να γυρίσει, αυτός που είναι πολυμήχανος.

Μα τώρα απάντησε στο ερώτημά μου και μίλησέ μου ειλικρινά:

230 αν, ένα τέτοιο παλληκάρι, είσαι του Οδυσσέα, ο δικός του γιος·  
απίστευτο πώς μοιάζεις στο πρόσωπο και στα όμορφα σου μάτια  
εκείνου—βλεπόμαστε συχνά και μεταξύ μας ανταμώναμε,

[210] προτού κινήσει να ανεβεί στην Τροία, όπου κι οι άλλοι  
Αργείοι, οι γενναιότεροι, πήγαν με τα βαθιά τους πλοία.

235 Μετά χαθήκαμε· δεν είδα πια τον Οδυσσέα εγώ, μήτε κι αυτός εμένα.»

Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση:

«Δεν θα σου κρύψω, ξένε, τίποτε, τη σκέψη μου θα φανερώσω·  
η μάνα μου ισχυρίζεται πως είμαι γέννημα δικό του, όμως



Εικ. 8  
Αθηνά Πρόμαχος  
Κτίριο Αυστριακού Κοινοβουλίου, Βιέννη



Εικ. 9  
Νικόλαος Γύζης (1842-1901)  
«Η γέννηση του Τηλέμαχου» (1884)

εγώ δεν ξέρω· ποιος τάχα ως τώρα μόνος του αναγνώρισε  
240 εκείνον που τον έσπειρε;  
Άμποτε να 'μουν ενός άλλου ο γιος, καλόμοιρου,  
που τα γεράματα τον βρίσκουν μέσα στ' αγαθά του·  
τώρα φαντάσου, ο πιο δυστυχισμένος που γεννήθηκε σ' αυτόν τον κόσμο,  
[220] αυτός μου λένε πως με γέννησε—η ερώτησή σου με προκάλεσε  
245 κι έδωσα την απόκρισή μου.»

Τότε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε:  
«Όχι, δεν το νομίζω, πως οι θεοί έχουν ορίσει τη γενιά σου  
ανώνυμη στο μέλλον, αφού σε γέννησε τέτοιοι που είσαι η Πηνελόπη.  
Και τώρα κάτι άλλο πες μου, ειλικρινά·  
250 τι γλέντι είναι αυτό; τι σόι συνάθροιση; ποια η δική σου  
[230] υποχρέωση; καμιά γιορτή; ή μήπως γάμος; Πάντως δεν πρόκειται για γεύμα  
εταιρικό\*· γιατί πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται και ξιπασμένοι,  
έτσι που τρων αυτοί και πίνουν στο παλάτι· θα αγανακτούσε ασφαλώς,  
τα τόσα αίσχη βλέποντας, αν κάποιος κατά τύχη ερχόταν,  
255 φτάνει να ήταν συνετός.»

Της αποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμος πάντα και με γνώση:  
«Αφού τέτοια ερωτήματα μου θέτεις, γυρεύοντας εξήγηση—  
ήταν ένας καιρός που αυτό το σπίτι είχε την τύχη του στα πλούτη,  
στις τιμές, όσο εκείνος κατοικούσε αυτή τη χώρα.  
260 Αλλά βουλήθηκαν αλλιώς κάποιοι θεοί, βάζοντας το κακό στον νου τους  
[240] και τώρα εκείνον άφαντον τον έκαναν, παρά κανέναν άλλον.  
Αν έβρισκε τον θάνατο, δεν θα 'ταν ο καημός μου τόσος,  
αν είχε σκοτωθεί στην Τροία εκεί, με τους συντρόφους του στο πλάι,  
ή, με το τέλος του πολέμου, ξεψυχούσε στων δικών τα χέρια·  
265 τότε οι Παναχαιοί θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας,  
και για κληρονομιά στον γιο του θ' άφηνε μεγάλη δόξα.  
Μα να που τώρα ανήκουστον\* τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες,  
κι εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να μάθει πού και πώς,  
αφήνοντας σ' εμένα οδυρμούς κι οδύνες.  
270 Αλλά δεν κλαίω, δεν στενάζω εκείνον μόνο,



Εικ. 10  
Τηλέμαχος

\*εταιρικό: που σχετίζεται με φίλους (έταίρος)    \*ανήκουστον: που δεν έχει ξανακουστεί

αφού μου δώσαν οι θεοί πρόσθετα και μεγάλα βάρη:  
 όσοι τριγύρω στα νησιά αρχηγεύουν, οι πρώτοι  
 στο Δουλίχιο, στη Σάμη και στη δασωμένη Ζάκυνθο,  
 κι άλλοι, ρηγόπουλα στον βράχο της Ιθάκης,

275 όλοι τους έγιναν της μάνας μου μνηστήρες και μας μαδούν το σπιτικό·  
 εκείνη μήτε τον φριχτό τους γάμο αρνείται, μήτε και βρίσκει δύναμη  
 να δώσει τέλος στην υπόθεση· στο μεταξύ οι μνηστήρες

[250] αρπάζουν και ρημάζουν τα αγαθά μου—σε λίγο  
 θα κατασπαράξουνε κι εμένα.»

280 Του αντιμίλησε με πάθος η Αθηνά Παλλάδα:  
 «Αλίμονο κι αλήθεια, μακριά σου χρόνια ατέλειωτα, πόσο  
 ο Οδυσσέας σού λείπει! Που θα μπορούσε, τιμωρός, το χέρι  
 να σηκώσει στους αναισχυντους μνηστήρες.

285 Γιατί, αν τώρα ερχόταν και στην εξώθυρα του παλατιού στεκόταν,  
 με περικεφαλαία, την ασπίδα και τα δυο του δόρατα,  
 ίδιος στην όψη, σαν την πρώτη εκείνη μέρα που τον είδα εγώ  
 στο σπίτι μας, να πίνει και να ευφραίνεται.

[260] Μόλις ανέβαινε από την Εφύρη, γυρίζοντας από τον γιο του Μέρμερου,  
 290 τον Ίλο—ταξίδεψε κι εκεί με το γοργό καράβι του,  
 φαρμάκια ο Οδυσσέας ζητώντας φονικά, να τα 'χει χρίσμα  
 για τα χάλκινά του βέλη· εκείνος όμως του τα αρνήθηκε,  
 από τον φόβο των αθάνατων θεών, ενώ ο δικός μου ο πατέρας  
 του τα πρόσφερε, τόσο πολύ τον αγαπούσε.

295 Αν με την ίδια όψη ο Οδυσσέας έπεφτε στους μνηστήρες,  
 ο θάνατός τους λέω δεν θ' αργούσε, πικρός ο γάμος θα τους έβγαινε.  
 Όμως αυτά, όπως και να 'ναι, οι θεοί τ' αποφασίζουν,  
 αν πίσω εκείνος θα γυρίσει εκδικητής, ή μήπως κι όχι,  
 στο παλάτι του. Εσένα τώρα συμβουλεύω να σκεφτείς,

[270] να βρεις τον τρόπο, και να διώξεις απ' το σπίτι τους μνηστήρες.

300 Άκου λοιπόν τι θα σου πω, και βάλε το καλά στον νου σου:  
 αύριο κιόλας, καλώντας σε συνέλευση τους τίμους Αχαιούς,  
 σ' όλους μπροστά εξηγήσου, κι ας είναι μάρτυρές σου οι θεοί·  
 δώσε διαταγή για τους μνηστήρες, πως πρέπει  
 να ξεκουμπιστούν, να παν στα σπίτια τους· ύστερα η μάνα σου,  
 305 αν η καρδιά της φλέγεται για νέο γάμο, πίσω ας γυρίσει  
 στο παλάτι του πατέρα της, αυτός έχει και δύναμη και πλούτη·  
 εκεί ας της ταιριάξουνε τον γάμο, και να της ετοιμάσουνε  
 γενναία προικιά, όσα στη θυγατέρα τους αρμόζουν, να την συνοδεύουν.

[280] 310 Για σένα πάλι, έχω άλλη συμβουλή, φρόνιμη αν σ' αυτή υπακούσεις:  
 καράβι σήκωσε, το πιο γερό, μ' είκοσι κωπηλάτες,  
 και πήγαινε να μάθεις νέα του πατέρα σου, αν κάποιος  
 άνθρωπος θνητός κάτι θα έχει να σου πει· μπορεί  
 και του Διός ν' ακούσεις την προφητική φωνή—μεγάλη δόξα  
 φέρνει στους ανθρώπους.

315 Πρώτα να πας στην Πύλο, ρωτώντας τον σεβάσμιο Νέστορα,  
 ύστερα συνεχίζεις για τη Σπάρτη, να δεις και τον ξανθό Μενέλαο,  
 που τελευταίος γύρισε από τους άλλους Αχαιούς, όσοι φορούσαν τότε  
 χάλκινα πουκάμισα.

320 Εκεί ανίσως τον νόστο ακούσεις του πατέρα σου, πως ζει,  
 μ' όλη την παιδωμή σου\*, κάνε υπομονή γι' αυτόν τον χρόνο·  
 αν μάθεις όμως πως τον βρήκε ο θάνατος κι έσβησε η ζωή του,

[290] τότε γυρίζεις πίσω στη γλυκιά πατρίδα,  
 υψώνεις επιτάφιο σήμα, τιμώντας τον νεκρό και με κτερίσματα



Εικ. 11

Αντίγραφο του 2ου αιώνα μ.Χ. τύπου Αθηνάς Velletri  
 (Ελληνικό πρωτότυπο: Κρεσίλα 430–420 π.Χ.)  
 Μουσείο Μονάχου



Εικ. 12

Αρχαίο εμπορικό και πολεμικό πλοίο.  
 Αττική κύλικα, 6ος αι. π.Χ.

\* μ' όλη την παιδωμή σου: με όλα τα βάσανά σου



- 325 πολλά, όσα του πρέπουν—ύστερα δώσε και τη μάνα σου  
σε κάποιον άλλον άντρα.  
Κι όταν τελειώσεις μ' όλα αυτά και γίνουν πράξη,  
τότε με νου και σκέψη συλλογίσου, τρόπο να βρεις,  
μες στο παλάτι, να σκοτώσεις τους μνηστήρες, με δόλο  
ή κι αναφανδόν\* δεν πρέπει αλήθεια σαν μωρό παιδί να φέρεσαι,
- 330 αφού δεν είσαι πια κανένα παιδαρέλι.  
Ή μήπως και δεν άκουσες πόσο μεγάλη δόξα, πανανθρώπινη,  
κατέκτησε ο θεός Ορέστης, αφότου σκότωσε τον πατροκτόνο του,  
[300] τον δόλιο Αίγισθο, εκείνον τον φονιά του ξακουστού πατέρα του.  
Έτσι, καλέ μου, σε βλέπω ωραίο κι αψηλό·  
335 δείξου κι εσύ πως είσαι παλληκάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές.  
Όσο για μένα, αρμόζει να κατηφορίσω στο γοργό καράβι μου  
και στους συντρόφους—θα αδημονούν μες στη μεγάλη αναμονή τους.  
Δικό σου μέλημα τα υπόλοιπα,  
θυμήσου και να σκέφτεσαι τις συμβουλές μου.»
- 340 Πάλι της αποκρίθηκεν ο τόσο γνωστικός Τηλέμαχος:  
«Ένε, το ξέρω πως αυτά τα λόγια σου μ' αγάπη τα προφέρεις,  
όπως πατέρας στο παιδί του—υπόσχομαι να μην τα λησμονήσω.  
Αλλά παρακαλώ σε τώρα, λίγο καθυστέρησε, κι ας είναι βιαστικός  
[310] ο δρόμος σου· για να λουστείς, κι ύστερα ευφρόσυνος  
345 με δώρο στο καράβι να κατέβεις, που να το χαίρεται η ψυχή σου,  
πάγκαλο και πολύτιμο, για να σου μείνει από μένα θυμητάρι σταθερό,  
καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους ανταλλάσσουν.»  
Αμέσως η θεά Αθηνά, τα ματιά λάμποντας, του απάντησε:  
«Μην προσπαθείς να με κρατήσεις κι άλλο, τώρα που ο δρόμος  
350 με καλεί· το δώρο σου όμως, όποιο η καρδιά σου  
επιθυμεί να μου χαρίσεις, μου το προσφέρεις την επόμενη φορά  
που θ' ανεβώ στο σπίτι σου—διάλεξε να 'ναι το καλύτερο,  
έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο αντιχάρισμα.»
- [320] 355 Μίλησε, κι όπως τέλειωσε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, εχάθη:  
σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης·  
εκείνου όμως την ψυχή την ενδυνάμωσε με θάρρος, ενίσχυσε και στέριωσε  
τη μνήμη του πατέρα του, για να τον έχει συνεχώς στον νου του.  
Αυτός καταλαβαίνοντας, έλαμψε ο νους του,  
τον συνεπήρε θάμβος\*, ένωσε πως θεός ήταν ο ξένος,  
360 κι αυτόματα κινήθηκε προς τους μνηστήρες, ισόθεος άντρας.  
Τους τραγουδούσε ο φημισμένος αοιδός, κι εκείνοι  
καθισμένοι τον ακούν με τη σιωπή τους· των Αχαιών τον νόστο  
τραγουδούσε, πικρό όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ' την Τροία  
η Αθηνά Παλλάδα. Τότε  
365 από το υπερώο ψηλά συνάκουσε το θείο τραγούδι, και την άγγιξε,  
του Ικαρίου η κόρη, η Πηνελόπη, σκεφτική και φρόνιμη·  
[330] από τον θάλαμό της κατεβαίνει την ψηλή του σκάλα·  
δεν ήταν μόνη, τη συνόδευαν οι δυο της βάγιες.  
Κι όταν κοντά με τους μνηστήρες βρέθηκε, η θεία γυναίκα,  
370 στήθηκε στην κολόνα εκείνη που κρατεί στερεή τη στέγη,  
τη λαμπερή μαντίλα της τραβώντας γύρω στα μάγουλά της.  
Κι ενώ πιστές οι ακόλουθες, δεξιά κι αριστερά, της παραστέκουν,  
εκείνη δακρυσμένη μίλησε στον θείκό αοιδό:  
«Φήμε, το ξέρεις πως μπορείς να θέλγεις τους θνητούς  
375 και μ' άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων και θεών,  
των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια·

Είσοδος της Πηνελόπης,  
Τηλέμαχος και Πηνελόπη

ένα απ' αυτά παρακαθήμενος τραγούδησε, κι αυτοί ας πίνουν το κρασί τους  
 [340] σιωπηλοί· ετούτο μόνον το τραγούδι μην το συνεχίσεις,  
 θλιβερό κι αβάστακτο· σπαράζει την καρδιά μου  
 380 μες στα στήθη, αφότου με κατοίκησε πένθος μεγάλο κι αλησμόνητο.  
 Τέτοιο το πρόσωπο που εγώ ποθώ, και συνεχώς τη μνήμη μου πληγώνει  
 η μορφή του αντρός μου, με δόξα απέραντη, απλωμένη στην Ελλάδα  
 και μέσα στο Άργος.»

Της αντιμίλησε όμως ο γνωστικός Τηλέμαχος:

385 «Μητέρα μου, πώς θέλεις ν' αρνηθείς στον τιμημένο μας αιοδό  
 χαρά να δίνει μ' ό,τι βάζει ο νους του; Φταιχτες δεν είναι  
 οι αιοδοί· ο Δίας ίσως είναι ο αίτιος, που δίνει στους φιλόπονους  
 ανθρώπους ό,τι θελήσει εκείνος στον καθένα.

[350] Δεν πρέπει η αγανάκτηση σ' αυτόν να πέφτει,  
 390 που ψάλλει την κακή μοίρα των Δαναών. Ξέρεις,  
 οι άνθρωποι τιμούν και προτιμούν εκείνο το τραγούδι  
 που τους φαντάζει, ακούγοντας, το τελευταίο.  
 Θάρρος λοιπόν χρειάζεσαι και σφίξε την καρδιά σου να τ' ακούσεις·  
 δεν ήταν μόνος ο Οδυσσέας που χωρίστηκε στην Τροία  
 395 από του νόστου του τη μέρα· κι άλλοι πολλοί, γενναίοι άντρες,  
 χάθηκαν και πάνε.

Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου, με τα δικά σου έργα απασχολήσου,  
 τον αργαλειό, τη ρόκα\*· δίνε στις παρακόρες εντολές, για να δουλεύουν  
 με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός, του καθενός,  
 400 και περισσότερο δικό μου· σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης».

[360] Κατάπληκτη η Πηνελόπη τότε τραβήχτηκε στην κάμαρή της,  
 κρατώντας μέσα της τη συμβουλή του γιου της.

Κι όταν ανέβηκε ψηλά στον θάλαμο, με τις ακόλουθες μαζί,  
 έστησε θρήνο για τον Οδυσσέα, το ακριβό της ταίρι, ωσότου η Αθηνά,  
 405 τα μάτια λάμποντας, κλείνει τα βλέφαρά της,  
 σταλάζοντας ύπνο γλυκό.



Εικ. 13  
 Domenico Beccafumi (1484-1551)  
 «Πηνελόπη» (1514)



Εικ. 14  
 Ο Τηλέμαχος και η Πηνελόπη μπροστά στον αργαλειό. Απόδοση από αγγείο του 5<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ.

## Τηλέμαχος και μνηστήρες

Την ίδιαν ώρα οι μνηστήρες, στον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας, σήκωσαν ταραχή: όλοι τους κι ολοφάνερα κάνουν ευχή, μαζί της θέλουν να πλαγιάσουν στο κρεβάτι.

- 410 Τότε λοιπόν τον λόγο πήρε πρώτος ο συνετός Τηλέμαχος:  
«Μνηστήρες της μητέρας μου, που σας κατέχει υπερουσία και μέθη,  
προς το παρόν, στου δείπνου την απόλαυση ας δοθούμε, αλλά χωρίς  
[370] φωνές· αλήθεια βρίσκω τόσο ωραίο να ακούει κανείς τον αιιδό μας,  
τέτοιος που είναι, θα 'λεγες η φωνή του μοιάζει με θεού.  
415 Με το ξημέρωμα όμως καλώ τους πάντες να βρεθούμε  
στην αγορά για τη συνέλευση, όπου σκοπεύω να σας πω την απαγόρευσή μου  
απερίφραστα: έξω από το παλάτι πια· αλλού να ψάξετε  
έτοιμα τραπέζια· και στο εξής να σπαταλάτε τα δικά σας αγαθά,  
τα σπίτια μεταξύ σας συναλλάζοντας.  
420 Ανίσως όμως και νομίζετε πως είναι συμφερότερο και πιο γενναίο,  
τα πλούτη ενός ανθρώπου να εξανεμίζονται έτσι ατιμώρητα,  
φάτε λοιπόν κι αρπάξτε· τότε κι εγώ θα υψώσω στους αθάνατους φωνή,  
άμποτε ο Δίας στην παρανομία αυτή να δώσει εκδίκηση·  
[380] τότε, ως τώρα ατιμώρητοι, μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό.»  
425 Έτσι ωμά τους μίλησε· κι εκείνοι, τα χείλη τους δαγκώνοντας,  
έμειναν ώρα να θαυμάζουν όλοι τους τον Τηλέμαχο, το θάρρος της αγόρευσής του.

### Στη συνέχεια...

Ακολουθεί σύντομη συζήτηση του Τηλέμαχου με τους μνηστήρες για τη βασιλική εξουσία στην Ιθάκη. Μετά το γλέντι αποσύρονται όλοι στα σπίτια τους για ύπνο. Ο Τηλέμαχος μένει ξάγρυπνος και σχεδιάζει το ταξίδι του.

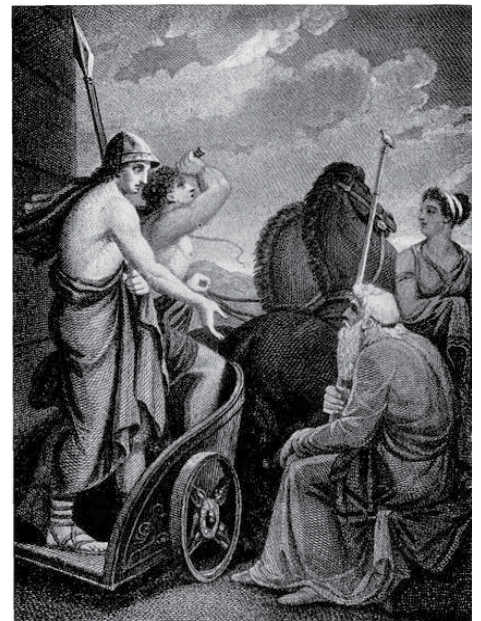
(Ραψωδία α 427 κ.ε.)

### Ραψωδία β: *Ίθακησίων έκκλησία καὶ Τηλεμάχου ἀποδημία*

#### Ραψωδία γ: *Τὰ ἐν Πύλῳ*

#### Ραψωδία δ: *Τὰ ἐν Λακεδαίμονι*

Ο Τηλέμαχος συγκαλεί συνέλευση των Ιθακησίων και καταγγέλλει τις αδικίες των μνηστήρων. Με τη βοήθεια της Αθηνάς (μεταμορφωμένης σε Μέντορα), επανδρώνει καράβι και αναχωρεί για την Πύλο και τη Σπάρτη. Συναντά τον Νέστορα στην Πύλο, τον Μενέλαο και την Ελένη στη Σπάρτη και μαθαίνει για τους ήρωες του τρωικού πολέμου, αλλά και για τα κατορθώματα του πατέρα του (μεταξύ άλλων και για τον Δούρειο Ίππο). Από τον Μενέλαο μαθαίνει ότι τώρα ο Οδυσσεάς βρίσκεται παρά τη θέλησή του στο νησί της Καλυψώς. Στο μεταξύ οι μνηστήρες σχεδιάζουν τη δολοφονία του Τηλέμαχου. Στήνουν ενέδρα και τον περιμένουν να επιστρέψει.



Εικ. 15  
Henry Howard (1769-1847)  
«Ο Τηλέμαχος αναχωρεί από τον Νέστορα»



## Νόστος (ε—ν 209)

Ραψωδία ε  
Ἄπολλος Ὀδυσσέως παρὰ Καλυψούς

Στη ραψωδία ε θα γνωρίσουμε τον Οδυσσέα από κοντά! Βρίσκεται στο νησί της Καλυψώς, αιχμάλωτος της θεάς, και καλείται να αντιμετωπίσει μια κρίσιμη κατάσταση, καθοριστικής σημασίας για τον ίδιο και τον οἶκον του. Οι σωματικές και πνευματικές δυνάμεις του ήρωα θα δοκιμαστούν και θα αποδείξουν τη μοναδικότητά του. Επατέλους, φτάνει η στιγμή που ο Οδυσσέας αναχωρεί για την πατρίδα του με τη σχεδία που έχει κατασκευάσει!

Οι θεοί, σε δεύτερο συμβούλιο που πραγματοποιούν, επαναλαμβάνουν την απόφαση για επιστροφή του Οδυσσέα στην πατρίδα του. Στέλνουν τον Ερμή στην Ωγυγία, για να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφασή τους. Η Καλυψώ, παρά την αρχική αντίδραση, υπακούει στην εντολή του Δία και πηγαίνει να συναντήσει τον Οδυσσέα.

(Ραψωδία ε 1-166)

## ε 167–288

Τον βρήκε εκεί να κάθεται στο περιγιάλι, ούτε στιγμή δεν στέγνωσαν τα μάτια του απ' το κλάμα, έλιωνε η γλυκιά ζωή του απ' τον καημό του γυρισμού, κι οδύρονταν,

170 αφού καμιά χαρά δεν του έδινε τώρα η νεράιδα.

Τις νύχτες αν κοιμότανε μαζί της στο βάθος της σπηλιάς, το 'κανε απ' ανάγκη το 'θελε εκείνη, εκείνος όχι.

Τις μέρες όμως τις περνούσε κρεμασμένος σε βράχια κι ακρωτήρια, τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,

175 με μάτια βουρκωμένα, στυλωμένα πάντα στο άκαρπο πέλαγος\*.

Κοντά του στάθηκε αρχοντική η θεά και τον προσφώνησε:

[160] «Δύσμοιρε, δεν έχεις λόγο πια να οδύρεσαι, να χαραμίζεις τη ζωή σου με το κλάμα. Το πήρα απόφαση, θα σε κατευοδώσω.

Εμπρός λοιπόν, πελέκησε μακριά μαδέρια\*, συνάρμοσέ τα

180 με καρφιά και φτιάξε μια σχεδία\* πλατιά· στήριξε πάνω της ψηλά δοκάρια, να σε ταξιδέψει στο γαλάζιο πέλαγος.

Εγώ σου δίνω ψωμί, νερό και κόκκινο κρασί, να 'χεις να ζεις, να μην πεθάνεις απ' την πείνα.

Κι ακόμη ρούχα θα σε ντύσω και πίσω σου θα στείλω ούριο άνεμο,

185 ώστε να φτάσεις στην πατρίδα σου χωρίς μεγάλη βλάβη,

αν βέβαια το θελήσουν και οι ουράνιοι θεοί,

[170] όσοι με ξεπερνούν στη γνώση και στην πράξη.»

Ρίγησε που την άκουσε πολύπαθος και θεός,

ύστερα μίλησε ο Οδυσσεύς, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:

190 «Το βλέπω· άλλο, θεά, έχεις στον νου σου, όχι τον γυρισμό μου· που με παρακινείς με μια σχεδία να περάσω

το μέγα κύμα της θαλάσσης, τόσο αποτρόπαιο και φοβερό, που μήτε ισόρροπα και γρήγορα καράβια να το περάσουν δεν μπορούν, κι ας έχουν πίσω τους πρίμο το αγέρι του Διός.

195 Σ' το λέω, εγώ δεν πρόκειται ν' ανέβω σε σχεδία,

αν πράγματι εσύ δεν το 'χεις αποφασισμένο.

Εκτός κι αν δέχεσαι τον μέγα όρκο να προφέρεις,

πως άλλο πια κακό δεν σκέφτεσαι για μένα.»

[180] Ὅπως τον άκουσε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, του χαμογέλασε,

200 το χέρι της απλώνει και τον χάιδεψε, μετά μιλώντας είπε:

Η Καλυψώ συναντά  
τον Οδυσσέα

Εικ. 16

Henry Justice Ford

«Η Καλυψώ συμμερίζεται τον πόνο του Οδυσσέα»



Εικ. 17  
Arnold Böcklin (1827-1901)  
«Οδυσσεύς και Καλυψώ» (1883)

«Ω, παραείσαι πονηρός κι όχι μονάχα ξύπνιος,  
που τόλμησες να ξεστομίσεις τέτοιο λόγο. Λοιπόν, ορκίζομαι  
σ' αυτή τη γη και στον απέραντο ουρανό που μας σκεπάζει,  
στο κατακόρυφο νερό της Στύγας—

205 όρκος πιο φοβερός και πιο μεγάλος δεν έγινε  
για τους μακάριους θεούς:

αληθινά δεν σκέφτομαι κακό για σένα· όσα στον νου μου έχω και στοχάζομαι,  
θα τα σκεφτόμουν και για μένα, αν τύχαινε την ίδια να με βρει  
παρόμοια ανάγκη. Σ' το βεβαιώνω:

[190] 210 είναι καλόγνωμος ο νους μου, δεν κρύβω μες στα στήθη  
καρδιά από σίδηρο, σπλαχνίζομαι κι εγώ.»

Έτσι του μίλησε η αρχοντική θεά, και πήρε  
να βαδίζει με γοργό ρυθμό. Εκείνος πήγαινε στα χνάρια της,  
ωστόσο σίμωσαν στο βάθος της σπηλιάς—ένας θνητός και μια θεά.

215 Κάθησε αυτός στο ίδιο κάθισμα από όπου λίγο πριν ανασηκώθηκε ο Ερμής,  
και τότε η νεράιδα τού παρέθεσε τραπέζι:

να φάει, να πιει, καθώς που τρων και πίνουν οι βροτοί. Αντίκρυ του,  
στον θείο Οδυσσέα πήρε τη θέση της κι η ίδια,  
οι δούλες τής προσφέρουν νέκταρ κι αμβροσία,

[200] 220 κι οι δυο τους άπλωσαν τα χέρια τους στο έτοιμο δείπνο.

Κι όταν ευφράνθηκαν με το φαί, με το ποτό,  
τον λόγο πήρε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, του είπε:

«Λαερτιάδη διογέννητε, πολύτροπε Οδυσσέα,  
τόσο πολύ πεθύμησες το σπίτι σου;

225 τώρα αμέσως θέλεις να γυρίσεις στην πατρίδα;  
Πήγαινε στο καλό λοιπόν.

Κι όμως αν ήξερες ποια πάθη γράφει η μοίρα σου να κατοπάθεις,  
προτού πατήσεις χώμα πατρικό,  
εδώ μαζί μου θα 'μενες, φύλακας νοικοκύρης της σπηλιάς.

230 Θα 'σουν κι αθάνατος, μόλο που σε φλογίζει ο πόθος της γυναίκας σου,

[210] σε τυραννά ο καημός για να την ξαναδείς, μέρα και νύχτα.

Κι όμως δεν θα 'λεγα πως είμαι κατώτερή της,  
μήτε στη όψη μήτε και στο ανάστημα.

Έτσι κι αλλιώς, καθόλου δεν τους πρόπει, θνητές

235 να ανταγωνίζονται θεές στις ομορφιάς τη χάρη.»

Ανταποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:

«Ω σεβαστή θεά, παρακαλώ σε μην πικραίνεσαι μαζί μου·



Εικ. 18  
Jan Brueghel (1568-1625)  
«Οδυσσεύς και Καλυψώ»

- το είδα και καλά το ξέρω, η Πηνελόπη  
αντίκρου σου, όσο κι αν δεν της λείπει η φρόνηση,  
240 σου υπολείπεται και στη μορφή και στο παράστημα.  
Είναι θνητή, κι εσύ 'σαι αθάνατη, στον χρόνο αγέραστη.  
Κι όμως εν γνώσει μου το θέλω και το επιθυμώ, απ' το πρωί ως το βράδυ,  
[220] σπíti μου να γυρίσω, να δω κι εγώ τη μέρα της επιστροφής.  
Κι αν, όπως λες, κάποιος θεός θελήσει  
245 να με χτυπήσει καταμεσής στο μπλάβο πέλαγος, θα το υπομείνω·  
ξέρει η καρδιά μου μες στα στήθη μου να υπομένει, γιατί  
έχω πάθει πολλά πάθη και δοκιμάστηκα πολύ στο κύμα και στη μάχη.  
Λοιπόν, μαζί με τ' άλλα, ας πάει κι αυτό.»
- Σώπασε να μιλά. Και τότε άρχισε να δύει ο ήλιος,  
250 έπεσε το σκοτάδι. Προχώρησαν οι δυο στο κοίλο βάθος της σπηλιάς,  
κοιμήθηκαν μαζί, και χάρηκαν μαζί φιλή κι αγκάλη.
- Μόλις επήρε να χαράζει, φάνηκε ροδοδάχτυλη η Αυγή.  
Εκείνος φόρεσε αμέσως γλαμύδα και χιτώνα, ο Οδυσσεύς·  
[230] εκείνη, η νεράιδα, ντύθηκε ρούχο κάτασπρο, μακρύ, χαριτωμένο,  
255 αραχνούφαντο, και ζώστηκε στη μέση της ζώνη χρυσή  
κι ωραία, ρίχνοντας στο κεφάλι της μαντίλα.
- Κι ευθύς πήρε να σκέφτεται τον γυρισμό του μεγαλόψυχου Οδυσσέα.  
Του δίνει ένα διπλό πελέκι κοφτερό, χάλκινο και μεγάλο,  
καλάρμοστο στο χέρι, οπλισμένο μ' όμορφο στείλιάρι\*,  
260 τέλεια στεριωμένο, από ξύλο ελιάς.  
Του 'δωσε και σκεπάρνι ακονισμένο, και πρώτη  
βγήκε στον δρόμο που τραβά στην άκρη του νησιού,  
όπου και τα μεγάλα δέντρα υψώνονταν:  
σκλήθρες και λεύκες, ουρανομήκη έλατα στεγνά, κατάξερα,  
[240] 265 για να μπορούν ανάλαφρα να πλέουν.  
Τα δέντρα τα ψηλά τού δείχνει, και ξαναγύρισε  
προς τη σπηλιά η Καλυψώ θεόμορφη.  
Εκείνος άρχισε να κόβει τους κορμούς (γρήγορα πήγαινε η δουλειά),  
συμπλήρωσε τους είκοσι κομμένους  
270 και τους πελέκησε με τον χαλκό τους κλώνους,  
τους έξυσε μετά και τους εστάθμισε, για να 'ναι ίσοι.  
Στην ώρα της, θεόμορφη κι η Καλυψώ φέρνει τα τρύπανα.  
Κι αυτός τα ξύλα τρύπησε και τα σοφίλιασε\*,

Η κατασκευή  
της σχεδίας



ταιριάζοντάς τα με ξύλινα καρφιά κι αρμούς.

- [250] 275 Όσο φαρδύ τορνεύει μάστορης που κατέχει την τέχνη του άριστα  
τον πάτο καραβιού για φόρτωμα,  
τόσο φαρδιά κι ο Οδυσσέας την έφτιαξε την πλάβα\*,  
στεριώνοντας τα ίκρια\* με πολλά στραβόξυλα,  
ώσπου απλώνοντας μακριές σανίδες τέλειωσε την κουβέρτα.  
280 Τότε και το κατάρτι το έμπηξε στη μέση μ' αντένα ταιριασμένη,  
και το τιμόνι το μαστόρεψε, να 'ναι ο κυβερνήτης του.  
Έστερα τη σχεδιά περίφραξε, στο κύμα για ν' αντέχει,  
με κλωνάρια ιτιάς, ρίχνοντας από πάνω φύλλα.  
Και ξαναφτάνει η Καλυψώ θεόμορφη με το λινό για τα πανιά·  
285 καλά κι αυτά τα μαστορεύει.  
[260] Τα ξάρτια\* και τα κάτω καραβόσχοινα της έδεσε,  
και με φαλάγγια\* τη σχεδιά τη σέρνει και τη ρίχνει  
στο θείο κύμα της θαλάσσης.



Εικ. 19

Jacob Jordaens «Οδυσσέας και Καλυψώ»

### Στη συνέχεια ...

Ο Οδυσσέας ταξιδεύει ήσυχα μέχρι τη στιγμή που τον βλέπει ο Ποσειδώνας. Οργισμένος ο θεός σηκώνει φοβερή τρικυμία, διαλύει τη σχεδιά, και ο Οδυσσέας, αφού θαλασσοδέρνεται τρεις μέρες, βγαίνει εξαντλημένος στη χώρα των Φαιάκων. Το ταξίδι του συνολικά κράτησε 20 μέρες.

(Ραψωδία ε 289 κ.ε.)

**πλάβα:** βάρκα χωρίς καρίνα, κυρίως για λιμένες και ποταμούς **ίκρια:** οριζόντια δοκάρια **ξάρτια:** σκοινιά που συγκρατούν τα κατάρτια και τα πανιά  
**φαλάγγια:** τα δοκάρια που τοποθετούνται κάτω από το σκάφος για να διευκολύνουν τη μετακίνησή του

## Ραψωδία ζ Ὀδυσσεὺς ἄφιξις εἰς Φαίακας

Ἡ ἀφιξη τοῦ Ὀδυσσεὺς στο νησί των Φαίακων ἀποτελεῖ τον τελευταῖο σταθμὸ πρὶν την Ἰθάκη. Ὁ ἥρωας θα παραμείνει ἐκεῖ τρεῖς μέρες, ἀλλὰ θα διηγηθεῖ τις περιπέτειες και τους κινδύνους δέκα χρόνων, ἀπὸ την Τροία μέχρι και την Ὠγυγία (ραψωδίες ι–μ). Το μέρος αὐτὸ της Ὀδύσειας ονομάζεται *Ἀπόλογοι*. Στη ραψωδία ζ τονίζεται ξανά το θέμα του νόστου και του οἴκου και καταδεικνύεται ἀκόμα μια φορὰ ὅτι ἡ Πηνελόπη εἶναι ἡ ἰδανικὴ σύζυγος για τον Ὀδυσσεὺς. Στην ἐνότητα που ἀκολουθεῖ περιγράφεται ἡ συνάντηση τοῦ Ὀδυσσεὺς με τὴ Ναυσικά στην ἀκτὴ.

Ὁ Ὀδυσσεὺς—ναυαγὸς κοιμάται σκεπασμένος με τα φύλλα των θάμνων. Στο μεταξύ, ἡ Ἀθηνά εμφανίζεται σε ὄνειρο στη βασιλοπούλα των Φαίακων, τὴ Ναυσικά, και τὴν προτρέπει να πλύνει τα ρούχα, για να εἶναι ἔτοιμη για τον γάμο της. Το πρῶτὸ, ἡ Ναυσικά συνοδευόμενὴ ἀπὸ τις υπηρέτριες, φτάνει στο ποτάμι. Ἀφῶ ολοκληρώνουν τὴ δουλειά, οἱ κοπέλες ξεκουράζονται, βγάζουν το μαντῆλι ἀπὸ το κεφάλι τους και ἀρχίζουν να παίζουν με τὴν μπάλα.

(Ραψωδία ζ 1–138)

### ζ 139–291

- [110] Πέρασε ὡστόσο ἡ ὥρα κι ἔπρεπε  
140 τον δρόμο πάλι να πάρει τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς το παλάτι,  
να ξαναζέψει τα μουλάρια και να διπλώσει τα ὠραία τῆς ρούχα.  
Τότε ακριβῶς ἄλλα στοχάστηκε, τα μάτια λάμποντας, ἡ θεά Ἀθηνά·  
πῶς θα ξυπνήσει ὁ Ὀδυσσεὺς, να δει τὴν κόρη τὴν πεντάμορφη,  
που θα τον οδηγούσε πρὸς τὴν πόλη ὅπου και κατοικοῦν οἱ Φαίακες.  
145 Καθῶς λοιπὸν τὴ σφαῖρα ρίχνει ἡ Ναυσικά σε μια ἀπὸ τις κοπέλες,  
ἡ κοπελιά ξαστόχησε,  
κι ἔπεσε ἡ μπάλα στα βαθιά νερά του ποταμοῦ. Ὑψωσαν τότε μια φωνὴ  
μεγάλῃ, κι ὁ θεῖος Ὀδυσσεὺς ξυπνᾷ. Ἀνασηκώθηκε και ταραγμένος  
συλλογίστηκε στα φρένα και στον νοῦ του:  
150 «Ἀλίμονό μου! Σε ποιων ἀνθρώπων ἔφτασα πάλι τὴ χώρα;  
[120] εἶναι ἀλαζόνες, ἀγριοὶ κι ἀδικοὶ; ἢ μήπως τὴ φιλοξενία γνωρίζουν  
κι ὁ νοῦς τους σέβεται τα θεῖα;  
Στ' ἀφτιά μου ὡστόσο χτύπησε μια κοριτσιίστικη φωνή,  
λες κι ἦταν ἀπὸ κόρες Νύμφες  
155 που, μένοντας ψηλά στα ὄρη, κατεβαίνουν  
στις πηγές των ποταμῶν ἢ σε λιβάδια χλοερά.  
Ἐκτός κι ἀν βρῖσκομαι σε κάποιον τόπο  
ὅπου μιλούν και μένουν ἀνθρώποι θνητοί.  
Ἄλλο δεν ἔχω, μόνος μου πρέπει να δοκιμάσω, να δω τι τρέχει.»  
160 Εἶπε κι ἀπὸ τα θάμνα του ἀναδύθηκε θεῖος ὁ Ὀδυσσεὺς, χώνει  
το στιβαρό του χέρι σε σῦδεντρο πυκνὸ και σπάζει  
ἓνα κλαδί με φύλλα, τὴ γύμνια του να προστατέψει στ' ἀντρικά του μέλη.  
[130] Και κίνησε σαν τὸ περήφανο λιοντάρι που περιφέρεται στα ὄρη,  
το δέρνει ὁ ἀνεμος και το μουσκεύει ἡ μπόρα,  
165 ἐκεῖνο ὅμως με τα μάτια φλογισμένα προχωρεῖ  
ψάχνοντας για γελᾶδια, ἀρνιά και ελάφια ἀνήμερα,  
το σπρώχνει ἡ πείνα στα κοπάδια, ἀκόμη και σε μάντρα φυλαγμένη·  
παρόμοιος ἔμελλε κι ὁ Ὀδυσσεὺς να σμίξει με κόρες καλλιπλόκαμες,  
ἔτσι ὡπως ἦτανε γυμνός, γιατί τον πῆξε ἡ ἀνάγκη.  
170 Ὅμως τους φάνηκε φοιχτός, ἀπ' τὴν ἀλμύρα φαγωμένος·  
σκόρπισαν τότε πανικόβλητες, ἐδῶ ἡ μια  
ἡ ἄλλη ἀλλοῦ, γυρεύοντας πού να κρυφτοῦν στα υψώματα τῆς ὄχθης.  
Μόνου τοῦ Ἀλκινόου ἡ θυγατέρα παραμένει ἀκίνητη·

Συνάντηση  
Ὀδυσσεὺς Ναυσικάς



Εἰκ. 20  
Frederic Lord Leighton (1830-1896)  
«Ναυσικά»

- [140] η Αθηνά τής έδωσε το θάρρος της καρδιάς,  
 175 αυτή της πήρε την τρομάρα από τα μέλη.  
 Κι όπως απέναντί του στάθηκε αποφασισμένη,  
 ο Οδυσσεάς διχογνώμησε· την κόρη την πεντάμορφη  
 να την παρακαλέσει στα γόνατά της πέφτοντας,  
 ή σε απόσταση και με μειλίχια λόγια να της ζητήσει, αν ήθελε,  
 180 την πόλη να του δείξει και να του δώσει ρούχα.  
 Κι όπως το συλλογίστηκε του φάνηκε καλύτερο  
 κρατώντας την απόσταση και με μειλίχια λόγια να την παρακαλέσει,  
 μήπως κι αν άγγιζε το γόνα της, η κόρη χολωθεί.  
 Έτσι μειλίχιος κίνησε τον λόγο του, με σύνεση και πονηριά:  
 185 «Γονατιστός προσπέφτω, δέσποινά μου. Είσαι θνητή; θεά; Δεν ξέρω.  
 [150] Αν στους θεούς ανήκεις, που κατέχουν τον πλατύ ουρανό,  
 τότε πως μοιάζεις λέω τόσο με την Άρτεμη, την κόρη του μεγάλου Δία,  
 στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ανάριμμα.  
 Αν πάλι ανήκεις στους θνητούς που κατοικούν τη γη μας,  
 190 τρισμάκαρες ο κύρης σου κι η σεβαστή σου μάνα,  
 οι αδελφοί σου τρισμακάριστοι· πόσο καμάρι  
 θα θερμαίνει πάντα την καρδιά τους να σ' έχουν πλάι τους,  
 κι όταν σε βλέπουν στον χορό να μπαίνεις, τέτοιο βλαστάρι.  
 Και πάνω απ' όλους εκείνος πιο μακαρισμένος  
 195 που με τα δώρα του θα σε κερδίσει και θα σε πάρει νύφη σπίτι του.  
 [160] Τόση ομορφιά ποτέ δεν είδα ως τώρα, γυναίκα ή άντρα,  
 θάμπωσα και δεν χορταίνω να κοιτώ.  
 Ω ναι, κάποτε και στη Δήλο, πλάι στον βωμό του Απόλλωνα,  
 μπροστά στα μάτια μου, ένα βλαστάρι φοινικιάς το είδα να ψηλώνει—  
 200 πήγα κι εκεί, πολύς στρατός μ' ακολουθούσε στον δρόμο  
 που έμελλε να γίνει οδός της μαύρης συμφοράς μου.  
 Τότε, όπως τώρα, κοιτούσα το βλαστάρι εκείνο,  
 κι έμεινε ο νους μου θαμπωμένος ώρα πολλή.  
 Γιατί ποτέ δεν αναβλάστησε στη γη τέτοιος ωραίος βλαστός.  
 205 Έτσι κι εσένα τώρα σε θαυμάζω, δέσποινά μου.  
 Έκθαμβος μένω, μέγα δέος με κατέχει τα γόνατά σου ν' ακουμπήσω.  
 Είμαι που είμαι σε βαρύ πένθος χαντακωμένος.  
 [170] Μόλις εχθές, είκοσι μέρες πάνε τώρα, γλίτωσα απ' το μπλάβο πέλαγος.  
 Ως τότε το κύμα αέναο\*, θύελλες πυκνές μακριά  
 210 απ' το νησί της Ωγυγίας μ' έσερναν.  
 Και τώρα εδώ με ξέβρασε ενός θεού η εκδίκηση, όπου  
 κάποιο κακό καινούργιο, σκέφτομαι, με περιμένει.  
 Γιατί δεν έκλεισεν ακόμη ο κύκλος των παθών μου·  
 κι άλλα πολλά στοχάζομαι όρισαν οι θεοί πιο πριν να πάθω.  
 215 Έλεος όμως σου ζητώ. Εσύ είσαι η πρώτη που απαντώ\*,  
 έτσι φριχτά βασανισμένος· άλλον δεν ξέρω στους ανθρώπους  
 που κατοικούν αυτή τη γη κι αυτή την πόλη.  
 Και σου ζητώ την πόλη να μου δείξεις,  
 κι ένα κουρέλι να σκεπαστώ, αν έχεις φέρει εδώ μαζί σου  
 220 κάποιο πανί, να με τυλίξει.  
 [180] Εύχομαι οι θεοί να σου χαρίσουν ό,τι βαθιά η ψυχή σου λαχταρά·  
 σύζυγο, σπιτικό κι ομόνοια να σου δώσουν εύφημη.  
 Γιατί δεν είναι άλλο στήριγμα καλύτερο και πιο ισχυρό,  
 όταν ομοφρονούν κι ομονοούν στο σπίτι ο άντρας κι η γυναίκα·  
 225 όποιοι διχογνωμούν, τους πρόεπον βάσανα,  
 χαρές σ' εκείνους που η φιλία τούς δένει,  
 κι οι δυο κερδίζουν το καλό τους όνομα.»  
 Τότε η Ναυσικά, τα χέρια της λευκά, του ανταποκρίθηκε:  
 «Ξένε, ασήμαντος δεν φαίνεσαι μήτε κι η φρόνηση σου λείπει.



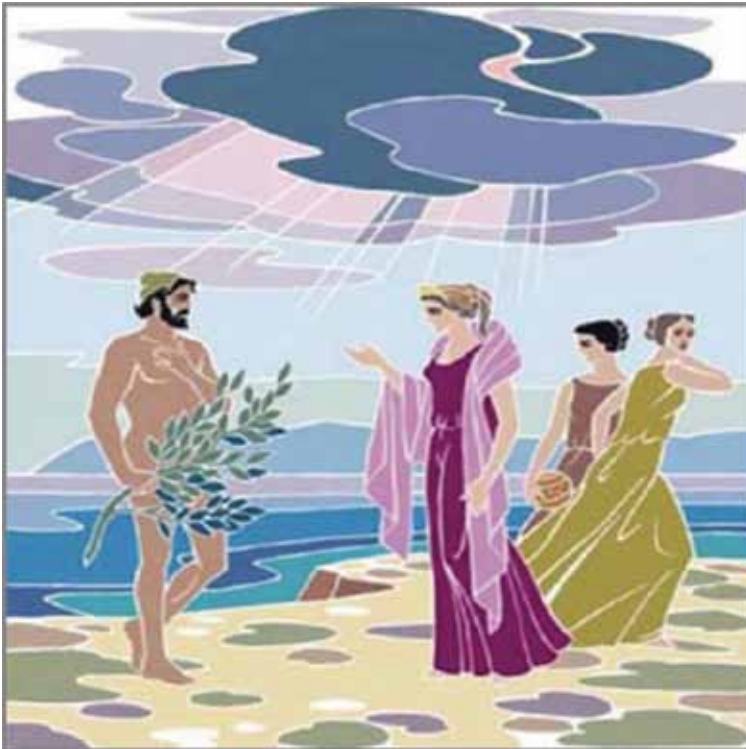
Εικ. 21  
 Ερυθρόμορφος αμφορέας από τον  
 Ζωγράφο της Ναυσικάς 450-440 π.Χ.  
 Antikensammlungen, Μόναχο



Εικ. 22  
 Ludwig Thiers «Οδυσσεάς και Ναυσικά»  
 Ελαιογραφία. Αίθουσα της Ελισάβετ,  
 Αχίλλειο, Κέρκυρα



- 230 Κι όπως το ξέρεις, ο ολύμπιος Δίας,  
μόνος αυτός την ευτυχία μοιράζει στους ανθρώπους,  
καταπώς θέλει στον καθένα, άσημους ή και επιφανείς.
- [190] Πες πως δικά του είναι τα πάθη που σε βρήκαν και πρέπει εσύ  
καρτερικά να τα υπομείνεις.
- 235 Ωστόσο τώρα, που σ' αυτή την πόλη και τη χώρα καλωσόρισες,  
ρούχο δεν θα σου λείψει να ντυθείς μήτε και τίποτε άλλο,  
όλα όσα πρέπει σε πολύπαθον ικέτη που προσπέφτει.  
Κι όπως ζητάς, την πόλη θα σου δείξω  
και θα σου πω πώς ονομάζεται ο λαός μας: αυτή τη χώρα και την πόλη
- 240 την κατοικούν οι Φαίακες· εγώ η θυγατέρα είμαι του γενναίου Αλκίνοου·  
αυτός στους Φαίακες κρατεί δύναμη κι εξουσία.»



Εικ. 23

Γιάννης Στεφανίδης «Οδυσσέας και Ναυσικά»

Είτε και δίνει προσταγή στις καλλιπλόκαμες κοπέλες:  
«Κοπέλες μου, σταθείτε. Για πού το βάλατε στα πόδια,  
που αντικρίσατε έναν τέτοιον άντρα;

- [200] 245 Μήπως σας πέρασε απ' τον νου πως είναι εχθρός μας;  
Δεν έγινε, το λέω, ως τώρα, μήτε θα γίνει, στον Φαιάκων τη χώρα  
να φτάσει κάποιος άνθρωπος φοβερός φέροντας αναστάτωση.  
Το ξέρετε, μας αγαπούν οι αθάνατοι όσο λίγους,  
μένουμε και παράμερα,
- 250 στα έσχατα όρια του πολυκύμαντου πελάγου,  
που δύσκολα, ή και ποτέ, άλλος θνητός δεν θα μπορούσε να 'σμιγε μαζί μας.  
Όμως αυτός, περιπλανώμενος και δύστυχος,  
βρέθηκε κατά τύχη εδώ, και περιποίηση του πρέπει.  
Όλοι οι φτωχοί κι οι ξένοι είναι του Δία αποσταλμένοι·
- 255 ακόμη κι αν τους δώσεις κάτι λίγο,  
νομίζεται καλόδεχτο.  
Γι' αυτό, κοπέλες μου, κι εσείς προστάζω να του δώσετε  
κάτι να φάει, να πει,
- [210] και στο ποτάμι να τον λούσετε, διαλέγοντας μέρος απάνεμο.»

Το λουτρό και ο  
εξωραϊσμός του Οδυσσέα

- 260 Έτσι τους μίλησε κι εκείνες στάθηκαν, δίνοντας μεταξύ τους εντολές·  
τον Οδυσσέα οδήγησαν σε μέρος σκεπαστό,  
όπως παράγγειλε κι η Ναυσικά, η θυγατέρα του γενναίου Αλκίνοου.  
Δίπλα του απόθεσαν τα ρούχα, το πανωφόρι και χιτώνα,  
και σε μια λήκυθο\* χρυσή του δίνουν λάδι λιπαρό. Ύστερα τον παρακινούσαν  
265 να κατέβει στις ροές του ποταμού για να τον λούσουν\*.  
Τότε ο θεός Οδυσσεύς τούς αντιμίλησε με τρόπο:  
«Κοπέλες, μείνετε εσείς παράμερα· μόνος μου εγώ  
θα βγάλω λούζοντας από τους ώμους μου την άλμη,  
και θ' αλειφτώ παντού με λάδι.  
[220] 270 Πάει καιρός που τέτοιο βάλαμο δεν μάλαξε το δέρμα μου.  
Όμως δεν πρόκειται μπροστά σας να λουστώ· νιώθω ντροπή  
να με κοιτάζουνε γυμνόν κοπέλες καλλιπλόκαμες.»  
Κι όπως τους μίλησε, αποτραβήχτηκαν εκείνες,  
λέγοντας και στη Ναυσικά όσα τους είπε.  
275 Κι αυτός με το νερό του ποταμού,  
ο θεός Οδυσσεύς, την άλμη απόνιψε που είχε καθήσει  
στους φαρδείς του ώμους και στην πλάτη, κι έτριβε το κεφάλι του καλά,  
ώσπου το αλάτι να του φύγει της ατρύγητης θαλάσσης.  
Κι όταν όλα τα μέλη του τ' απόλουσε,  
280 με λάδι αλείφτηκε και φόρεσε τα ρούχα,  
εκείνα που του πρόσφερε η ανύπαντρη παρθένα.  
Τότε κι η Αθηνά, του Δία το γέννημα, τον έκανε να φαίνεται  
[230] σαν πιο ψηλός και στιβαρός· κι απ' το κεφάλι του να πέφτουν  
τα μαλλιά σγουρά, σαν άνθη ζουμπουλιάς.  
285 Πώς στο ασήμι πάνω μάλαμα χύνει ο επιδέξιος τεχνίτης –  
τον δίδαξαν την τέλεια τέχνη ο Ήφαιστος κι η Αθηνά Παλλάδα,  
κι αυτός τα έργα του αποτελειώνει ωραία·  
τόση ομορφιά χύνει η θεά στην κεφαλή του και στους ώμους.  
Επήγε τότε να καθήσει απόμερα μόνος του στο ακρογιάλι,  
290 λάμποντας όλος ομορφιά και χάρη,  
ενώ η κόρη τον κοιτούσε και τον θαύμαζε.



Εικ. 24

Guido Reni (1575-1642), «Οδυσσέας και Ναυσικά» (1614)

### Στη συνέχεια...

Η Ναυσικά λέει στον ξένο να ακολουθήσει το αμάξι της μέχρι την πόλη, αλλά του ζητά να περιμένει μέχρι να φτάσει πρώτη εκείνη στο παλάτι, για να μην τους δουν μαζί οι Φαίακες και την σχολιάσουν αρνητικά. Τον συμβουλεύει, όταν φτάσει και ο ίδιος στο παλάτι, να πλησιάσει τη μητέρα της, βασίλισσα Αρήτη, και να ζητήσει τη βοήθειά της.

(Ραψωδία ζ 292 κ.ε.)

## Ραψωδία η Ὀδυσσέως εἴσοδος πρὸς Ἀλκίνοον

Ο Οδυσσεύς, με τη βοήθεια της Αθηνάς, φτάνει στο παλάτι και παρακαλεί την Αρήτη να τον βοηθήσει στον νόστο του. Ο βασιλιάς Αλκίνοος προσφέρει στον ξένο φιλοξενία. Ο Οδυσσεύς, χωρίς να αποκαλύψει την ταυτότητά του, διηγείται τα σχετικά με την παραμονή του στο νησί της Καλυψώς και κερδίζει τη συμπάθεια και εκτίμηση του βασιλιά. Ο Αλκίνοος λέει στον ξένο πως, αν θέλει, μπορεί να μείνει στη χώρα του και να γίνει γαμπρός του. Διαφορετικά, θα τον βοηθήσει να φτάσει στην πατρίδα του.



Εικ. 25

Francesco Hayez (1813-1815),  
«Ο Οδυσσεύς στην αυλή του Αλκινόου»

## Ραψωδία θ Ὀδυσσέως σύστασις πρὸς Φαίακας

Την ἄλλη μέρα ο Αλκίνοος παρουσιάζει τον ξένο στους Φαίακες, ζητά να ετοιμάσουν το καράβι που θα τον μεταφέρει στην πατρίδα του και παραθέτει γεύμα προς τιμήν του. Το τραγούδι του αοιδού Δημόδοκου για τον πόλεμο στην Τροία προκαλεί πόνο στον Οδυσσεύα που κλαίει κρυφά. Το αντιλαμβάνεται ο Αλκίνοος που, θέλοντας να ευχαριστήσει τον ξένο, προτείνει να γίνουν αθλητικοί αγώνες. Ο Οδυσσεύς διακρίνεται στη δισκοβολία και παίρνει πλούσια δώρα από όλους τους ἄρχοντες. Ακολουθεί δείπνο στο οποίο ο Οδυσσεύς ζητά από τον αοιδό να τραγουδήσει τον Δούρειο Ἴππο. Ξεσπά και πάλι σε κρυφό κλάμα που αντιλαμβάνεται ο Αλκίνοος, διακόπτει τον αοιδό και καλεί τον Οδυσσεύα να αποκαλύψει την ταυτότητά του.



## Ραψωδία ι

### Άλκινου απόλογοι: Τὰ περι Κίκονας, Λωτοφάγους καὶ Κύκλωπας

Ο Οδυσσέας αυτοπαρουσιάζεται και διηγείται τις περιπέτειές του. Η εξιστόρηση αρχίζει. Από την Τροία φτάνουν στη χώρα των Κικόνων, όπου οι νήπιοι σύντροφοί του δεν υπακούουν, δέχονται επίθεση και χάνονται έξι από αυτούς. Στη χώρα των Λωτοφάγων όσοι τρώνε λωτό ξεχνούν την πατρίδα τους, ενώ στους Κύκλωπες εγκλωβίζονται στη σπηλιά του Κύκλωπα Πολύφημου, που τρώει έξι από τους συντρόφους. Ο Οδυσσέας τον νικά με την πανουργία του: του συστήνεται ως Κανένας, τον μεθά, τον τυφλώνει και δραπετεύει με τους συντρόφους του, αφού δένονται όλοι κάτω από τις κοιλιές των προβάτων. Καθώς ξανοίγονται στο πέλαγο, αποκαλύπτει την αληθινή του ταυτότητα στον οργισμένο Κύκλωπα Πολύφημο, ο οποίος ζητά από τον πατέρα του Ποσειδώνα την τιμωρία του Οδυσσέα.



Εικ. 26

Ο Οδυσσέας και οι άνδρες του τυφλώνουν τον Πολύφημο.

Λεπτομέρεια πρωτοαττικού αμφορέα, περ. 650 π.Χ., Μουσείο Ελευσίνας

## Ραψωδία κ

### Άλκινου απόλογοι: Τὰ περι Αἴολον, Λαιστρυγόνας καὶ Κίρκην

Ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του φτάνουν στο νησί του Αἴολου, ο οποίος τους φιλοξενεί. Ο Αἴολος, θεός των ανέμων, δωρίζει στον Οδυσσέα έναν ασκό με όλους τους ενάντιους ανέμους. Οι σύντροφοί του τον ανοίγουν κρυφά και, ενώ είχαν φτάσει κοντά στην Ιθάκη, οδηγούνται στη χώρα των ανθρωποφάγων Λαιστρυγόνων. Καταστρέφονται τα έντεκα καράβια και διασώζεται μόνο αυτό του Οδυσσέα που φτάνει στο νησί της μάγισσας Κίρκης. Η Κίρκη μεταμορφώνει τους συντρόφους σε γουρούνια. Με τη βοήθεια του Ερμή, ο Οδυσσέας αντιμετωπίζει τη μάγισσα, ελευθερώνει τους συντρόφους του και εξασφαλίζει φιλοξενία για ένα χρόνο. Η Κίρκη του αποκαλύπτει ότι πρέπει να κατεβεί στον Άδη, για να μάθει από τον νεκρό μάντη Τειρεσία τον δρόμο του νόστου.



Εικ. 27

John William Waterhouse (1849-1917)

«Η Κίρκη προσφέρει το κύπελλο στον Οδυσσέα»

## Ραψωδία λ Ἄλκινου ἀπόλογοι: Νέκνια

Στη ραψωδία λ ο Οδυσσεύς βρίσκεται αντιμέτωπος με την πιο προκλητική περιπέτειά του, την κάθοδό του στον Άδη, για να συμβουλευτεί τον μάντη Τειρεσία για τον δρόμο της επιστροφής προς την Ιθάκη. Η ραψωδία λ είναι γνωστή και ως “Νέκνια”.

Ακολουθώντας τις οδηγίες της Κίρκης ο Οδυσσεύς φτάνει στον Κάτω Κόσμο. Οι ψυχές των νεκρών συγκεντρώνονται γύρω του. Συναντά την ψυχή του Ελπίνορα, ο οποίος του ζητά να τον θάψει, όταν επιστρέψει στον κόσμο των ζωντανών.

(Ραψωδία λ 1–98)

### λ 99–249



Εικ. 28

Alessandro Allori (1535-1607), «Ο Οδυσσεύς συμβουλευτεί τον μάντη Τειρεσία»

[90] **Κ**ί ἦλθε και του θηβαίου Τειρεσία η ψυχή κρατούσε  
100 το χρυσό του σκήπτρο, αμέσως μ' αναγνώρισε και με προσφώνησε:  
«Βλαστάρι του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,  
πώς και γιατί, ω δύστυχε, το φως του ήλιου εγκαταλείποντας,  
ήλθες εδώ να βρεις νεκρούς σ' αυτόν τον έρμο τόπο;  
Ωστόσο τώρα από τον λάκκο παραμέρισε και πέρα κάνε  
105 με το κοφτερό σπαθί σου· αίμα να πω, για να σου πω  
την πάσα αλήθεια.»

Υπάκουσα στα λόγια του κι αμέσως υποχώρησα, το ξίφος μου  
με τ' αργυρά καρφιά μπήκε ξανά στη θήκη του· εκείνος ήπιε  
από το μαύρο αίμα, και τότε γύρισε στο μέρος μου

110 κι έτσι μου μίλησε ο τέλειος μάντης:

[100] «Τον νόστο σου γυρεύεις, γλυκόν σαν μέλι, Οδυσσέα περίφημε.

Συνομιλία του Οδυσσέα  
με τον μάντη Τειρεσία

Όμως κάποιος θεός θα σου σταθεί στον δρόμο σου φραγμός, γιατί δεν το πιστεύω πως θα ξεχάσει ο Κοσμοσείστης εκείνη την οργή που άναψε μέσα του, όταν χολώθηκε μαζί σου, που τύφλωσες τον ίδιο του τον γιο.

- 115 Παρ' όλα αυτά, έστω με βάσανα και πάθη, μπορεί και να νοστήσετε, φτάνει να συγκρατήσεις τις ορμές σου, εσύ κι οι σύντροφοί σου, όταν θ' αράξεις κάποτε με το καράβι σου γερό στης Θρινακίας το νησί, γλιτώνοντας από το μπλάβο πέλαγο.
- 120 Θα βρείτε εκεί βόδια να βόσκουν θηλυκά, πρόβατα μαλλιαρά— στον Ήλιο ανήκουν, που τα πάντα βλέπει από ψηλά, τα πάντα ακούει.
- [110] Ανίσως και δεν τα πειράξεις, στον νόστο σου προσηλωμένος, μπορεί, έστω με βάσανα και πάθη, να φτάσετε και στην Ιθάκη— αν όμως τα πειράξεις, τότε προβλέπω όλεθρο,
- 125 για το καράβι σου και τους συντρόφους· αλλά κι εσύ, που ίσως γλιτώσεις, λέω πως αργά κι άσχημα θα γυρίσεις πίσω, θα χάσεις όλους τους συντρόφους, θα ταξιδέψεις σε καράβι ξένο· όμως κι εκεί, στο σπίτι σου, σε περιμένουν άλλες συμφορές, μνηστήρες αλαζόνες, που μαδούν το βιος σου, που θέλουν την ισόθεη γυναίκα σου δική τους,
- 130 τάζοντας δώρα για τη νύφη— και μολαταύτα, γυρίζοντας, θα εκδικηθείς την αδικία αυτή. Όταν ωστόσο τους μνηστήρες, στο παλάτι,
- [120] με τον χαλκό που κόβει τους σκοτώσεις, είτε με δόλο ή και φανερά, τότε πιάσε στο χέρι σου κουπί καλά αρμοσμένο
- 135 και κίνησε, ώσπου να φτάσεις σ' ανθρώπους που δεν είδαν θάλασσα, που αλατισμένο δεν τρων το φαγητό τους· δεν ξέρουν καν τα πλοία, βαμμένα κόκκινα στα μάγουλά τους, ή τα καλά κουπιά, που γίνονται φτερά των καραβιών. Και θα σου πω κι άλλο σημάδι πεντακάθαρο —μην το ξεχάσεις·
- 140 όταν στον δρόμο σου βρεθεί οδοιπόρος να πει πως λιχνιστήρι\* φέρνεις στον όμορφο ώμο σου, τότε κι εσύ μπήξε στο χώμα το καλάρμωστο κουπί,
- [130] και πρόσφερε θυσίες καλές στον μέγα Ποσειδώνα— κριάρι, ταύρο, κάπρο που καβαλάει γουρούνια.
- 145 Ύστερα γύρνα στην πατρίδα σου, εκεί θυσίασε μαν εκατόμβη στους αθάνατους θεούς που τον πλατύ ουρανό κατέχουν, σ' όλους με τη σειρά. Ο θάνατός σου λέω θα σε βρει απόμακρο απ' τη θάλασσα, ήσυχος και γλυκός, τέτοιος θα 'ρθει για να σε σβήσει
- 150 σε βαθιά, μεστά γεράματα· και γύρω σου λαοί, όλοι θα ζουν ευτυχισμένοι. Αυτός ο λόγος μου, αλάνθαστος κι αληθινός.»
- Έτσι μου μίλησε, και εγώ του ανταποκρίθηκα:
- [140] 155 «Το ξέρω τώρα, Τειρεσία· τη μοίρα μου την έκλωσαν μόνοι τους οι θεοί. Αλλά και κάτι άλλο να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια· βλέπω μπροστά μου την ψυχή της πεθαμένης μάνας μου, αμίλητη κοντά στο αίμα, να μην μπορεί τον ίδιο της τον γιο στα μάτια να αντικρίσει, καν να τον προσφωνήσει. Ω μάντη, πες μου πώς θα γίνει ν' αναγνωρίσει το ποιος είμαι, πώς είμαι ζωντανός;»
- 160 Έτσι του μίλησα, κι αυτός πήρε τον λόγο αμέσως, είτε: «Εύκολη συμβουλή θα πω, για να τη στοχαστείς· όποιος απ' τους νεκρούς, που ο θάνατος τους βρήκε, σιμώνει στο αίμα, αυτός θα σου μιλήσει την αλήθεια:
- 165 σ' όποιον όμως το αίμα το αρνηθείς, θα υποχωρήσει και θα φύγει.»
- [150] Αυτά μου μίλησε η ψυχή του μάντη Τειρεσία, και πίσω κίνησε για το παλάτι του Άδη, αφού τα θέσφατα\* προφήτηψε.



Εικ. 29  
Paul Thomas  
«Ο Οδυσσεύς συναντά τη μητέρα του»



Συνομιλία του Οδυσσέα  
με τη μητέρα του

- Όσο για μένα, ακίνητος στεκόμουν. Οπότε η μάνα μου  
πλησίασε, ήπιε το μαύρο αίμα, κι αμέσως με αναγνώρισε,  
170 ολοφυρόμενη πήρε να μου μιλά και πέταξαν τα λόγια της σαν τα πουλιά:  
«Γιε μου, πώς ήλθες ζωντανός σ' αυτό το ζοφερό σκοτάδι;  
Δύσκολο όσοι ζουν να δουν τον κόσμο μας, και πώς!  
Μεγάλοι μας χωρίζουν ποταμοί, φριχτά νερά,  
ο ίδιος ο Ωκεανός, που ένας πεζός δεν το μπορεί  
175 να τον περάσει, εκτός κι αν έχει πλοίο ακαταμάχητο.  
[160] Ή μήπως έρχεσαι στον κάτω κόσμο από την Τροία,  
χρόνια ολόκληρα παραδαρμένος, με το καράβι σου  
και τους συντρόφους; ίσως δεν πήγες στην Ιθάκη καν·  
δεν είδες τη γυναίκα σου στο αρχοντικό σου;»
- 180 Ρωτούσε εκείνη, κι εγώ της αποκρίθηκα:  
«Μάνα, το χρέος μ' έφερε κάτω στον Άδη,  
χρησμό γυρεύοντας απ' του θηβαίου Τειρεσία την ψυχή.  
Όχι, ακόμη δεν ακούμπησα των Αχαιών τη χώρα, μήτε και πάτησα  
το χώμα της πατρίδας· χρόνια πολλά  
185 παραδαρμένος, στη συμφορά μου βυθισμένος ζω, αφότου  
τότε, στην αρχή, κινούσα, τον θεϊκό Αγαμέμνονα ακολουθώντας,  
και βρέθηκα στο Ίλιο με τις καλές φοράδες, τους Τρώες να πολεμώ.  
[170] Άλλο γυρεύω τώρα να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια·  
ποια μοίρα τάχα να σε δάμασε αμείλικτου θανάτου;  
190 αρρώστια που δεν έχει τελειωμό; η Άρτεμη, που ξέρει πυκνά τα βέλη της  
να ρίχνει, σε βρήκε και σε σκότωσε;  
Πες μου ακόμη και για τον πατέρα μου, τον γιο μου που εγκατέλειψα·  
τη βασιλεία μου κρατούν ακόμη εκείνοι; ή μήπως κιόλας έπεσε  
σε ξένα χέρια, που λεν πως πια δεν θα γυρίσω πίσω.  
195 Πες και για τη γυναίκα που παντρεύτηκα, μίλησε για το φρόνημα  
και τη βουλή της· στέκει στο πλάι του γιου της, φύλακας σταθερός  
των αγαθών μου; ή μήπως την πήρε κιόλας άλλος στο κρεβάτι του,  
από τους Αχαιούς ο πιο καλός κι ωραίος;»
- [180] Αυτά τη ρώτησα, κι ευθύς μου απάντησε η σεβαστή μου μάνα:  
200 «Ήσυχασε, εκείνη μένει εκεί, και κάνει υπομονή,  
στο σπίτι σου κλεισμένη· στη θλίψη  
σβήνουν, χάνονται οι μέρες όλες κι όλες της οι νύχτες,  
πνίγεται στο κλάμα.  
Για τη βασιλική τιμή σου· όχι, κανείς ακόμη δεν την άρπαξε·  
205 ήσυχος ο Τηλέμαχος ορίζει τα μετόχια και στα τραπέζια παίρνει  
άρτιο το μερτικό του, όπως ταιριάζει σ' όποιον το δίκιο κρίνει και μοιράζει,  
γιατί ακόμη όλοι τον καλούν.  
Όσο για τον πατέρα σου, αυτός αδιάκοπα μένει έξω στα χωράφια·  
δεν κατεβαίνει πια στην πόλη· δεν έχει να πλαγιάσει  
210 καλοστρωμένη κλίνη, με φλοκάτες, σεντόνια αστραφτερά.  
[190] Σαν βαρυνχιμωνιάσει, κοιμάται στο υποστατικό, μαζί με δούλους,  
καταγής, πλάι στη φωτιά, ντυμένος στα κουρέλια του.  
Όταν καλοκαιριάζει πάλι, έρχεται ο θέρος, μεστώνουν οι καρποί,  
τότε παντού, όπου βρεθεί, στους κήπους, σε πλαγιές κι αμπέλια,  
215 μαζεύει τα πεσμένα φύλλα, και κουρνιάζει\* ταπεινά.  
Κείτεται εκεί περίλυπος, το πένθος μέσα του  
μέρα τη μέρα μεγαλώνει, ποθώντας τον δικό σου νόστο,  
και τον βαραίνουν τα γεράματα.  
Έτσι κι εμένα χάθηκε η ζωή μου, έτσι με βρήκε ο θάνατος.  
220 Όχι, μες στο παλάτι δεν με πέτυχε η θεά  
που, σημαδεύοντας καλά, βρίσκει παντού τον στόχο της·  
[200] δεν πήγα απ' τα πυκνά δικά της βέλη, μήτε κι έπεσε πάνω μου  
αρρώστια μισητή, αυτή που μαραζώνει το κορμί του ανθρώπου

Ο Οδυσσέας πληροφορείται  
για την κατάσταση  
στην Ιθάκη

\*κουρνιάζει: αποτραβιέται για να ησυχάσει, να απομονωθεί



και βγάξει την ψυχή του.

225 Μόνο ο πόθος μου για σένα, το ξύπνιο σου μυαλό, λαμπρέ Οδυσσέα,  
για την ευγενική σου καλοσύνη —αυτά μου στέρησαν  
τη γλύκα της ζωής.»

Τόσα μου είπε, όμως κι εγώ, μέσα μου ταραγμένος,  
θέλησα τον ίσκιο της ν' αγκαλιάσω, της πεθαμένης μάνας μου·

230 όρμησα τρεις φορές, ποθώντας να την σφίξω επάνω μου,  
και τρεις φορές μέσα απ' τα χέρια, σαν τη σκιά, σαν όνειρο,  
μου πέταξε. Κάθε φορά και πιο πολύ έσφαζε ο πόνος την καρδιά μου,  
ώσπου της μίλησα φωνάζοντας, με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:

[210] «Μάνα μου, πώς δεν στέκεις να σε πιάσω, που σε λαχταρώ;

235 Έλα, κι εδώ στον Άδη, δένοντας χέρια να σφιχταγκαλιαστούμε  
οι δυο μας, παρηγοριά να βρούμε στον φριχτό μας θρήνο.

Εκτός και αν αγέρωχη η Περσεφόνη μόνον τον άδειον ίσκιο σου  
μου στέλνει, να οδύρομαι βαριά, και πιο πολύ ν' αναστενάξω.»

Έτσι της μίλησα, κι η σεβαστή μου μάνα τότε μου αποκρίθηκε:

240 «Αλίμονο, παιδί μου δύσμοιρο όσο κανείς άλλος στον κόσμο,  
όχι, δεν σ' απατά η Περσεφόνη, η θυγατέρα του Διός.

Αυτή είναι η μοίρα των βροτών, όταν κάποιος πεθαίνει:

δεν συγκατατούνε πια τα νεύρα του τις σάρκες και τα κόκαλά του·

[220] όλα τους τα δαμάζει το μένος της πυράς

245 που λαμπαδιάζει, αφού η ζωή του φύγει κι αφήσει τα λευκά του οστά—  
μόνο η ψυχή πάει πέταξε, σαν όνειρο, και φτερουγίζει.

Ωστόσο είναι πια καιρός το φως να επιθυμήσεις,

και μην αργείς· μάθε κι αυτά, όλα που βλέπεις γύρω σου.

για να μπορείς να τα ιστορήσεις κάποτε στη γυναίκα σου.»

Ο Οδυσσέας σταματά λέγοντας ότι είναι ήδη αργά. Οι Φαίακες, μαγεμένοι από την αφήγησή του, του ζητούν να συνεχίσει. Ο Αλκίνοος ζητά να μάθει για τους Αχαιούς που χάθηκαν στην Τροία και ο Οδυσσέας δέχεται να συνεχίσει την εξιστόρησή του.

(Ραψωδία λ 250—433)

## λ 434—549

Αφού λοιπόν τις σκόρπισε η Περσεφόνη αγνή,

435 κάθε ψυχή κι αλλού, τις τρυφερές γυναίκες,  
ήλθε του Αγαμέμνονα η ψυχή, γιου του Ατρέα,  
λυπημένη· γύρω της συναθροίστηκαν κι άλλες ψυχές, όσοι  
στο αρχοντικό του Αιγίσθου έπεσαν μαζί του  
κι εκεί τους βρήκε ο θάνατος.

[390] 440 Μόλις εκείνος ήπιε από το μαύρο αίμα, αμέσως με αναγνώρισε,  
πήρε να κλαίει σπαραχτικά, το δάκρυ του έτρεχε ποτάμι,  
απλώνοντας τα χέρια του, ποθούσε να μ' αγγίξει·

όμως δεν μπόρεσε, γιατί του είχε λείψει η δύναμη,  
εκείνη η ρώμη που άλλοτε στήριζε τα ευλύγιστα του μέλη.

445 Κι όπως τον είδα, δάκρυσσα, πλημμύρισε η ψυχή μου έλεος,  
τον φώναξα με το όνομα και πέταξαν  
τα λόγια μου σαν τα πουλιά:

«Ατρείδη τιμημένε, ω Αγαμέμνονα, με τον λαό και τον στρατό σου,  
ποια μοίρα να σε δάμασε, ποιος ανελέητος θάνατος;

450 Μήπως σε τσάκισε ο Ποσειδώνας στα καράβια σου,

[400] σ' άρπαξε θύελλα φριχτή, μ' ανέμους φοβερούς;

μήπως σε χάλασαν εχθροί επάνω στη στεριά,

που γύρεψες να κόψεις βόδια, ή όμορφο κοπάδι γιδοπρόβατα;

Συνομιλία του Οδυσσέα  
με τον Αγαμέμνονα

- ή πολεμώντας για μια πόλη τειχισμένη; ή για γυναίκες;»
- 455 Έτσι του μίλησα, κι εκείνος μου αποκρίθηκε με το όνομά μου:  
«Βλαστάρι του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,  
όχι, μήτε ο Ποσειδώνας στα καράβια μου με τσάκισε,  
με θύελλα φριχτή, μ' ανέμους φοβερούς,  
μήτε κι εχθροί με χάλασαν κάπου σε μια στεριά·
- 460 ο Αίγισθος συντέλεσε τη μοίρα του θανάτου μου,  
[410] αυτός με σκότωσε, μαζί κι η δολερή γυναίκα μου· ενώ με κάλεσε  
στο σπίτι να δειπνήσω, μ' έσφαξε σαν το βόδι στο παχνί.  
Εκεί με βρήκε ο θάνατος, οικτρότατος· και γύρω οι σύντροφοί μου  
σκοτωμένοι, ένας πάνω στον άλλο, σάμπως γουρούνια μ' άσπρα δόντια
- 465 που σφάζονται στο αρχοντικό κάποιου με δύναμη και πλούτη,  
σε γάμο, γλέντι συντροφικό, γιορτή μεγάλη.  
Είδες εσύ και ξέρεις από φονικό, όπου οι νεκροί σωριάζονται,  
μονομαχώντας ένας με τον άλλο ή πολεμώντας σ' άγρια μάχη.  
Αν όμως τα 'βλεπες εκείνα, τότε θα σπάραζε η καρδιά σου πιο πολύ·
- 470 που γύρω στον κρατήρα, σε κατάφορτα τραπέζια, βρεθήκαμε  
[420] νεκροί μες στο παλάτι, κι άχνιζε στο πάτωμα παντού το αίμα μας ζεστό.  
Μα ακόμη πιο σπαραχτική άκουσα τη φωνή της κόρης του Πριάμου,  
της Κασσάνδρας, την ώρα που τη σκότωνε πανούργα η Κλυταιμνήστρα  
πλάι και πάνω μου· κι εγώ, τα χέρια υψώνοντας, κάτω στο δάπεδο
- 475 σφάδαζα και χτυπιόμουν, ώσπου ξεψύχησα με το σπαθί στο στήθος.  
Κι όμως εκείνη η σκύλα με παράτησε· δεν θέλησε, καν τη στιγμή  
που πήγαινα στον Άδη, τα μάτια να μου τα σφαλίσει με τα χέρια της,  
το στόμα να μου κλείσει.  
Ω ναι, στον κόσμο τίποτε δεν είναι πιο σκληρό κι απάνθρωπο
- 480 απ' τη γυναίκα που έβαλε μες στο μυαλό της τέτοιες πράξεις,  
όπως αυτή, που το μελέτησε το ανόσιο έργο,  
[430] σφάζοντας άντρα που τη στεφανώθηκε. Κι ας έλεγα ο ταλαίπωρος,  
θα με απαντήσουν παιδιά και δούλες με αγαλλίαση,  
όταν γυρίσω στην πατρίδα μου· εκείνη υφαίνοντας στον νου της
- 485 ό,τι μπορούσε πιο φριχτό, βούτηξε η ίδια στην ντροπή, ντρόπιασε  
όμως μια για πάντα κι όλο το θηλυκό το γένος, τις μελλούμενες γυναίκες,  
έστω κι αν κάποια αποδειχτεί κάποτε φρόνιμη.»
- Έτσι μου μίλησε, κι εγώ πήρα τον λόγο λέγοντας:  
«Αλίμονο, πόσο το γένος του Ατρέα ο Δίας, που το μάτι του
- 490 βλέπει μακριά, το μίσησε εξαρχής θανάσιμα με τις βουλές των γυναικών·  
ενώ εμείς αφανιζόμασταν τόσοι για μιαν Ελένη,  
εσένα η Κλυταιμνήστρα σ' έπλεκε στον δόλο της, κι ας ήσουνα μακριά..»
- [440] Στα λόγια μου αποκρίθηκε μ' αυτά τα λόγια:  
«Γι' αυτό λοιπόν κι εσύ μην έχεις στη γυναίκα σου μεγάλη εμπιστοσύνη,  
495 να μην της φανερώνεις όλη σου τη σκέψη, ό,τι καλό γεννήσει ο νους σου·  
λίγα να ομολογείς, τα πιο πολλά καλύτερα να τα κρατείς κρυφά.  
Κι όμως εσένα δεν σ' απειλεί, Οδυσσέα, φόνος απ' τη γυναίκα σου·  
είναι, και με το παραπάνω, φρόνιμη, και γνωστικά στοχάζεται  
του Ικάριου η κόρη, η συνετή κι έξυπνη Πηνελόπη.
- 500 Θυμάμαι, την αφήσαμε νέα και νιόνυμφη, όταν εμείς  
κινούσαμε στον πόλεμο· είχε ακόμη στο βυζί τον γιο σου,  
νήπιο. Τώρα κι αυτός θα έχει μεγαλώσει, θα κάθεται με τους μεγάλους—
- [450] καλότυχος, γιατί μπροστά του θα τον βρει ο πατέρας του γυρίζοντας,  
αλλά κι εκείνος θα πέσει στην αγκάλη του πατέρα του,
- 505 όπως το θέλει η καλή περίσταση. Μόνο εμένα  
η γυναίκα μου δεν μ' άφησε να τον χαρούν τα μάτια μου  
τον γιο μου· πρόλαβε και με σκότωσε.  
Έχω όμως κι άλλο να σου πω, και να το στοχαστείς καλά·  
κρυφά, ποτέ στα φανερά να μην αράξεις στη γλυκιά πατρίδα



Εικ. 30

Χρόνης Μπότοσγλου «Είδωλα Καμώντων»

- 510 το καράβι σου, γιατί πιστές γυναίκες δεν υπάρχουν πια.  
Και τώρα απάντησέ μου, λέγοντας όλη την αλήθεια:  
ανίσως κάπου ζωντανός ακόμη ακούγεται κι ο γιος μου,  
ή στον Ορχομενό ή και στην Πύλο την αμμουδερή,  
[460] μπορεί στη Σπάρτη την ευρύχωρη, στο πλάι του Μενελάου—  
515 λέω πως δεν πέθανε ο Ορέστης μου πάνω στη γη.»  
Στο ερώτημά του εγώ ανταπάντησα μ' αυτά τα λόγια:  
«Ατρείδη, τέτοια μη ρωτάς· δεν ξέρω αλήθεια τίποτε,  
αν ζει εκείνος ή αν πέθανε· κακό όποιος βγάζει από το στόμα του  
λόγια του ανέμου.»
- 520 Οι δυο μας, συναλλάσσοντας τα πικραμένα λόγια μας,  
εκεί στεκόμαστε, στη λύπη μας δοσμένοι, στο δάκρυ μας πνιγμένοι.  
Και τότε ήλθε του Αχιλλέα η ψυχή, γιου του Πηλέα,  
και του Πατρόκλου η ψυχή, και του άψογου Αντιλόχου,  
κι ακόμη του Αίαντα, που υπήρξε ο άριστος στην όψη, στο παράστημα,  
[470] 525 ανάμεσα στους άλλους Δαναούς, με μόνη εξαίρεση τον Αχιλλέα.  
Αμέσως μ' αναγνώρισε του Αιακίδη η ψυχή, ασυναγώνιστου στο τρέξιμο,  
ολοφυρόμενη φώναξε το όνομά μου, κι όπως μου μίλησε,  
τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:  
«Βλαστάρι του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,  
άφοβε, ποιο άλλο έργο φοβερότερο θα βάλει ακόμη ο νους σου;  
530 Που τόλμησες να κατεβείς στον Άδη, όπου νεκροί μονάχα  
κατοικούν, δίχως τον νου τους πια, είδωλα και σκιές  
βροτών που έχουν πεθάνει.»  
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ αποκρίθηκα, με το όνομά του:  
«Ω Αχιλλέα, του Πηλέα γιε, ο πρώτος κι ο καλύτερος των Αχαιών,  
535 ήλθα γυρεύοντας τον Τειρεσία, μήπως μου δώσει  
[480] κάποια συμβουλή, το πώς θα φτάσω στην τραχιάν\* Ιθάκη.  
Γιατί δεν ζύγωσα ακόμη στη δική μας γη, δεν πάτησα  
το χώμα της πατρίδας· με δέρνει πάντα το κακό. Εσένα όμως,  
Αχιλλέα, κρίνω πως δεν υπάρχει άλλος σου ευτυχέστερος, ούτε από όσους  
540 έζησαν στο παρελθόν, μήτε από εκείνους που θα 'ρθουν στο μέλλον.  
Αφού, και ενόσω ζούσες, όλοι μας σε τιμούσαμε σαν να 'σουν θεός,  
οι Αργείοι, αλλά κι εδώ που βρίσκεσαι με τους νεκρούς,  
μένει μεγάλη η δύναμή σου· γι' αυτό, Αχιλλέα, μη θλίβεσαι  
και μην πικραίνεσαι πολύ στον θάνατό σου.»
- 545 Σ' αυτά τα λόγια μου εκείνος αμέσως ανταπάντησε μιλώντας:  
«Μη θες να με παρηγορήσεις για τον θάνατό μου, Οδυσσέα γενναίε·  
θα προτιμούσα πάνω στη γη να ζούσα, κι ας ξενοδούλευα σε κάποιον,  
[490] άκληρο πια που να μην έχει και μεγάλο βιος,  
549 παρά να είμαι ο άρχοντας στον κάτω κόσμο των νεκρών.»

Συνομιλία του Οδυσσέα  
με τον Αχιλλέα

**Στη συνέχεια...**

Ο Οδυσσέας βλέπει την ψυχή του Αίαντα και προσπαθεί να συμφιλιωθεί μαζί του, εκείνος όμως τον αποφεύγει. Συναντά και την ψυχή του Ηρακλή και συζητά μαζί του. Ακολούθως, ο Οδυσσέας επιστρέφει στον επάνω κόσμο.

(Ραψωδία λ 550 κ.ε.)

τραχιάν: με ανώμαλη επιφάνεια, πετρώδη

**Ραψωδία μ****Άλκίνου απόλογοι: Τὰ περὶ Σειρήνας, Σκύλλαν, Χάρυβδιν καὶ βόας Ἴηλιου**

Ο Οδυσσεάς φεύγοντας από τον Κάτω Κόσμο περνά πάλι από το νησί της Κίρκης, η οποία του δίνει συμβουλές για το πώς θα αντιμετωπίσει τα εμπόδια στον δρόμο προς την Ιθάκη. Περνά από το νησί των Σειρήνων οι οποίες παγιδεύουν τους περαστικούς με το μαγευτικό τους άσμα και καταφέρνει να ξεφύγει χάρη στις οδηγίες της Κίρκης. Ακολουθεί η δοκιμασία της Σκύλλας και της Χάρυβδης κατά την οποία ο Οδυσσεάς θα χάσει έξι σύντροφους. Στη συνέχεια, ο Οδυσσεάς και οι σύντροφοί του φτάνουν στο νησί του Ἴηλιου. Οι άνεμοι καθυστερούν την αναχώρηση, τα τρόφιμα τελειώνουν και οι σύντροφοι του Οδυσσέα σφάζουν τα βόδια του Ἴηλιου, την ώρα που ο Οδυσσεάς κοιμάται και παρά την εντολή του να μην τα πειράξουν. Ακολουθεί η τιμωρία του Δία: το πλοίο βυθίζεται και όλοι οι σύντροφοι του Οδυσσέα πνίγονται, εκτός από τον ίδιο που φθάνει ναυαγός στην Ωγυγία.



Εικ. 31

«Ο Οδυσσεάς και οι Σειρήνες»

Αγγείο περ. 480-470 π.Χ. Βρετανικό μουσείο

**Μνηστηροφονία (ν 210–ω)****Ραψωδία ν****Ὀδυσσεώς ἀπόπλους παρὰ Φαιάκων καὶ ἄφιξις εἰς Ἰθάκην**

Ο Οδυσσεάς ολοκληρώνει την εξιστόρηση των περιπετειών του. Με πλοίο των Φαιάκων και με πολλά δώρα αναχωρεί για την Ιθάκη. Στη διαδρομή κοιμάται και οι ναύτες τον αφήνουν στην παραλία της Ιθάκης μαζί με τα δώρα. Η Αθηνά μεταμφιεσμένη εμφανίζεται μπροστά του δοκιμάζοντας τον ήρωα. Η θεά θα αποκαλυφθεί και ο Οδυσσεάς θα αναγνωρίσει την πατρίδα του. Η θεά και ο Οδυσσεάς σχεδιάζουν τη δολοφονία των μνηστήρων. Ο Οδυσσεάς μεταμορφωμένος σε ζητιάνο πηγαίνει στην καλύβα του Εύμαιου, ενώ η θεά αναλαμβάνει να βοηθήσει για την ασφαλή επιστροφή του Τηλέμαχου.

**Ραψωδία ξ****Ὀδυσσεώς πρὸς Εὐμαιον ὁμιλία**

Ο Εύμαιος φιλοξενεί εγγάρδια τον μεταμφιεσμένο Οδυσσεά, ο οποίος διαπιστώνει την αφοσίωση του υπηρέτη του και πληροφορείται για την κατάσταση στο παλάτι, την πίστη της Πηνελόπης, το ταξίδι του Τηλέμαχου αλλά και την ενέδρα των μνηστήρων.



Εικ. 32

Οδυσσεάς και Εύμαιος



## Ραψωδία ο Τηλεμάχου επάνοδος

Ο Τηλέμαχος με την καθοδήγηση της Αθηνάς αναχωρεί βιαστικά από τη Σπάρτη και επιβιβάζεται αμέσως στο πλοίο για την Ιθάκη παίρνοντας μαζί του τον μάντη Θεοκλύμενο. Στην Ιθάκη ο Εύμαιος συμβουλεύει τον ζητιάνο—Οδυσσέα να περιμένει τον Τηλέμαχο και τον ενημερώνει για την άθλια ζωή του Λαέρτη και τον θάνατο της Αντίκλειας από τον μαρασμό της. Ο Τηλέμαχος φθάνει στην Ιθάκη αποφεύγοντας την ενέδρα των μνηστήρων.

## Ραψωδία π Άγνωρισμός Οδυσσέως υπό Τηλεμάχου

Ο Τηλέμαχος πηγαίνει στην καλύβα του Εύμαιου. Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται στον Τηλέμαχο και τον συμβουλεύει ότι θα πρέπει να δείξει αυτοσυγκράτηση στον αγώνα κατά των μνηστήρων. Τα πλοία με τα οποία οι μνηστήρες έστησαν την ενέδρα επιστρέφουν στην Ιθάκη. Οι μνηστήρες διαφωνούν μεταξύ τους ως προς τις επόμενες ενέργειές τους σε σχέση με τον Τηλέμαχο.



Εικ. 33  
Henri Lucien Doucet (1856-1895)  
«Αναγνώριση Οδυσσέως και Τηλεμάχου»

## Ραψωδία ρ Τηλεμάχου και Οδυσσέως επάνοδος εις Ιθάκην

Ο Τηλέμαχος επιστρέφει στο παλάτι και συναντά την Πηνελόπη. Ο Εύμαιος οδηγεί τον μεταμορφωμένο σε ζητιάνο Οδυσσέα στο παλάτι. Συναντώνται με τον γιδοβοσκό Μελάνθιο, ο οποίος υπηρετεί και υποστηρίζει τους μνηστήρες. Ο Μελάνθιος προσβάλλει τον Οδυσσέα. Καθώς πλησιάζουν στο παλάτι, ο γέρικος σκύλος του Οδυσσέα, ο Άργος, τον αναγνωρίζει και πεθαίνει. Ο Οδυσσέας ζητιανεύει φαγητό από τους μνηστήρες. Ο Αντίνοος του ρίχνει ένα σκαμνί.

## Ραψωδία σ Οδυσσέως και Ίρου πυγμή

Ο Οδυσσέας θα παλέψει με τον Ίρο, έναν επαγγελματία καυχησιάρη ζητιάνο, τον οποίο και θα νικήσει. Η Πηνελόπη εμφανίζεται στους μνηστήρες και τους ανακοινώνει ότι αποφάσισε να προχωρήσει στον γάμο. Ο Οδυσσέας την βλέπει για πρώτη φορά. Η άπιστη υπηρέτρια Μελανθώ προσβάλλει τον Οδυσσέα. Τον προσβάλλει επίσης έντονα και ο Ευρύμαχος, ο οποίος θα του ρίξει κι αυτός ένα σκαμνί, χωρίς όμως να τον πετύχει.

## Ραψωδία τ Ὀδυσσέως καὶ Πηνελόπης ὁμιλία. Νίπτρα

Ο Οδυσσεύς και ο Τηλέμαχος μεταφέρουν και κλειδώνουν όλα τα όπλα σε μια αίθουσα. Ο Μελάνθιος προσβάλλει και πάλι τον Οδυσσέα. Οδυσσεύς και Πηνελόπη αρχίζουν μια μεγάλη συζήτηση, κατά την οποία την ενημερώνει ότι συνάντησε τον Οδυσσέα πριν από μερικά χρόνια και την διαβεβαιώνει ότι δε θα αργήσει να γυρίσει. Η Πηνελόπη δεν πείθεται. Η Ευρύκλεια, υπηρέτρια και τροφός του Οδυσσέα, πλένει τα πόδια του και τον αναγνωρίζει από μια ουλή, με εντολή του όμως δε θα μιλήσει. Η Πηνελόπη του γνωστοποιεί ένα όνειρο που είδε και τη δοκιμασία του τόξου στην οποία πρόκειται να υποβάλει τους μνηστήρες. Ο Οδυσσεύς επικροτεί την απόφασή της.



Εικ. 34  
Gustave Boulanger  
«Η Ευρύκλεια αναγνωρίζει τον Οδυσσέα» (1849)

## Ραψωδία υ Τὰ πρὸ τῆς μνηστηροφωνίας

Ο Οδυσσεύς ξάγρυπνος αισθάνεται ότι είναι δύσκολο να κρατήσει την αυτοκρατορία του. Οι οιωνοί όμως είναι θετικοί γι' αυτόν. Εμφανίζεται ο πιστός στον Οδυσσέα γελαδάρης Φιλοίτιος. Ένας τρίτος μνηστήρας, ο Κτήσιππος, ρίχνει ένα πόδι χοίρου στον μεταμορφωμένο σε ζητιάνο Οδυσσέα προκαλώντας το γέλιο των μνηστήρων. Ο μάντης Θεοκλύμενος προβλέπει ότι ο θάνατός τους είναι κοντά.

## Ραψωδία φ Τόξου θέσις

Η Πηνελόπη φέρνει το τόξο και ανακοινώνει τον διαγωνισμό. Οι μνηστήρες δοκιμάζουν κι αποτυγχάνουν ο ένας μετά τον άλλο. Ο Οδυσσεύς αποκαλύπτεται στον Εύμαιο και στον Φιλοίτιο. Όλοι οι μνηστήρες αποτυγχάνουν εκτός από τον Αντίνοο, ο οποίος αναβάλλει τη δική του σειρά. Την ώρα που η Πηνελόπη έχει απομακρυνθεί, ο Οδυσσεύς τεντώνει το τόξο και περνάει το βέλος μέσα από τα πελέκια προκαλώντας την έκπληξη και τον τρόμο των μνηστήρων.



Εικ. 35  
Andrew Wyeth (1917-2009)  
«Ο Οδυσσεύς και ο αγώνας τόξου»

## Ραψωδία χ Μνηστήρων φόνος

Στη ραψωδία χ συντελείται αυτό, για το οποίο μας προετοιμάζει η Οδύσσεια από το ξεκίνημά της: η εξόντωση των Μνηστήρων από τον Οδυσσέα. Η αντίστροφη μέτρηση γι' αυτούς έχει ήδη ξεκινήσει από τη ραψωδία τ και την εξαγγελία του αγώνα του τόξου, αγώνα που θα πραγματοποιηθεί στη ραψωδία φ. Στην υ που μεσολαβεί, οι Μνηστήρες συνεχίζουν να συμπεριφέρονται προκλητικά οδηγώντας τους εαυτούς τους όλο και πιο κοντά στην καταστροφή.

### χ 1–93



Εικ. 36

«Μνηστήροφονία», Μουσείο του Λούβρου

Οπότε ο Οδυσσέας γυμνώθηκε, τα ράκη πέταξε,  
πήδηξε πάνω στο πλατύ κατώφλι πολυμήχανος, στα χέρια του  
κρατώντας δοξάρι και φαρέτρα, γεμάτη βέλη,  
μπροστά στα πόδια του αδειάζει τις γοργές σαίτες, ύστερα γύρισε  
5 και λέει στους μνηστήρες:

«Τέλος, μ' αυτό το ατέλεστο\* για σας αγώνισμα:  
τώρα θα βάλω στόχο δεύτερο, που δεν τον έφτασε ποτέ άνθρωπος άλλος,  
αν έχω τύχη και πετύχω, αν ο Απόλλωνας μου δώσει τέτοια δόξα.»

Είπε και την πικρή σαίτα σημαδεύοντας τη ρίχνει στον Αντίνοο πάνω,  
10 την ώρα που άπλωνε το χέρι του να πιάσει την ωραία κούπα,

[10] μαλαματένια, λαμπερή μέσα στα χέρια του την έπαιζε,  
έτοιμος πια να πει κρασί—δεν πήγε ο νους του ούτε στιγμή  
στον φονικό του θάνατο. Αλλά και ποιος να φανταστεί, ανάμεσα  
σε τόσοσους ομοτράπεζους, πως ένας με πολλούς, ας είχε και μεγάλη δύναμη,  
15 θα συντελούσε το κακό τους τέλος, τη μαύρη μοίρα τους.

Κι όμως ο Οδυσσέας σημαδεύοντας τον βρήκε με το βέλος  
στον λαιμό, πέρασε αντίκρου ο χαλός\* στον μαλακό του σβέρκο,  
κι εκείνος χτυπημένος έγειρε, του ξέφυγε η κούπα από το χέρι  
κι ευθύς απ' τα ρουθούνια ανάβλυσε παχύ ρυάκι αίμα ανθρώπινο·

[20] 20 κλότσησε αυτόματα μακριά του το τραπέζι και χύθηκαν όλα τα φαγητά  
στο πάτωμα, ψωμιά ανάκατα με κρέατα ψημένα.

Ο Οδυσσέας τοξεύει  
τους μνηστήρες

- Τότε στην αίθουσα οι μνηστήρες βοή μεγάλη σήκωσαν, βλέποντας τον Αντίνοο να πέφτει σκοτωμένος· αλλοπαρμένοι από τη θέση τους πετάχτηκαν στροιφογυρίζοντας στην κάμαρη, κοιτάζοντας με μάτια ορθάνοιχτα
- 25 τριγύρω τους καλοχτισμένους τοίχους.  
Αλλά δεν είδαν κάπου ένα σκουτάρι ή κάποιο δόρυ άλκιμο\*,  
κι έτσι, με χολωμένα\* λόγια πήραν τον Οδυσσέα να βρίζουν:  
«Ξένε, σφάλμα βαρύ που διάλεξες ανθρώπους να τοξεύσεις, αλλά  
το κόλπο σου δεν θα πετύχει δεύτερη φορά·
- 30 τώρα σου μέλλεται αναπόφευκτος χαμός δικός σου,  
γιατί θανάτωσες το πρώτο και καλύτερο από τα παλληκάρια  
[30] της Ιθάκης—σίγουρα θα σε φαν κι εσένα εδώ οι γύπες.»  
Έτσι παράλογα μιλούσαν, γιατί φαντάστηκαν πως άθελά του  
ο Οδυσσέας τον σκότωσε—μωροί, που δεν κατάλαβαν πως πάνω  
35 στο κεφάλι τους κρεμόταν κιόλας σ' όλους η θηλιά του ολέθρου.  
Ο Οδυσσέας όμως πολυμήχανος λοξά τους κοίταξε κι άγρια τους αντιμίλησε:  
«Σκυλιά, που λέγατε δεν θα γυρίσω πια στον τόπο μου, μετά  
της Τροίας τον πόλεμο· γι' αυτό ρημάζετε στο μεταξύ το βιος μου,  
βάνουσα σέρνετε γυναίκες δούλες στο κρεβάτι σας, παντρολογήματα  
40 γυρεύετε, ενόσω ακόμη ζω, με τη δική μου τη γυναίκα.  
Δεν φοβηθήκατε καν τους θεούς, που τον πλατύ ουρανό κατέχουν,  
[40] μήτε και των ανθρώπων τη μελλοντική δίκαιη εκδίκηση.  
Μα τώρα κρέμεται η θηλιά του ολέθρου πάνω στο κεφάλι σας.»  
Ακούγοντας τα λόγια του εκείνοι χλώμασαν, τους έπιασε φόβος και τρόμος,  
45 κοίταζε ο καθένας από πού να φύγει, πώς θα μπορούσε να γλιτώσει  
το κεφάλι του απ' τον χαμό.  
Μόνο ο Ευρύμαχος τόλμησε να μιλήσει λέγοντας:  
«Αν είσαι ο ιθακήσιος που γύρισε στον τόπο του, αν είσαι ο Οδυσσέας,  
ό,τι μας έσυρες και δίκαιο είναι και σωστό, για τα πολλά κι ατάσθαλα  
50 που οι Αχαιοί έχουν πράξει, και μέσα στο παλάτι κι απέξω στα χωράφια.  
Μα να που αυτός κείτεται πια νεκρός, ο Αντίνοος,  
πρωταίτιος των πάντων· αυτός ευθύνεται για τα ανόσια έργα.  
[50] Όχι από πόθο βέβαια να παντρευτεί ή κάποια ανάγκη,  
αλλά επειδή άλλα φρονούσε το μυαλό του, που ο γιος του Κρόνου όμως  
55 δεν έστερξε να γίνουν· ήθελε ο ίδιος να 'ναι βασιλιάς στον τόπο  
της καλόχτιστης Ιθάκης, ήθελε με καρτέρι να σκοτώσει και τον γιο σου.  
Μα τώρα, όπως του ταίριαζε, εξοντώθηκε· αλλά κι εσύ  
λυπήσου τον λαό σου. Όσο για μας, αυτά που μέσα στο παλάτι  
φάγαμε κι ήπιαμε, θα τα ξοφλήσουμε, και με το παραπάνω·  
60 καθένας από μας, μαζεύοντας κι απ' τον λαό, θα φέρει ανταμοιβή  
είκοσι βόδια, θ' ανταποδώσει μάλαμα και χαλκό, ώσπου να μαλακώσει  
η πέτρινη καρδιά σου—ως τότε δικαιούσαι να 'σαι χολωμένος.»  
[60] Τον κοίταξε ο Οδυσσέας λοξά και πολυμήχανος του μίλησε άγρια:  
«Ευρύμαχε, κι αν όλα τα αποδώσετε τα πατρικά αγαθά μου,  
65 όσα στο μεταξύ σφετεριστήκατε, κι αν βρείτε κι άλλα απ' αλλού,  
και πάλι αυτά τα χέρια δεν σταματούν μπροστά στο φονικό,  
προτού πληρώσουν οι μνηστήρες όλοι την ξέφρενη ανομία τους.  
Να το λοιπόν το δίλημμά σας: αντισταθείτε πολεμώντας ή  
το βάζετε στα πόδια, αν κάποιος κατορθώσει  
70 τον θάνατό του ν' αποφύγει, την κακή του μοίρα—δεν το νομίζω ωστόσο  
πως έστω κι ένας θα γλιτώσει από τον μαύρο όλεθρο.»  
Έτσι τους μίλησε, κι αυτών τους κόπηκαν τα γόνατα, τρεμούλιαξε η καρδιά τους,  
οπότε δεύτερη φορά ο Ευρύμαχος πήρε τον λόγο και μιλώντας  
είπε στους μνηστήρες:

Αποκάλυψη του  
Οδυσσέα στους  
αναστατωμένους  
μνηστήρες



- [70] 75 «Φίλοι, δεν πρόκειται αυτός τ' άπιαστα χέρια του να συγκρατήσει, τώρα που κράτησε γερά το δουλεμένο τόξο και τη φαρέτρα με τα βέλη· στημένος κιόλας στ' όμορφο κατώφλι, απανωτές θα ρίχνει τις σαίτες, ώσπου να μας ξεκάνει όλους. Αλλά κι εμείς το θάρρος μας ας θυμηθούμε για τη μάχη· τραβήξτε όλοι τα σπαθιά,
- 80 ορθώστε τα τραπέζια, βέλη θανατηφόρα ν' αποκρούσουμε· όλοι μαζί μετά απάνω του, απ' το κατώφλι και την πόρτα να τον σπρώξουμε· τότε θα βγούμε τρέχοντας στην πόλη, κι ο κόσμος θα βουίζει. Έτσι μπορεί να μείνει αυτή η βολή του πρώτη και τελευταία.»
- 85 Είπε κι ευθύς το κοφτερό σπαθί του τράβηξε (χάλκινο, [80] αμφίστομο\*) κι όρμησε πάνω του άγρια κραυγάζοντας. Πρόλαβε όμως ο Οδυσσέας θείος, έριξε, και τον βρήκε κατάστηθα η साίτα στο βυζί, σφυρίζοντας το βέλος χώθηκε στο σκώτι. Του φεύγει από το χέρι τότε το σπαθί, τρεκλίζοντας διπλώθηκε
- 90 στην τάβλα\*, σκορπίζοντας δίδυμη κούπα και φαγιά στο πάτωμα· μετά ψυχομαχώντας χτύπησε με το κούτελο το χώμα, κλότσησε πέρα με τα δυο του πόδια το σκαμνί, και πάνω εκεί στα μάτια του έπεσε το σκοτάδι.



Εικ. 37

Γραμματόσημο της Ελληνικής Δημοκρατίας με σκηνή από ερυθρόμορφο αγγείο του Ζωγράφου της Πηνελόπης που απεικονίζει τη Μνηστροφονία

### Στη συνέχεια...

Ο Οδυσσέας με τον Τηλέμαχο, τον Εύμαιο και τον Φιλοίτιο σκοτώνουν όλους τους μνηστήρες και συλλαμβάνουν τον Μελάνθιο που προσπαθούσε να τους φέρει όπλα. Οι άπιστες υπηρέτριες τιμωρούνται με θάνατο και ο Μελάνθιος τιμωρείται επίσης σκληρά. Τα νεκρά σώματα των μνηστήρων μεταφέρονται στην αυλή.

(Ραψωδία χ 94 κ.ε.)

## Ραψωδία ψ Ὀδυσσέως ὑπὸ Πηνελόπης ἀναγνωρισμός

Η ραψωδία ψ αποτελεί την κορύφωση του έπους. Όχι μόνο γιατί με τον αναγνωρισμό Οδυσσέα και Πηνελόπης ολοκληρώνεται ουσιαστικά ο νόστος αλλά και γιατί στη ραψωδία αυτή συνοψίζεται με διάφορους τρόπους το περιεχόμενο και η ουσία όλης της Οδύσσειας.

### ψ 1–270

Ολόχαρη η γερόντισσα στο υπερώο ανέβαινε,  
το μήνυμα να πει στη δέσποινά της,  
πως ο καλός της είναι σπίτι του.

Αναστηλώθηκαν τα γόνατα, παραπατούσαν τρέχοντας  
5 τα πόδια της, ωσότου στήθηκε πάνω απ' την κεφαλή της  
και της μίλησε:

«Ξύπνα σου λέω, Πηνελόπη, κόρη της καρδιάς μου, τα μάτια σου  
να δουν όσα χρόνια και χρόνια λαχταρούσες.

Ο Οδυσσέας γύρισε, βρίσκεται μέσα στο παλάτι, κι ας ήρθε αργά·  
10 τους σκότωσε τους άνομους μνηστήρες που ρήμαξαν τον οίκο του,  
κατέφαγαν το βιος του, παίδεψαν τον γιο του.»

[10] Της αντιμίλησε όμως λογική και φρόνιμη η Πηνελόπη:

«Μανούλα μου, παλάβωσες, κάποιιοι θεοί σ' έχουν τρελάνει,  
όσοι μπορούν να παλαβώνουν τον πιο φρόνιμο,

15 και πάλι φρόνιμο να κάνουνε τον σαλεμένο.

Αυτοί κι εσένα σ' αποτρέλαναν, μόλο που είσαι τόσο μυαλωμένη.

Τι σ' έπιασε αλήθεια, κι εμένα μια ψυχή στο πένθος βουτηγμένη,  
με εμπαίζεις άσχημα με τα παράλογά σου λόγια; γιατί κόβεις  
στη μέση τον γλυκό μου ύπνο, που σκέπασε τα βλέφαρά μου  
20 και δάμασε τον πόνο μου;

Ποτέ μου δεν κοιμήθηκα τόσο γλυκά, αφότου ο Οδυσσέας  
μίσεψε να πάει εκεί στο Κακοίλιο—ας μείνει ακατονόμαστο.

[20] Αλλά, πάρε τώρα τα πόδια σου, και τράβα πάλι κάτω  
αν κάποια άλλη απ' τις γυναίκες που παραδουλεύουν σπίτι μου  
25 ερχόταν να μου πει τέτοιο μαντάτο, κόβοντας τον ύπνο μου,  
κακήν κακώς θα την ξαπόστελνα, να πάει στην κάμαρή της—  
εσένα μόνο τα γεράματα θα σε γλιτώσουν.»

Πήρε τον λόγο η καλή της παραμάνα, μίλησε η Ευρύκλεια πάλι:

«Δεν σε εμπαίζω, φυλλοκάρδι μου, σου λέω την αλήθεια μόνο·  
30 ο Οδυσσέας ήλθε, βρίσκεται πια στο σπίτι του, ήταν ο ξένος  
που τον αφηφούσαν όλοι στο παλάτι.

Το γνώριζε από μέρες ο Τηλέμαχος ότι κουρνιαρίζει εδώ,

[30] αλλά τον συγκρατούσε η σωφροσύνη, κρύβοντας του πατέρα του  
το φρόνημα\* ωσότου εκείνος εκδικήθηκε των μνηστήρων  
35 την παράνομη βία.»

Έτσι της μίλησε, και τότε η Πηνελόπη χαρούμενη πετιέται  
από την κλίνη της, με τη γερόντισσα αγκαλιάστηκε, το δάκρυ στάζοντας  
στα βλέφαρά της, κι αμέσως την προσφώνησε με λόγια  
που πετούσαν σαν πουλιά:

40 «Έλα, μανούλα μου, και πες μου τώρα την αλήθεια· αν, όπως λες,  
στο σπίτι ξαναγύρισε, πώς έβαλε στο χέρι  
τόσους ξεδιάντροπους μνηστήρες—ένας αυτός κι οι άλλοι  
τσούρμο μέσα στο παλάτι.»

Τον λόγο πήρε η καλή της παραμάνα, ξαναμιλώντας η Ευρύκλεια:

[40] 45 «Δεν είδα και δεν ήξερα, άκουσα όμως το βαρύ τους  
βογγητό την ώρα του θανατικού. Εμείς οι σκλάβες, φοβισμένες,

Η Ευρύκλεια χαρούμενη  
ενημερώνει την Πηνελόπη  
για τη μνηστηροφονία και  
την επιστροφή του Οδυσσέα



Εικ. 38

Angelica Kauffmann (1741-1807)

Η Πηνελόπη θρηνεί πάνω από το τόξο του Οδυσσέα  
Wolverhampton Art Gallery

**φρόνημα:** αυτό που πιστεύει κάποιος, γνώμη, πεποίθηση, ιδεολογία

στο παραγώνι\* τραβηχτήκαμε, διπλομανταλωθήκαμε στην κάμαρή μας  
την καλοχτισμένη· ώσπου ο Τηλέμαχος, ο γιος σου, βγαίνοντας  
με φωνάζει—τον έστειλε ο πατέρας του να με καλέσει.

50 Και βρήκα τότε τον Οδυσσέα ορθό, να στέκει ανάμεσα  
σε σώματα σφαγμένα, κι αυτοί στο πατημένο χώμα σωριασμένοι,  
έναν πάνω στον άλλον. Αν έβλεπες κι εσύ, θα 'νωθες  
το αίμα σου ν' ανάβει· έσταξε το κορμί λύθρο\* και αίμα—σωστό λιοντάρι.  
Μα τώρα αυτοί, όλοι τους στοιβαγμένοι στις αυλόθυρες,

[50] 55 κι ο Οδυσσέας άναψε φωτιά μεγάλη, θειαφίζει  
το πάγκαλο παλάτι. Εκείνος μ' έστειλε να σε φωνάξω.  
Έλα λοιπόν ξωπίσω μου, οι δυο να σμίξετε σε αμοιβαία χαρά,  
μετά από τόσα πάθη.

60 Τώρα επιτέλους συντελέστηκε η ατέρμονη\* σας προσμονή·  
εφέστιος\* γύρισε εκείνος ζωντανός και ξαναβρήκε στο παλάτι  
εσένα και τον γιο του· όσο για τους μνηστήρες  
με τ' ανόσια έργα, όλους τούς εκδικήθηκε  
μέσα στο ίδιο του το σπίτι.»

65 Της αντιμίλησε η Πηνελόπη, λογική και φρόνιμη:  
«Μη μου ξιπάζεσαι, μανούλα, με λόγια μεγαλόστομα στην τόση σου χαρά.

[60] Το ξέρεις πόσο ποθητός θα 'ταν εκείνος στον καθένα,  
φανερωμένος στο παλάτι—σ' εμένα περισσότερο  
και στο βλαστάρι μας, τον γιο μας.

70 Αλλά δεν είναι αληθινός ο λόγος που ομολόγησες·  
κάποιος θεός τούς σκότωσε τους μεγαλόφρονες μνηστήρες,  
με την απάνθρωπή τους ύβρη οργισμένος, την άτιμή τους πράξη·  
που δεν τιμούσαν άνθρωπο στη γη ασήμαντο ή και λαμπρό,  
αν κάποιος έφτανε στην πόρτα τους. Αυτό το ανόμημα  
το πλήρωσαν με τον χαμό τους. Ο Οδυσσέας όμως  
75 έχασε τον νόστο του, μακριά από τα δικά μας μέρη—  
ο ίδιος χάθηκε και πάει.»

Αμέσως αποκρίθηκε πιστή τροφός η Ευρύκλεια:

[70] «Καλή μου κόρη, τι λόγος βγήκε από το ξέφραγό σου στόμα!  
Που τόλμησες να πεις ότι ποτέ του πα δεν θα γυρίσει  
80 στην πατρίδα το δικό σου ταίρι, που βρίσκεται κιόλας στο σπίτι  
πλάι στην πυροστιά—άπιστη όμως πάντα  
κι αμετάπειστη η ψυχή σου.

85 Πρόσεξε τώρα, θα σου πω κι άλλο αδιάψευστο σημάδι·  
για την ουλή μιλώ, που κάποτε με το άσπρο δόντι του τον σφράγισε ο κάπρος·  
την αναγνώρισα την ώρα που την έπλενα, θέλησα φανερά  
να σου μιλήσω, εκείνος όμως με τα δυο του χέρια  
βούλωσε το στόμα μου, μ' εμπόδισε να μαρτυρήσω—  
άλλα λογάριάζε με το πανούργο του μυαλό.

90 Έλα λοιπόν μαζί μου, κι εγώ στοιχηματίζω  
την ίδια τη ζωή μου, αν σ' απατώ· αφάνισέ με τότε  
με θάνατο φριχτό κι αλύπητο.»

[80] Πήρε ξανά τον λόγο η Πηνελόπη, λογική και φρόνιμη:  
«Καλή μου, αιώνιοι οι θεοί, και δύσκολο πολύ να ξεδιαλύνεις  
τα κρυφά νοήματά τους, όσο σοφή κι αν έγινες στο πέραςμα του χρόνου.  
95 Παρ' όλα ταύτα, ας πάμε ν' ανταμώσουμε τον γιο μου, να δουν τα μάτια μου  
τους σκοτωμένους, αλλά και ποιος τους σκότωσε.»

100 Μ' αυτά τα λόγια πήρε να κατεβαίνει από το ανώγι,  
μέσα της αμφιβάλλοντας αν έπρεπε, κρατώντας  
την απόσταση, τον άντρα της να δοκιμάσει με ερωτήματα  
ή να βρεθεί στο πλάι του, να πιάσει  
το κεφάλι και τα χέρια του, να τα γεμίσει με φιλήματα.  
Στο μεταξύ προχώρησε πατώντας το πέτρινο κατώφλι,  
ύστερα κάθησε στον Οδυσσέα αντίκρου, στον άλλον τοίχο



Εικ. 39

«Η Πηνελόπη περιμένει τον Οδυσσέα»

Χρυσό Δακτυλίδι

Άγνωστου καλλιτέχνη, 5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.

Η Ευρύκλεια αποκαλύπτει  
«σημάδια» του Οδυσσέα



- απέναντι, στο αντιφέγγισμα από τη φλόγα της φωτιάς.
- [90] 105 Εκείνος σε ψηλή κολόνα ακουμπισμένος, με το κεφάλι του σκυφτό, περίμενε αν η ομόκλινη γυναίκα του κάτι θα πει, τώρα που τον αντίκριζαν τα μάτια της. Άφωνα όμως έμεινε η Πηνελόπη για πολύ, λες κι είχε παραλύσει· μόνο τα μάτια της, τη μια κοιτούσαν
- 110 καταπρόσωπο, την άλλη δεν τον αναγνώριζαν, με τ' άθλια ρούχα που φορούσε.
- Τότε ο Τηλέμαχος, επιτιμώντας, μίλησε άσχημα στη μάνα του: «Μάνα, κακή μου μάνα, πόσο ανελέητη καρδιά κρύβεις στα στήθη! Πώς το αντέχεις και μακριά του μένεις; πώς δεν σιμώνεις τον πατέρα μου, 115 δεν κάθεται στο πλάι του, δεν του μιλάς, δεν τον ρωτάς;
- [100] Στον κόσμο δεν υπάρχει γυναίκα άλλη με τόσο αλύγιστη ψυχή· απόμακρη να στέκει από τον άντρα της, που υπέφερε τα πάνδεινα και τώρα ξαναγύρισε στα χώματά του— στο μεταξύ έχουν περάσει είκοσι χρόνια ολόκληρα.
- 120 Αλλ' η δική σου η καρδιά είναι από πέτρα πιο σκληρή.» Του αντιμίλησε με τη δική της λογική η Πηνελόπη: «Γιε μου, μέσα μου νιώθω θάμβος και κατάπληξη, και δεν μπορώ μήτε μια λέξη να προφέρω, κάτι να τον ρωτήσω ή να τον δω κατάματα. Αν όμως πράγματι ο Οδυσσέας 125 είναι αυτός που γύρισε στο σπίτι, μπορούμε μεταξύ μας, και καλύτερα, να γνωριστούμε·
- [110] κρυφά σημάδια έχουμε, που τα γνωρίζουμε οι δυο μας μόνο— άλλος κανείς.»
- Ακούγοντας τα λόγια της εκείνος χαμογέλασε, βασανισμένος 130 ο Οδυσσέας και θεός. Ύστερα γύρισε προς τον Τηλέμαχο, κι όπως του μίλησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
- «Τηλέμαχε, άσε τη μάνα σου μέσα σε τούτο το παλάτι να με δοκιμάσει—θα καταλάβει γρήγορα, και τότε πιο καλά. Τώρα με βλέπει βρώμικο, με τ' άθλια ρούχα που φορώ,
- 135 γι' αυτό και με περιφρονεί, αρνείται να δεχτεί ποιος είμαι. Εμείς ωστόσο έχουμε χρέος να συλλογιστούμε πώς η υπόθεση αυτή θα βρει το αίσιο τέλος της. Αφού, αν κάποιος σκότωνε στην πόλη κι ένα μονάχα άντρα, που να μην έχει αφήσει πίσω του πολλούς εκδικητές,
- [120] 140 φεύγει ο φονιάς κι εγκαταλείπει πατρίδα και δικούς. Εμείς όμως σκοτώσαμε της πόλης το αντιστύλι\*, επιφανέστατα παλληκαράκια της Ιθάκης, γι' αυτό προτείνω να σκεφτείς κι εσύ καλύτερα το πράγμα.»
- Ο φρόνιμος Τηλέμαχος αμέσως αποκρίθηκε:
- 145 «Εσύ, πατέρα αγαπημένε, δεξ μόνος κι αποφάσισε—το λέει ο κόσμος, η γνώμη σου παντού και πάντοτε αριστεύει, άλλος κανείς απ' τους θνητούς ανθρώπους δεν αποτόλμησε να μετρηθεί μαζί σου. Εμείς ορμητικοί σ' ακολουθούμε, και δεν νομίζω πως θα λείψει 150 η τόλμη, όσο κι η δύναμη που σφύζει μέσα μας.»
- Πήρε τον λόγο πάλι μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγλωσσος:
- [130] «Εγώ θα πω ό,τι μου φαίνεται το πιο σωστό· λουστείτε πρώτα και φορέστε καθαρούς χιτώνες, πείτε στους παλατιού τις δούλες να βάλουν τα καλά τους, 155 κι ο θεός αιιδός, με την ψιλόφωνη κιθάρα του στο χέρι, ας παίξει τον σκοπό στον παιχιδιάρικο χορό σας. Έτσι που κάποιος ακούγοντας απέξω να πει: «Γίνεται γάμος»—περαστικός στον δρόμο αλλά κι οι γύρω γείτονες.
- 160 Να μην κυκλοφορήσει κι απλωθεί στην πόλη η φήμη του μεγάλου φονικού με τους μνηστήρες, προτού βρεθούμε εμείς
- [140] πέρα στο χτήμα το πολύδεντρο—εκεί θα στοχαστούμε

Ανταλλαγή λόγων  
Τηλέμαχου, Οδυσσέα  
και Πηνελόπης



Εικ. 40  
Carlo Brogi (1850-1925), «Πηνελόπη»



ό, τι καλύτερο ο Ολύμπιος μας χαρίσει.»

165 Ακούγοντας τα λόγια του, πρόθυμα εκείνοι τον υπάκουσαν·  
λούστηκαν πρώτα και φορούνε καθαρούς χιτώνες, στολίστηκαν  
οι δούλες, μετά ο θεός αιιδός τη βαθουλή κιθάρα κράτησε  
στο χέρι και τους ανάβει πόθο για γλυκό τραγούδι  
κι άψογο χορό.

170 Τότε ένα γύρο αντηχούσε το μεγάλο δώμα\*, καθώς χορεύοντας  
τα πόδια τους χτυπούσαν οι άντρες και καλλίζωνες γυναίκες.

Απέξω ακούγοντας, έλεγαν μεταξύ τους οι περαστικοί:

«Α, ναι, κάποιος παντρεύτηκε την περιζήτητη βασίλισσα—  
[150] η άπονη δεν άντεξε το μέγα αρχοντικό του αντρός της  
να το φυλάξει τελικώς, ωσότου εκείνος επιστρέψει.»

175 Τέτοια λογάκια αντάλλαξαν, αλλά δεν ήξεραν τι συντελέστηκε.

Στο μεταξύ τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα, μέσα στο σπίτι του,  
η Ευρυνόμη επήρε να τον λούζει, τον άλειψε με λάδι, του φόρεσε  
χλαμύδα ωραία και χιτώνα, κι η Αθηνά τον περιέβαλε  
με εξαίσια ομορφιά, από την κεφαλή ως τα πόδια·

180 τον έκανε να φαίνεται σαν πιο ψηλός και στιβαρός, κι απ' το κεφάλι του  
να πέφτουν τα μαλλιά σγουρά σαν άνθη ζουμπουλιάς.

Πώς πάνω στο ασήμι χύνει μάλαμα ο επιδέξιος τεχνίτης—

[160] του έμαθαν την τέλεια τέχνη ο Ήφαιστος κι η Αθηνά Παλλάδα,  
κι αυτός τα έργα του αποτελειώνει τώρα ωραία·

185 τόση ομορφιά χύνει στην κεφαλή του και στους ώμους.

Ύστερα βγήκε απ' τον λουτρό, πανέμορφος στην όψη σαν θεός,  
και κάθισε στον ίδιο θρόνο από όπου είχε σηκωθεί,  
αντίκρυ στη γυναίκα του. Μετά της μίλησε:

«Παράξενη πολύ! Από τις άλλες τις ωραίες γυναίκες μόνο σ' εσένα  
190 έβαλαν καρδιά ανελέητη οι Ολύμπιοι.

Άλλη καμιά γυναίκα δεν θα μπορούσε να το αντέξει,  
να στέκει τόσην ώρα από τον άντρα της μακριά, όταν,

[170] μετά από τόσα βάσανα και πάθη, γυρίζει πάλι στην πατρική του γη  
κι έχουν περάσει είκοσι χρόνια ολόκληρα.

195 Αλλά, καλή γερόντισσα, έλα και στρώσε μου τώρα την κλίνη,  
μόνος μου να πλαγιάσω—αυτή μέσα στα στήθη της  
κρύβει καρδιά από σίδερο.»

Του αντιμίλησε με λογική και φρόνηση η Πηνελόπη:

«Παράξενος κι εσύ! Μήτε ψηλώνει ο νους μου μήτε περιφρονώ κανένα,  
200 αλλά και δεν θαμπώνομαι—ξέρω καλά πώς ήσουν, όταν το αποφάσισες  
να φύγεις από την Ιθάκη μ' εκείνο το μακρόκουπο καράβι.

Έλα, τώρα, Ευρύκλεια, φέρε και στρώσε του τη στέρεη κλίνη  
έξω από την καλοχτισμένη κάμαρή μας, που μόνος του την έφτιαξε·  
τραβήξτε το γερό κρεβάτι εκεί και βάλτε πάνω του στρωσίδια,  
[180] 205 προβιές, φλοκάτες, σεντόνια πεντακάθαρα που λάμπουν.»

Μ' αυτά τα λόγια θέλησε τον άντρα της να δοκιμάσει· ο Οδυσσέας όμως,  
γεμάτος αγανάκτηση, στράφηκε στην πιστή γυναίκα του μιλώντας:

«Γυναίκα, άσχημο λόγο πρόφερες, που την ψυχή δαγκώνει.

Ποιος μετακίνησε την κλίνη; Το βλέπω δύσκολο

210 και για τον έμπειρο τεχνίτη ακόμη. Μόνο θεός, αν ήθελε,  
θα το μπορούσε κατεβαίνοντας να της αλλάξει θέση· θνητός που ζει,  
κι αν είναι στην ακμή της νιότης του, εύκολα δεν μπορεί να τη σαλέψει.

Γιατί σ' αυτή την τορνευτή μας κλίνη κάποιο σημάδι υπάρχει  
απαραγνώριστο— το 'καμα εγώ, άλλος κανείς.

[190] 215 Φύτρωνε μέσα στον σπιτιού μας τον περίβολο κορμός μακρόφυλλης ελιάς,  
με θαλερό το φούντωμά της, κι αυτός χοντρός σαν μια κολόνα.

Γύρω του εγώ την κάμαρη έχτισα και την ανέβασα  
με πέτρες πανωτές στο τελικό της ύψος· μετά τη στέγασα  
καλά από πάνω, και την ασφάλισα με κολλητά πορτόφυλλα,

220 να αρμόζουν μεταξύ τους.

Τότε πια κούρεψα κλαδιά και φούντες της μακρόφυλλης ελιάς,

Λουσμένοι και  
πανέμορφος  
ο Οδυσσέας συζητά  
με την Πηνελόπη

Τέχνασμα της  
Πηνελόπης και  
αναγνώριση

- κλάδειψα με επιδέξια τέχνη τον κορμό απ' την ρίζα του,  
 με το σκεπάρι τον πελέκησα, τον στάθμισα  
 για να ισώσει, τον δούλεψα να γίνει κλινοπόδαρο, κι άνοιξα  
 225 πάνω του τρύπες με το τρυπάνι. Αρχίζοντας μετά τον πλάνησα\*  
 και πάνω του άπλωσα του κρεβατιού την τάβλα· τελειώνοντας,  
 [200] μ' ασήμι, μάλαμα και φίλντισι την κλίνη στόλισα, και τάνυσα\*  
 λουριά βοδιού, απ' την πορφύρα φωτεινά.  
 Αυτό είναι το σημάδι που σου φανερώνω. Μόνο που δεν γνωρίζω,  
 230 φοβερή γυναίκα, αν παραμένει ριζωμένη η κλίνη μας ή μήπως  
 άλλος αλλού την έστησε, κόβοντας σύρριζα το λιόδεντρο.»  
 Έτσι της μίλησε, κι ευθύς της λύθηκαν γόνατα και καρδιά,  
 αναγνωρίζοντας απαραγνώριστα σημάδια, του Οδυσσέα απόδειξη.  
 Βούρκωσε τότε, χύθηκε στο μέρος του, τα δυο της χέρια  
 235 πέρασε στον λαιμό του, φίλησε το κεφάλι του, κι ύστερα μίλησε:  
 «Μη μου θυμώνεις, Οδυσσέα, έχεις εσύ ασυναγώνιστο μυαλό  
 [210] και κατανόηση για τους ανθρώπους. Πρέπει οι θεοί  
 στη συμφορά να μας παρέσυραν, που μας εφθόνησαν και δεν μας άφησαν  
 αχώριστοι να μείνουμε, μαζί τη νιότη μας να τη χαρούμε  
 240 και να γεράσουμε μαζί.  
 Τώρα ωστόσο μην παρεξηγείς το φέρεσίμο μου  
 και μην αγανακτείς που την αγάπη μου δεν έδειξα νωρίτερα.  
 Γιατί, βαθιά, η ψυχή μου ποτέ δεν έπαψε να τρέμει,  
 μήπως μ' εξαπατήσει κάποιος με τα λόγια του,  
 245 περαστικός—είναι πολλοί που σκέφτονται το πονηρό συμφέρον τους.  
 Ακόμη κι η αργεία Ελένη, η θυγατέρα του Διός,  
 δεν θα 'πεφτε με ξένον άντρα στο κρεβάτι για τον έρωτά του,  
 [220] αν ήξερε από πριν πως οι γενναίοι γιοι των Αχαιών  
 θα πολεμούσαν να τη φέρουν πίσω στην πατρίδα της.  
 250 Ένας θεός την έσπρωξε στην άσεμνή της πράξη:  
 η άτη\* που τυφλώνει δεν ήταν στην ψυχή της εξαοχής,  
 η ολέθρια άτη που πρώτη αιτία στάθηκε και στα δικά μας πάθη.  
 Μα τώρα που φανέρωσες σημάδια απαραγνώριστα της κλίνης μας—  
 άλλος κανείς ποτέ του δεν την είδε, εξόν  
 255 εσύ κι εγώ, και μια μονάχα παρακώρη, η Ακτορίδα,  
 που μου τη χάρισε ο πατέρας μου, όταν ξεκίνησα για νύφη εδώ,  
 κι αυτή μας φύλαγε μετά τις πόρτες της καλοχτισμένης κάμαρης.  
 [230] Τώρα λοιπόν με πείθεις, όσο κι αν έδειξε αμετάπειστη η καρδιά μου.»  
 Μιλώντας σήκωσε σ' εκείνον ίμερο\* ασυγκράτητο για θρήνο,  
 260 κι αυτός θρηνούσε, κρατώντας μ' αγάπη στην αγκάλη την ακριβή γυναίκα του.  
 Πόση αγαλλίαση, βλέποντας γη μπροστά τους, νιώθουν οι ναυαγοί  
 που ο Ποσειδώνας σύντριψε, καταμεσής στο πέλαγος  
 το ανθεκτικό καράβι τους, χτυπώντας το  
 μ' άγριο άνεμο και κύμα φοβερό, λίγοι μονάχα  
 265 γλίτωσαν την αφρισμένη θάλασσα, παλεύοντας να φτάσουν κολυμπώντας  
 στη στεριά, κι έπηξε η αρμύρα πάνω στο κορμί τους,  
 τέλος, αφήνοντας πίσω τους το κακό, με αγαλλίαση πατούν  
 στη στέρεη γη· τόση αγαλλίαση πλημμύρισε κι εκείνην, που τώρα  
 [240] έβλεπαν τα μάτια της το ταίρι της. Και πια δεν έλεγε να λύσει  
 270 απ' τον λαιμό του τα λευκά της χέρια.



Εικ. 41

Γιάννης Στεφανίδης, «Οδυσσέας και Πηνελόπη»

### Στη συνέχεια...

Ο Οδυσσέας αφηγείται σύντομα τις περιπέτειές του στην Πηνελόπη και της αναφέρει όσα ακόμη τον περιμένουν, με βάση αυτά που του είπε ο μάντης Τειρεσίας κατά την επίσκεψή του στον Άδη.

(Ραψωδία ψ 271 κ.ε.)

**πλάνησα (πλανάρω):** έκανα λείο, ομαλό **τάνυσα (τανύζω):** τέντωσα **άτη:** η πνευματική τύφλωση που προκαλούν οι θεοί σε κάποιον, ώστε να οδηγηθεί στην καταστροφή  
**ίμερο:** πόθο, επιθυμία

## Ραψωδία ω Σπονδαί

Η ραψωδία ω ολοκληρώνει τη διαδικασία των αναγνωρίσεων με την αναγνώριση του Οδυσσέα από τον πατέρα του Λαέρτη. Παράλληλα, αντιμετωπίζεται η ένταση που δημιούργησε η δολοφονία των μνηστήρων, καθώς, με την επέμβαση της Αθηνάς, οι κάτοικοι της Ιθάκης αναγνωρίζουν τον Οδυσσέα ως νόμιμο βασιλιά τους.

Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη, όπου συναντούν τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα και συζητούν μαζί τους.

(Ραψωδία ω 1–224)

### ω 225–370

- 225 Από την πόλη κατεβαίνοντας, γρήγορα προχωρώντας,  
φτάνουν στο χτήμα του Λαέρτη —καλοφτιαγμένο χτήμα, που κάποτε  
με μόχθο και πολύν ιδρώτα μόνος του το συγύρισε.  
Εκεί στεκόταν το δικό του σπιτικό, και γύρω γύρω τα καλύβια,  
[210] να τρων, να κάθονται και να κοιμούνται οι αναγκαίοι δούλοι,  
230 που τον εφρόντιζαν πάντα μ' αγάπη.  
Ανάμεσά τους μια γριά, από τη Σικελία φερμένη, τον γέροντα  
πιστά γηροκομούσε, εδώ στα χτήματα, μακριά απ' τη πόλη.  
Τότε στον γιο και στους δικούς του δούλους ο Οδυσσέας μίλησε:  
«Εσείς μπειτε σε τούτο το καλοχτισμένο σπίτι,  
235 σφάζετε γρήγορα ένα χοίρο, τον καλύτερο, φροντίζοντας το γεύμα.  
Όσο για μένα, πάω να βρω, να δοκιμάσω τον πατέρα μου,  
ανίσως με γνωρίσει, όταν με δουν τα μάτια του,  
ή μήπως του φανώ αγνώριστος, μετά από τόσα χρόνια  
που έλειψα στα ξένα.»
- 240 Είπε, κι αμέσως τα όπλα του πολέμου παρέδωσε στους δούλους.  
[220] Κι ενώ εκείνοι βιαστικά προχώρησαν στο σπίτι, ο Οδυσσέας  
τράβηξε προς το πολύκαρπο χωράφι, να δοκιμάσει τον πατέρα του.  
Δεν βρήκε ωστόσο, κατεβαίνοντας στο μέγα περιβόλι,  
τον Δολίο μήτε κανέναν άλλον απ' τους δούλους  
245 ή τους γιους του· όλοι τους είχαν πάει να μαζέψουν πέτρες,  
να φτιάξουν τον περίβολο στο χτήμα— μαζί τους, πρώτος ο γερο-Δολίος.  
Πέτυχε έτσι μόνον τον πατέρα του μέσα στο φροντισμένο περιβόλι,  
κάποιο δεντράκι να σκαλίζει: βρώμικος ο χιτώνας που φορούσε,  
κακοραμμένος κι άσχημος· πετσιά βοδίσια συραμμένα στ' αντικνήμα του,  
[230] 250 τ' αγκάθια ν' αποφεύγει· στα χέρια γάντια πέτσина, προφύλαξη  
απ' τα βάτα· και πάνω στο κεφάλι του γιδίσιος σκούφος,  
να μην τον καίει ο ήλιος.  
Μόλις ο θεός Οδυσσέας τον αντίκρισε, από τα γηρατειά βασανισμένο,  
τυραννισμένο απ' τον καημό που έκρυβε μέσα του, στάθηκε κάτω  
255 από το φούντωμα μιας αγλαδιάς και δάκρυα τα μάτια του πλημμύρισαν.  
Μετά νους και καρδιά του διχογνώμησαν:  
να πέσει στην αγκάλη του πατέρα του, να τον φιλήσει, να φανερώσει  
αμέσως τα καθέκαστα, πως ήλθε κι έφτασε στην πατρική του γη;  
ή ρωτώντας να τον δοκιμάσει, να μάθει πρώτα τα δικά του;  
[210] 260 Κι όπως το συλλογίστηκε, το δεύτερο του φάνηκε καλύτερο.  
Με τέτοια απόφαση προχώρησε στο μέρος του πατέρα του

Ο Οδυσσέας συναντά  
τον πατέρα του κι  
αποφασίζει  
να τον δοκιμάσει



Εικ. 42  
Οδυσσέας και Λαέρτης





Εικ. 43

Ο Οδυσσεύς φτάνει στο κτήμα του πατέρα του Λαέρτη

ο θεός Οδυσσεύς· εκείνος, με σκυμμένο ακόμη το κεφάλι,  
σκάλιζε το δεντράκι του, και τότε αυτός, ο ξακουσμένος γιος, πλάι του  
στάθηκε κι έτσι του μίλησε:

- 265 «Γέροντα αμάθητος δεν φαίνεσαι, στο πώς φροντίζουν ένα περιβόλι.  
Όλα η φροντίδα σου τα νοιάζεται, και με το παραπάνω.  
Αφρόνιστα από εσένα δεν περιμένουνε στο περιβόλι μήτε τα φύτρα\*  
κι οι βραγιές\*, μήτε η συκιά, το κλήμα, η ελιά, η αχλαδιά.  
Αλλά θα κάνω τώρα άλλη ερώτηση, και μη θυμώσεις σε παρακαλώ.
- 270 Δεν βλέπω να φροντίζεσαι κι εσύ ο ίδιος· πέφτουν βαριά  
[250] τα γηρατιά στους ώμους σου· άπλυτος έμεινες και στέγνωσες, άσχημα είναι  
και τα ρούχα που φορείς.  
Δεν φαίνεσαι ανεπρόκοπος, ώστε το αφεντικό να σε κρατεί  
σ' αυτό το χάλι. Αλλά και δούλος δεν μου μοιάζεις, με τη μορφή σου αυτή
- 275 και το παράστημά σου —έχεις την όψη άρχοντα.  
Τέτοιος φαντάζει, αν κάποιος, λουσμένος πρώτα και χορτάτος, πέφτει  
σε στρώμα μαλακό να κοιμηθεί— στους γέροντες αυτά ταιριάζουν.  
Παρ' όλα ταύτα και τούτο πες μου, μη μου κρύψεις την αλήθεια:  
ποιος ο αφέντης που υπηρετείς και που το χτήμα του δουλεύεις;
- 280 Αλλά και κάτι ακόμη σου ζητώ, θέλω ακριβώς να μάθω  
αν πράγματι είναι αυτή η Ιθάκη εδώ που φτάσαμε, όπως, πριν από λίγο  
[260] μου το 'πε κάποιος που τον αντάμωσα στον δρόμο μου,  
μόνο που δεν φαινόταν να 'ναι στα πολύ καλά του, αφού  
δεν είχε την υπομονή να μου μιλήσει, ν' ανταποκριθεί στον λόγο μου,
- 285 όταν τον ρώτησα για κάποιον φίλο, αν ζει ακόμη, αν στέκεται  
στα πόδια του, ή μήπως πέθανε και βρίσκεται κάτω στον Άδη.  
Έχω και τούτο να σου πω, και βάλε το καλά στον νου σου·  
κάποτε κάποιον φιλοξένησα στην πατρική μου γη, τον φίλεψα  
στο σπιτικό μου— κανένας άλλος ξένος σπίτι μου δεν πάτησε,
- 290 που να του δείξω εγώ τόση φιλία.  
Αυτός λοιπόν περηφανεύονταν ότι κρατεί η γενιά του απ' την Ιθάκη,  
[270] έλεγε μάλιστα πως είχε πατέρα τον Λαέρτη, τον γιο του Αρχείσιου.  
Κι εγώ τον πήρα και τον έφερα στο σπιτικό μου, καλά τον φιλοξένησα,  
τον φίλεψα μ' αγάπη, μ' όσα πολλά αγαθά είχε το αρχοντικό μου.



- 295 Του χάρισα δώρα φιλόξενα, όπως ταιριάζει στην περίστασι:  
τάλαντα επτά του δίνω μάλαμα καλοδουλεμένο· κι ακόμη του πρόσφερα  
κρατήρα απόφιο ασήμι, στολισμένο μ' άνθη· μονές δώδεκα χλαίνες\*, σκεπάσματα  
άλλα τόσα, τόσα ωραία φαντά, ισάριθμους χιτώνες.  
Χώρια οι γυναίκες σκλάβες, που ξέρουν άπογα την τέχνη τους·
- 300 τέσσερις κι όμορφες αυτές, να τις διαλέξει μόνος του, καταπώς ήθελε.»  
[280] Στον Οδυσσέα απάντησε ο πατέρας του με βουρκωμένα μάτια:  
«Πράγματι, ξένη μου, φτάνεις στη χώρα που ρωτάς και που  
αναζητούσες, μόνο που τώρα την κατέχουν άντρες παράνομοι, αλαζόνες,  
έτσι που τα δικά σου δώρα εξανεμίστηκαν, όσα τότε του χάρισες πολλά.
- 305 Αν ζωντανό τον έβρισκες εκείνον εδώ στον δήμο της Ιθάκης,  
στα δώρα σου ανταμοιβή καλή θα σου έδινε, και πριν  
να σε ξεπροβοδίσει, φιλόξενος κι αυτός θα σε κρατούσε  
σπίτι του —όπως προστάζει το έθιμο, γι' αυτόν που κάνει την αρχή.  
Μα τώρα κάτι άλλο θέλω να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια·
- 310 πόσα τα χρόνια που προσπέρασαν, αφότου εσύ τον έρμο εκείνον  
φιλοξένησες, τον δύσμοιρό μου γιο, αν είχα κάποτε  
[290] κι εγώ ένα γιο; Αυτόν στο μεταξύ αλλού, από πατρίδα και δικούς μακριά,  
μπορεί καταμεσής στο πέλαγος, τα ψάρια να τον έφαγαν,  
ή στη στεριά τα όρνια να τον σπάραξαν και τ' άγρια θηρία.
- 315 Μήτε η μάνα του τον νεκροστόλισε θρηγώντας, μήτε ο πατέρας του,  
οι δυο μας που τον φέραμε στον κόσμο· ακόμη η Πηνελόπη,  
γυναίκα του ακριβή και φρόνιμη, δεν μπόρεσε, όπως ταίριαζε,  
το ταίρι της μοιρολογώντας πάνω στο στρώμα, τα μάτια να του κλείσει—  
η μόνη χάρη που απομένει για τους πεθαμένους.
- 320 Και κάτι ακόμη, πες το μου τώρα αληθινά για να το μάθω·  
ποιος είσαι και από πού; ποια η πατρίδα σου, ποιοι οι γονείς σου;  
και κατά πού το γρήγορο καράβι αγκυροβόλησε, αυτό που σ' έφερε στα μέρη μας  
[300] μαζί με τους ισόθεους συντρόφους; Εκτός κι αν έφτασες  
με ξένο φορτηγό\* ταξιδεμένος, κι αυτοί σε ξεφορτώσαν κι έφυγαν.»
- 325 Στα λόγια του αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγλωμος:  
«Όλα που ρώτησες θα σου τα πω, τίποτα δεν θα κρύψω.  
Πατρίδα μου ο Αλύβαντας, όπου το φημισμένο σπιτικό που κατοικώ·  
είμαι ο γιος του βασιλιά Αφείδα, του Πολυποίμονα εγγονός·  
το όνομα μου Επήριτος· όμως κάποιος θεός, άγνωστο ποιος,  
330 από τη Σικανία άθελά μου με παρέσυρε, κι έφτασα τώρα εδώ.  
Στέκει αραγμένο το καράβι μου μακριά απ' την πόλη, σ' απόμερο  
[310] γιαλό· πέρασαν κιόλας πέντε χρόνια, αφότου ο δύσμοιρος εκείνος  
φεύγοντας άφησε τα μέρη μας· στον μισεμό του όμως τον συνόδεψαν  
δεξιά πουλιά και καλοσήμαδα· έτσι, χαρούμενος εγώ τον ξεπροβόδισα,  
335 χαρούμενος ξεκίνησε κι εκείνος. Με την ελπίδα στην ψυχή κοινή,  
ξανά οι δυο φιλόξενα να σμίξουμε, ωραία δώρα πάλι ν' ανταλλάξουμε.»  
Έτσι του μίλησε, και τον πατέρα του τον κάλυψε μαύρη νεφέλη πόνου·  
στα δυο του χέρια φούχτωσε καμένη στάχτη, την έριξε  
στο γκρίζο του κεφάλι, σπαραχτικά θρηγώντας.
- 340 Του Οδυσσέα τότε η καρδιά σπαρτάρησε, έτοιμος να ξεσπάσει, έτρεμαν  
τα ρουθούνια του, βλέποντας τον πατέρα του τόσο βαριά  
να κλαίει και να βογγά.  
[320] Ρίχτηκε πάνω του τον αγκαλιάζει, τον φιλεί κι ομολογεί:  
«Είμαι εγώ, πατέρα μου, αυτός που αναζητούσες, μπροστά σου εδώ·  
345 κι αν πέρασαν στο μεταξύ είκοσι χρόνια, έφτασα τέλος στην πατρίδα.  
Αλλά συγκράτησε τώρα τον θρήνο σου, σταμάτησε το δακρυσμένο βογγητό σου.  
Κι αμέσως θα το πω— ο χρόνος τρέχει, πρέπει να βιαστούμε·  
σκότωσα τους μνηστήρες μέσα στο παλάτι, την άπονή τους βλάβη εκδικήθηκα,  
τα ανόσια έργα τους.»

Ο Οδυσσέας  
αποκαλύπτεται  
στον πατέρα του  
κι αναγνωρίζεται  
από αυτόν



Εικ. 44

Theodor Van Thulden (1606-1669)

«Ο Οδυσσεάς αποκαλύπτεται στον πατέρα του Λαέρτη»

350 Πήρε τον λόγο ο Λαέρτης πάλι, φώναξε:

«Αν πράγματι ο Οδυσσεάς είσαι, αν έφτασες εδώ εσύ ο γιος μου, σημάδι πες μου αληθινό, τότε θα σε πιστέψω.»

[330] Ο Οδυσσεάς πολύγλωμος αμέσως αποκρίθηκε:

«Ας δουν τα μάτια σου ετούτη πρώτα την ουλή, που τη στιγματίσει

355 με τ' άσπρο δόντι του ο κάπρος, ψηλά όταν βρέθηκα στον Παρνασσό· εκεί με στείλατε εσύ κι η σεβαστή μου μάνα, να πάω στον Αυτόλυκο, δώρο να πάρω τα ταξίματά του, όσα υποσχέθηκε τη μέρα εκείνη φτάνοντας στην Ιθάκη. Θα πω ακόμη και τα δέντρα στο νοικοκυρεμένο χτήμα σου, όσα εσύ, σαν ήμουν κάποτε παιδί, μου χάρισες,

360 καθώς στο περιβόλι εγώ σ' ακολουθούσα και σου ζητούσα αυτό κι εκείνο. Κι όπως περνούσαμε ανάμεσά τους, εσύ τα ονόμασες ένα προς ένα:

[340] δέκα μηλιές μού χάρισες, συκίες σαράντα και δεκατρείς μού μέτρησες

ωραίες αχλαδιές· είπες δικά μου και πενήντα αράδες κλήματα,

να μη συμπίπτει ο τρύγος τους, γιατί στο αμπέλι σου είχες

365 λογής λογής σταφύλια, που ανάλογα την εποχή ωρίμαζαν, καθώς ο Δίας τη σοδειά από ψηλά ευλογούσε.»

Τόσα του είπε, λύθηκαν τότε του Λαέρτη γόνατα και καρδιά, αναγνωρίζοντας σημάδια απαραγνώριστα, όσα ομολόγησε ο Οδυσσεάς.

Οπότε, απλώνοντας τα δυο του χέρια, κρεμάστηκε από τον λαιμό του,

370 ενώ λιπόθυμο τον συγκρατούσε πάνω του βασανισμένος ο Οδυσσεάς και θεός.

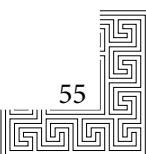
### Στη συνέχεια...

Οι συγγενείς των μνηστήρων ξεσηκώνονται για να πάρουν εκδίκηση. Η Αθηνά και ο Δίας σχεδιάζουν διαρκή ειρήνη για την Ιθάκη. Μετά από μια σύντομη σύγκρουση του Οδυσσεά με τους συγγενείς των μνηστήρων, με την παρέμβαση της Αθηνάς επέρχεται η συμφιλίωση.

(Ραψωδία ω 371 κ.ε.)

## Ευρετήριο κύριων ονομάτων

- Αγαμέμνονας:** Γιος του Ατρέα, βασιλιάς των Μυκηνών ή/και του Άργους, ο αρχιστράτηγος του Τρωικού Πολέμου. Όταν επέστρεψε νικητής, η γυναίκα του Κλυταιμνήστρα τον σκότωσε με τη βοήθεια του εραστή της Αίγισθου. Εκδίκηση για τον θάνατο του Αγαμέμνονα πήρε ο γιος του Ορέστης, ο οποίος σκότωσε τους δολοφόνους του πατέρα του.
- Αθηνά:** Κόρη του Δία, θεά της σοφίας και του πολέμου. Στην *Οδύσσεια* είναι σταθερή σύμμαχος του Οδυσσέα.
- Αίγισθος:** Γιος του Θυέστη, εραστής της Κλυταιμνήστρας. Βλ. Αγαμέμνονας.
- Αλκίνοος:** Βασιλιάς των Φαιάκων, σύζυγος της Αρήτης και πατέρας της Ναυσικάς. Ο Αλκίνοος φιλοξένησε τον Οδυσσέα και τον βοήθησε να επιστρέψει στην Ιθάκη. Το νησί του, η Σχερία, τοποθετείται στη σημερινή Κέρκυρα.
- Αργείοι:** Τα ονόματα Αργείοι, Αχαιοί και Δαναοί χρησιμοποιούνται ισοδύναμα στον Όμηρο για να δηλώσουν τους Έλληνες που πολέμησαν στην Τροία.
- Αρήτη:** βλ. Αλκίνοος
- Άρπυιες:** (<αρπάζω) Τέρατα με μορφή πουλιών και κεφαλή γυναίκας, που άρπαζαν τα παιδιά και τις ψυχές των ανθρώπων.
- Άρτεμη:** Κόρη του Δία και της Λητώς, δίδυμη αδελφή του Απόλλωνα. Ήταν η θεά του κυνηγιού, των δασών και των βουνών.
- Άτλαντας:** Γιος του Ιαπετού, αδελφός του Προμηθέα και του Επιμηθέα. Είχε πολλές κόρες, τις Πλειάδες και τις Ατλαντίδες. Τιμωρήθηκε από τον Δία να κρατά στους ώμους του τον Ουρανό.
- Ατρείδης:** Επίθετο του Αγαμέμνονα και του αδελφού του Μενέλαου, που προέρχεται από το όνομα του πατέρα τους Ατρέα.
- Αχαιοί:** βλ. Αργείοι
- Δαναοί:** βλ. Αργείοι
- Δίας:** Γιος του Κρόνου και της Ρέας, σύζυγος και αδελφός της Ήρας. Εκθρόνισε τον πατέρα του και έγινε ο βασιλιάς των θεών, κυρίαρχος του ουρανού. Θεωρούνταν προστάτης των ξένων (Ξένιος), του όρκου (Όρκιος) κ.ά.
- Ελένη:** Γνωστή ως Ωραία Ελένη. Ήταν κόρη του Τυνδάρεω ή του Δία και της Λήδας, σύζυγος του βασιλιά της Σπάρτης Μενέλαου. Η αρπαγή της από τον Πάρη έγινε αφορμή για τον Τρωικό Πόλεμο.
- Ερμής:** Γιος του Δία και της Μαίας, ήταν ο αγγελιαφόρος των θεών και ψυχοπομπός.
- Ευρύκλεια:** Δούλα του Λαέρτη στην οποία ανέθεσε την ανατροφή του Οδυσσέα λόγω της εκτίμησης και της εμπιστοσύνης που της είχε. Αναγνώρισε τον Οδυσσέα, όταν εκείνος επέστρεψε στην Ιθάκη, και τον βοήθησε στην αποκατάσταση της τάξης.
- Ήφαιστος:** Γιος του Δία και της Ήρας, σύζυγος της Αφροδίτης. Ήταν ο θεός της μεταλλουργίας. Τον έριξε από τον Όλυμπο η Ήρα, επειδή ήταν άσχημος και κουτσός, ή ο Δίας, επειδή κάποτε υποστήριξε την Ήρα.
- Καλυψώ:** Νύμφη, κόρη του Άτλαντα ή του Νηρέα ή του Ωκεανού. Κατοικούσε στην Ωγυγία, η οποία τοποθετείται στη δυτική Μεσόγειο (κοντά στο Γιβραλτάρ ή τη Μάλτα), και κράτησε κοντά της τον Οδυσσέα για επτά χρόνια παρά τη θέλησή του.



**Κασσάνδρα:** Κόρη του βασιλιά της Τροίας Πριάμου και της Εκάβης. Κατείχε τη μαντική τέχνη, αλλά και την ατυχία να μην την πιστεύει κανείς. Μετά την πτώση της Τροίας η Κασσάνδρα δόθηκε ως λάφυρο στον Αγαμέμνονα, που την πήρε μαζί του στις Μυκήνες. Εκεί την σκότωσε η Κλυταιμνήστρα σε συνεργασία με τον Αίγισθο.

**Κύκλωπας Πολύφημος:** Γιος του Ποσειδώνα που κατοικούσε στη Θρινακία. Ήταν γίγαντας με ένα μάτι, ο πιο άγριος από τους Κύκλωπες. Αιχμαλώτισε τον Οδυσσέα και τους συντρόφους του και έφαγε έξι από αυτούς. Ο Οδυσσέας τον τύφλωσε και διέφυγε με πανουργία. Ο Ποσειδώνας δεν συγχώρεσε ποτέ τον Οδυσσέα για την τύφλωση του γιου του.

**Μενέλαος:** Γιος του Ατρέα και αδελφός του Αγαμέμνονα. Ήταν βασιλιάς της Σπάρτης και σύζυγος της Ωραίας Ελένης. Με το τέλος του Τρωικού Πολέμου ο Μενέλαος επέστρεψε με την Ελένη στη Σπάρτη. Εκεί τον επισκέφθηκε ο Τηλέμαχος για να μάθει νέα για τον πατέρα του.

**Μέντης:** Βασιλιάς του μυθικού λαού των Ταφίων και φίλος του Οδυσσέα.

**Ναυσικά:** Βλ. Αλκίνοος

**Οδυσσέας:** Γιος του Λαέρτη και της Αντίκλειας, σύζυγος της Πηνελόπης και πατέρας του Τηλέμαχου. Ήταν βασιλιάς της Ιθάκης, γνωστός για την πονηριά, την εφευρετικότητα αλλά και την αντοχή του στις ταλαιπωρίες. Πήρε μέρος στην τρωική εκστρατεία και επέστρεψε στο νησί του ύστερα από 20 χρόνια απουσίας.

**Ορέστης:** Βλ. Αγαμέμνονας

**Περσεφόνη:** Κόρη του Δία και της Δήμητρας. Την άρπαξε ο Πλούτωνας και την έκανε γυναίκα του. Η μητέρα της όμως την αναζήτησε και τη βρήκε. Από τότε συμφώνησαν να μένει έξι μήνες με τον Πλούτωνα στον Άδη (φθινόπωρο—χειμώνας) και έξι με τη μητέρα της στη γη (άνοιξη—καλοκαίρι).

**Πηνελόπη:** Κόρη του βασιλιά Ικάρου και της Περιβοίας, σύζυγος του Οδυσσέα και μητέρα του Τηλέμαχου. Κατά την εικοσαετή απουσία του Οδυσσέα η Πηνελόπη πολιορκήθηκε από μνηστήρες που ήθελαν να την παντρευτούν, αλλά εκείνη παρέμεινε πιστή και αφοσιωμένη στον σύζυγό της. Χαρακτηρίζεται για την εξυπνάδα της, εφάμιλλη εκείνης του Οδυσσέα.

**Ποσειδώνας:** Γιος του Κρόνου και της Ρέας, αδελφός του Δία. Ήταν ο θεός της θάλασσας. Ο Ποσειδώνας στάθηκε άσπονδος εχθρός του Οδυσσέα και έβαλε πολλά εμπόδια στον νόστο του. Βλ. Κύκλωπας Πολύφημος.

**Στύγα:** Ποτάμι στις πύλες του Κάτω Κόσμου, το οποίο τοποθετείται στο όρος Χελμός στη βόρεια Πελοπόννησο. Στα νερά του ορκίζονταν θεοί και άνθρωποι και ο όρκος αυτός ήταν απαραβίαστος. Επίσης, στα νερά της Στύγας βούτηξε η Θέτιδα τον Αχιλλέα και τον έκανε άτρωτο, εκτός από το μέρος της φτέρνας.

**Τάφιοι:** Βλ. Μέντης

**Τειρεσίας:** Θηβαίος μάντης, ο πιο φημισμένος στην Ελλάδα. Τυφλώθηκε από την Ήρα ή την Αθηνά και ως αντάλλαγμα του δόθηκε η μαντική ικανότητα.



## Κατάλογος εικόνων

Εξώφυλλο	Giorgio-de-Chirico (1888-1978) «Ritorno di Ulisse» (1968) Fondazione Giorgio e Isa de Chirico, Roma	<a href="http://fondazionede chirico.org">fondazionede chirico.org</a>
Εσώφυλλο	N. Εγγονόπουλος, «Πηνελόπη και Οδυσσέας»	<a href="http://mikrosapoplous.gr">mikrosapoplous.gr</a>
Εισαγωγή	W.A. Bouguerau, «Ο Όμηρος και ο οδηγός του», Milwaukee Art Museum	Wikimedia Commons
	Αοιδός. Ζωγραφική σε αμφορέα, περ. 490 π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο Ν. Υόρκης	<a href="http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/130015398?rpp=20&amp;pg=1&amp;ft=56.171.38&amp;pos=1">http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/130015398?rpp=20&amp;pg=1&amp;ft=56.171.38&amp;pos=1</a>
	Ραψωδός. Ζωγραφική σε αμφορέα του 5ου αι. π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο	<a href="http://Britishmuseum.org">Britishmuseum.org</a>
	«Η αποθέωση του Ομήρου» Μουσείο του Λούβρου	<a href="http://el.wikipedia.org">el.wikipedia.org</a>
	Το φανταστικό ταξίδι του Οδυσσέα	<a href="http://www.odyssey.com">http://www.odyssey.com</a>
	Χάρτης της αρχαίας Ελλάδας με τις κυριότερες ελληνικές πόλεις και αποικίες	Ιστολόγιο: <a href="http://diolkos.blogspot.com">http://diolkos.blogspot.com</a>
Εικόνα 1	Ρωμαϊκό αντίγραφο μαρμάρινης κεφαλής του Οδυσσέα (1 <sup>ος</sup> αι. μ.Χ.) Sperlonga, Museo Archaeologico Nazionale	<a href="http://Hellenica.dehttp://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/GR/Odysseas.html">Hellenica.dehttp://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/GR/Odysseas.html</a>
2	Giulio Romano (1499-1546), «Οι θεοί του Ολύμπου». Οροφή από τη Sala dei Giganti, Palazzo Te, Mantova (1528)	<a href="http://www.artchive.com/web_gallery/G/GiulioRomano%28Orbetto%29/TheGodsofOlympus,trompeloeilceilingfromtheSaladeiGiganti,1528.html">http://www.artchive.com/web_gallery/G/GiulioRomano%28Orbetto%29/TheGodsofOlympus,trompeloeilceilingfromtheSaladeiGiganti,1528.html</a>
3	Δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του Δία σε χρυσό στατήρα. Λάμπιακος, 360-340 π.Χ. Cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale de France, Paris	Ιστότοπος για την εικόνα: <a href="http://ZeusLykaios.en.wikipedia.org">Zeus Lykaios en.wikipedia.org</a>
4	Αναπαράσταση του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Δία, που φιλοτέχνησε ο Φειδίας στον ναό του Δία στην Ολυμπία	<a href="http://www.hellenicpantheon.gr">Hellenicpantheon.gr</a> <a href="http://www.hellenicpantheon.gr/kleanthous.htm">http://www.hellenicpantheon.gr/kleanthous.htm</a>
5	Αθηνά, 520 π.Χ.	Ιστότοπος για την εικόνα: <a href="http://Psiax,AthenaencouragingHerakles.c.520B.C.E.arthistory.sbc.edu">Psiax, Athena encouraging Herakles c. 520 B.C.E. arthistory.sbc.edu</a>
6	Η Αθηνά με τη μορφή του Μέντη και ο Τηλέμαχος	<a href="http://Hellenica.de">Hellenica.de</a> , λήμμα «Τηλέμαχος» <a href="http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/GR/Tilemachos.html">http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/GR/Tilemachos.html</a>
7	John William Waterhouse, «Η Πηνελόπη και οι μνηστήρες» (1912) Aberdeen Art Galery and Museum, Aberdeen	Ιστότοπος για την εικόνα: <a href="http://argolikivivliothiki.gr">argolikivivliothiki.gr</a>
8	Αθηνά Πρόμαχος. Κτίριο Αυστριακού Κοινοβουλίου, Βιέννη	<a href="http://en.wikipedia.org/wiki/Athena">http://en.wikipedia.org/wiki/Athena</a>

9	Νικόλαος Γύζης (1842-1901), «Η γέννηση του Τηλέμαχου» (1884). Λάδι σε καμβά	Ιστότοπος για την εικόνα: wordpress.com
10	Τηλέμαχος	Ιστότοπος για την εικόνα: thewallmachine.com
11	Αντίγραφο του 2 <sup>ου</sup> αι. μ.Χ. τύπου Αθηνάς Velletri. Ελληνικό πρωτότυπο: Κρεσίλα 430- 420 π.Χ., Μουσείο Μονάχου	<a href="http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bust_Athena_Velletri_Glyptothek_Munich_213.jpg">http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bust_Athena_Velletri_Glyptothek_Munich_213.jpg</a>
12	Αρχαίο εμπορικό και πολεμικό πλοίο. Αττικός κύλικας, 6 <sup>ος</sup> αι. π.Χ.	Ιστότοπος για την εικόνα: krassanakis.gr
13	Domenico Beccafumi (1484-1551), «Πηνελόπη» (1514)	<a href="http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenico_Beccafumi_Penelope_WGA01540.jpg">http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenico_Beccafumi_Penelope_WGA01540.jpg</a>
14	Ο Τηλέμαχος και η Πηνελόπη μπροστά στον αργαλειό. Απόδοση από αγγείο του 5 <sup>ου</sup> αι. π.Χ.	Hellenica.de, λήμμα “Penelope” <a href="http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/Penelope.html">http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/Penelope.html</a>
15	Henry Howard (1769-1847), «Ο Τηλέμαχος αναχωρεί από τον Νέστορα»	<a href="http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Telemachus_departing_from_Nestor_Henry_Howard_Project_Gutenberg_eText_13725.jpg">http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Telemachus_departing_from_Nestor_Henry_Howard_Project_Gutenberg_eText_13725.jpg</a>
16	Henry Justice Ford, «Η Καλυψώ συμμαριζεται τον πόνο του Οδυσσέα»	ImagestateTM <a href="http://www.imagestate.com/Preview/PreviewPage.aspx?id=2378444&amp;licenseType=RM&amp;from=search&amp;back=2378444">http://www.imagestate.com/Preview/PreviewPage.aspx?id=2378444&amp;licenseType=RM&amp;from=search&amp;back=2378444</a>
17	Arnold Bocklin (1827-1901), «Οδυσσέας και Καλυψώ» (1883)	<a href="http://www.arnoldbocklin.com/ab_odysseusandcalypso.htm">http://www.arnoldbocklin.com/ab_odysseusandcalypso.htm</a>
18	Jan Brueghel (1568-1625), «Οδυσσέας και Καλυψώ»	Ιστολόγιο του M. Lahanas <a href="http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/CalypsoOdysseusJanBrueghelTheElder.html">http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/CalypsoOdysseusJanBrueghelTheElder.html</a>
19	Jacob Jordaens, «Οδυσσέας και Καλυψώ»	Ιστολόγιο του M. Lahanas <a href="http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/OdysseusAndCalypsoJacobJordaens.html">http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/OdysseusAndCalypsoJacobJordaens.html</a>
20	Frederic Lord Leighton (1830-1896), «Ναυσικά»	<a href="http://www.interesting.com/artist/Leighton/">http://www.interesting.com/artist/Leighton/</a>
21	Ερυθρόμορφος αμφορέας από τον Ζωγράφο της Ναυσικάς 450-440 π.Χ. Antikensammlungen, Μόναχο	<a href="http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSSEIA/Eikones.Odysseia/PhaiakesNausika.htm">http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSSEIA/Eikones.Odysseia/PhaiakesNausika.htm</a>
22	Ludwig Thiers, «Οδυσσέας και Ναυσικά». Ελαιογραφία. Αίθουσα της Ελισάβετ, Αχίλλειο, Κέρκυρα	<a href="http://hellas.teipir.gr/Thesis/Axilleion/Αιθουσα_Ελισαβετ.htm">http://hellas.teipir.gr/Thesis/Axilleion/Αιθουσα_Ελισαβετ.htm</a>

23	Γιάννης Στεφανίδης, «Οδυσσέας και Ναυσικά»	Artbook.gr <a href="http://www.artbook.gr/view_art_person.php?pid=8&amp;page=2">http://www.artbook.gr/view_art_person.php?pid=8&amp;page=2</a>
24	Guido Reni (1575-1642), «Οδυσσέας και Ναυσικά» (1614)	Hellenica.de, λήμμα «Ναυσικά» <a href="http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/UlyssesUndNausikaaGuidoReni.html">http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/UlyssesUndNausikaaGuidoReni.html</a>
25	Francesco Hayez (1813-1815), «Ο Οδυσσέας στην αυλή του Αλκινόου»	<a href="http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B B%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CE%BF%CF%82">http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B B%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CE%BF%CF%82</a>
26	Ο Οδυσσέας και οι άνδρες του τυφλώνουν τον Πολύφημο. Λεπτομέρεια πρωτοαττικού αμφορέα, περ. 650 π.Χ., Μουσείο Ελευσίνας	<a href="http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%8D%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%82">http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%8D%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%82</a>
27	John William Waterhouse (1849-1917), «Η Κίρκη προσφέρει το κύπελλο στον Οδυσσέα»	<a href="http://en.wikipedia.org/wiki/Circe">http://en.wikipedia.org/wiki/Circe</a>
28	Alessandro Allori (1535-1607), «Ο Οδυσσέας συμβουλευεται τον μάντη Τειρεσία»	Kunst für alle <a href="http://www.kunstfueralle.de/english/art/artist/image/alessandroallori/7913/8/153234/aallori, odysseusundtiresias/index.htm">http://www.kunstfueralle.de/english/art/artist/image/alessandroallori/7913/8/153234/aallori, odysseusundtiresias/index.htm</a>
29	Paul Thomas, «Ο Οδυσσέας συναντά τη μητέρα του»	<a href="http://www.paulthomaspaintings.co.uk/odyssey/odyssey.htm">http://www.paulthomaspaintings.co.uk/odyssey/odyssey.htm</a>
30	Χρόνης Μπότσογλου, «Είδωλα Καμώντων»	Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Είδωλα καμώντων» Στο: Έπεα και Γράμματα (Ιστολόγιο Λάμπρου Πόλκα) <a href="http://www.epea.gr/content.php?id=177">http://www.epea.gr/content.php?id=177</a>
31	Ο Οδυσσέας και οι Σειρήνες. Αγγείο περ. 480-470 π.Χ., Βρετανικό μουσείο	<a href="http://el.wikipedia.org/wiki/Σειρήνες">el.wikipedia.org/wiki/Σειρήνες</a>
32	Οδυσσέας και Εύμαιος	<a href="http://www.daskalabm2blogspotcom.blogspot.com">www.daskalabm2blogspotcom.blogspot.com</a>
33	Henri Lucien Doucet (1856-1895), «Αναγνώριση Οδυσσέως και Τηλεμάχου»	<a href="http://fznhonorsenglish1.wikispaces.com/Odyssey+books+1620">http://fznhonorsenglish1.wikispaces.com/Odyssey+books+1620</a>
34	Gustave Boulanger, «Η Ευρύκλεια αναγνωρίζει τον Οδυσσέα» (1849)	<a href="http://users.sch.gr">users.sch.gr</a>
35	Andrew Wyeth (1917-2009), «Ο Οδυσσέας και ο αγώνας τόξου»	Wikispaces <a href="http://rockintheodyssey.wikispaces.com/file/view/OdysseusBowWyeth.jpg/226000180/OdysseusBowWyeth.jpg">http://rockintheodyssey.wikispaces.com/file/view/OdysseusBowWyeth.jpg/226000180/OdysseusBowWyeth.jpg</a>
36	«Μνηστηροφονία», Μουσείο του Λούβρου	Ιστολόγιο του Μ. Lahanas <a href="http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/MnesterophoniaLouvreCA7124.htm">http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/MnesterophoniaLouvreCA7124.htm</a>

37	Γραμματόσημο της Ελληνικής Δημοκρατίας με σκηνή από ερυθρόμορφο αγγείο του Ζωγράφου της Πηνελόπης που απεικονίζει τη Μνηστηροφονία	Hellenica.de <a href="http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/OdysseusBilder.html">http://www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/OdysseusBilder.html</a> Βλ. την αρχική παράσταση στο: <a href="http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/klasiki/Penelopepainter1.htm">http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/klasiki/Penelopepainter1.htm</a>
38	Angelica Kauffmann (1741-1807), Η Πηνελόπη θρηνεί πάνω από το τόξο του Οδυσσέα. Wolverhamton Art Gallery	Ιστολόγιο «Οι γυναίκες της Οδύσσειας» <a href="http://odysseaswomen.blogspot.com/p/blogpage_30.html">http://odysseaswomen.blogspot.com/p/blogpage_30.html</a>
39	«Η Πηνελόπη περιμένει τον Οδυσσέα» Χρυσό δακτυλίδι (CdM Luynes 515) άγνωστου καλλιτέχνη. Συρία, τέλη 5 <sup>ου</sup> αι. π.Χ. Σήμερα: The Cabinet des Médailles	<a href="http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/Ring_Penelope_CdM_Luynes_515.jpg">http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/Ring_Penelope_CdM_Luynes_515.jpg</a>
40	Carlo Brogi (1850-1925), «Πηνελόπη»	Ρώμη – VaticanoMuseo Pio Clementino <a href="http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brogi,_Carlo_(18501925)_n._8329_Roma_Vaticano_Museo_Pio_Clementino_Penelope_Statua_arcaica,_quasi_al_naturale.jpg">http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brogi,_Carlo_(18501925)_n._8329_Roma_Vaticano_Museo_Pio_Clementino_Penelope_Statua_arcaica,_quasi_al_naturale.jpg</a>
41	Γιάννης Στεφανίδης, «Οδυσσέας και Πηνελόπη»	ArtBook.gr <a href="http://www.artbook.gr/view_art_person.php?pid=8&amp;page=3">http://www.artbook.gr/view_art_person.php?pid=8&amp;page=3</a>
42	«Οδυσσέας και Λαέρτης»	Ιστολόγιο του M. Lahanas <a href="http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/Laertes.html">http://www.mlahanas.de/Greeks/Mythology/Laertes.html</a>
43	«Ο Οδυσσέας φτάνει στο κτήμα του πατέρα του Λαέρτη»	<a href="http://www.odyssey.com.cy/main/default.aspx?tabID=142&amp;itemID=3283&amp;mid=2083">http://www.odyssey.com.cy/main/default.aspx?tabID=142&amp;itemID=3283&amp;mid=2083</a>
44	Theodor Van Thulden (1606-1669), «Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται στον πατέρα του Λαέρτη» The Hunterian Museum and Art Gallery	<a href="http://www.huntsearch.gla.ac.uk/cgi-bin/foxweb/huntsearch/DetailedResults.fwx?collection=all&amp;SearchTerm=14262&amp;mداCode=GLAHA">http://www.huntsearch.gla.ac.uk/cgi-bin/foxweb/huntsearch/DetailedResults.fwx?collection=all&amp;SearchTerm=14262&amp;mداCode=GLAHA</a>





J. de Cleyer  
1949